

Lampiran 1. Asilipun Transliterasi saha Suntingan Teks Dhedhasaraning Wewatekanipun Manungsa

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>Commissie voor de Volkslectuur Serie No. 217.</p> <p>Dhêdhasaraning Wêwatêkanipun Manungsa</p> <p>Kajawèkakên saking basa Walandi déning H.R.M Suyud</p> <p>Guru ing R. K. KWEEKSCHOOL</p> <p>Munthilan.</p> <p>Wêwênangipun ingkang nganggit sêrat punika kaayoman dèning anggêr ing Sêtat Sêblun taun 1912 No. 600.</p> <p>Kaêcap ing Gêdhong pangêcapanipun tuwan: G.S.T. Pandhorêp Enko Sêmarang – Surabaya – Gravênhagê Ing taun 1919</p>	<p>Commissie voor de Volkslectuur Serie No. 217.</p> <p>Dhêdhasaraning Wêwatêkanipun Manungsa</p> <p>Kajawèkakên saking basa Walandi déning H.R.M Suyud</p> <p>Guru ing R. K. KWEEKSCHOOL</p> <p>Munthilan.</p> <p>Wêwênangipun ingkang nganggit sêrat punika kaayoman dèning anggêr ing Sêtat Sêblun taun 1912 No. 600.</p> <p>Kaêcap ing Gêdhong pangêcapanipun tuwan: G.S.T. Pandhorêp Enko Sêmarang – Surabaya – Gravênhagê Ing taun 1919</p>	<p>samak (kaca irah- irahan)</p>
(boten wonten seratan)	(boten wonten seratan)	Kaca tanpa nomer

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
Isinipun Serat punika:	Isinipun Serat punika:	Kaca 1
I	I	
Pawartos 3	Pawartos 3	
Dhêdhasaraning Wêwatêkanipun Laré sapanunggilanipun.... 7	Dhêdhasaraning Wêwatêkanipun Laré sapanunggilanipun.... 7	
Pambuka 7	Pambuka 7	
Silah-Silahing Wêwatêkan 9	Silah-Silahing Wêwatêkan 9	
Pratandhanipun Laré Awatêk Bingahan 12	Pratandhanipun Laré Awatêk Bingahan 12	
Pangulahipun Dhasaring Laré Bingahan 21	Pangulahipun Dhasaring Laré Bingahan 21	
Pratandhanipun Laré ingkang Awatêk Kêrasan 28	Pratandhanipun Laré ingkang Awatêk Kêrasan 28	
Pangulahipun Dhêdhasaraning Laré Kêrasan 38	Pangulahipun Dhêdhasaraning Laré Kêrasan 38	
Têngêranipun Laré Adhasar Sêdhihan 42	Têngêranipun Laré Adhasar Sêdhihan 42	
Pangulahipun Dhasaring Laré Sêdhihan 51	Pangulahipun Dhasaring Laré Sêdhihan 51	
Têngêranipun Laré Adhasar Sarèhan 58	Têngêranipun Laré Adhasar Sarèhan 58	
Pangulahipun Dhêdhasaraning Laré Sarèhan 64	Pangulahipun Dhêdhasaraning Laré Sarèhan 64	
Têtimbanganipun Dhêdhasaran Warni Sakawan Kasêbut ing Nginggil 68	Têtimbanganipun Dhêdhasaran Warni Sakawan Kasêbut ing Nginggil 68	
Campuripun Dhêdhasaran sarta Panyampuripun Wêwatêkan 77	Campuripun Dhêdhasaran sarta Panyampuripun Wêwatêkan 77	
II	II	Kaca 2
Dhêdhasaraning wêwatêkanipun tiyang sêpuh sapanung- kaca: gilanipun 91	Dhêdhasaraning wêwatêkanipun tiyang sêpuh sapanung- kaca: gilanipun 91	
Pambuka 91	Pambuka 91	
Têngêranipun Tiyang Adhadhasar Watêk Bingahan 93	Têngêranipun Tiyang Adhadhasar Watêk Bingahan 93	
Pangulahipun Dhêdhasaran Watêk Bingahan 99	Pangulahipun Dhêdhasaran Watêk Bingahan 99	
Têngêranipun Tiyang Adhasar Watêk Kêrasan 105	Têngêranipun Tiyang Adhasar Watêk Kêrasan 105	

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
Pangulahipun Dhêdhasaraning Watêk Kêrasan 111 Têngêranipun Tiyang Adhasar Sêdhihan 114 Pangulah saha Pangêmongipun Dhêdhasaran Awatêk Sêdhihan 123 Têngêranipun Tiyang Adhasar Watêk Sarèhan 127 Pangulahan Pangêmongipun Dhêdhasaran Sarèhan 132 Béda-Bédanipun Satunggal-Tunggaling Dhêdhasaran utawi Wêwatêkan 133 Pamoring Wêwatêkan Kawan Warni Pisan	Pangulahipun Dhêdhasaraning Watêk Kêrasan 111 Têngêranipun Tiyang Adhasar Sêdhihan 114 Pangulah saha Pangêmongipun Dhêdhasaran Awatêk Sêdhihan 123 Têngêranipun Tiyang Adhasar Watêk Sarèhan 127 Pangulahan Pangêmongipun Dhêdhasaran Sarèhan 132 Béda-Bédanipun Satunggal-Tunggaling Dhêdhasaran utawi Wêwatêkan 133 Pamoring Wêwatêkan Kawan Warni Pisan	
-3- <p style="text-align: center;">Pawartos</p> <p>Bangsa kula Jawi punika ing jaman samangké saya anggrêgut dhatêng kamajêngan, pratandhanipun inggih punika upami wontênipun sawarnining pakêmpalan Jawi. Mênggah sêdyanipun pakêmpalan wau warni-warni, wontên ingkang ngudi ajênging kawruh, sudagaran lan sanès-sanèsipun. Nanging sadaya wau tujunipun kénging kawastanan satunggal, inggih punika badhé majêng. Déné ingkang kanggé kaca bênggala botên sanès namung tiyang Eropa, awit punika ing samangkènipun pancèn sawêg unggul inggiling bangsa.</p> <p>Sarèhning bangsa Jawi punika dèrèng kathah kawruhipun, dados yèn namung nganggé pamanggihipun piyambak kémawon badhé dangu ajêngipun, mila inggih kêpêksa ngêmpèk kawruhipun bangsa Eropa. Mênggah tiyang Eropa ingkang kénging kanggé géndholan bangsa Jawi punika botên wontên sanès kajawi bangsa Walandi.</p>	-3- <p style="text-align: center;">Pawartos</p> <p>Bangsa kula Jawi punika ing jaman samangké saya anggrêgut dhatêng kamajêngan, pratandhanipun inggih punika upami wontênipun sawarnining pakêmpalan Jawi. Mênggah sêdyanipun pakêmpalan wau warni-warni, wontên ingkang ngudi ajênging kawruh, sudagaran lan sanès-sanèsipun. Nanging sadaya wau tujunipun kénging kawastanan satunggal, inggih punika badhé majêng. Déné ingkang kanggé kaca bênggala botên sanès namung tiyang Eropa, awit punika ing samangkènipun pancèn sawêg unggul inggiling bangsa.</p> <p>Sarèhning bangsa Jawi punika dèrèng kathah kawruhipun, dados yèn namung nganggé pamanggihipun piyambak kémawon badhé dangu ajêngipun, mila inggih kêpêksa ngêmpèk kawruhipun bangsa Eropa. Mênggah tiyang Eropa ingkang kénging kanggé géndholan bangsa Jawi punika botên wontên sanès kajawi bangsa Walandi.</p>	Kaca 3

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>-4-</p> <p>Pramila inggih kalêrsan sangêt, déné Kangjêng Guprêmèn dhangan mitulungi ajênging bangsa kula. Tuladha ingkang têtéla sangêt inggih punika anggènipun yasa pintên-pintên sêkolahan, ngantos ing padhusunan inggih wontên. Mila makatên, jalaran lantaranipun ngudi kasagêdan punika ingkang pêlu piyambak kasusastran. Dados yèn tiyang Jawi badhé majêng, kêdah ngrêtos rumiyin dhatêng kasusastran, sasampunipun punika wiwit ngudi dhatêng kagunan, ingkang kawêdharakên sarana kasusastran wau.</p> <p>Sarèhning tukipun kasagêdan punika tanah Eropa, pramila yèn wontên tiyang sagêd dhatêng kasusastranipun bangsa punika, badhé kathah sangêt paédahipun. Mangka bangsa Jawi inggih sampun kapétang kathah ingkang ngrêtos basa Walandi, lah kasagêdan punika sampun ngantos satêngah dados wastra lungsêd ing sampiran, sasagêd-sagêd kêdah dipunpigunakakên, sarana anjawèk-anjawèkakên buku Walandi ingkang migunani dhatêng bangsa Jawi, jêr kêsanipun Kangjêng Guprêmèn mêncharakên kasusastran Walandi wonten ing tanah Jawi punika inggih amung murih</p>	<p>-4-</p> <p>Pramila inggih kalêrsan sangêt, déné Kangjêng Guprêmèn dhangan mitulungi ajênging bangsa kula. Tuladha ingkang têtéla sangêt inggih punika anggènipun yasa pintên-pintên sêkolahan, ngantos ing padhusunan inggih wontên. Mila makatên, jalaran lantaranipun ngudi kasagêdan punika ingkang pêlu piyambak kasusastran. Dados yèn tiyang Jawi badhé majêng, kêdah ngrêtos rumiyin dhatêng kasusastran, sasampunipun punika wiwit ngudi dhatêng kagunan, ingkang kawêdharakên sarana kasusastran wau.</p> <p>Sarèhning tukipun kasagêdan punika tanah Eropa, pramila yèn wontên tiyang sagêd dhatêng kasusastranipun bangsa punika, badhé kathah sangêt paédahipun. Mangka bangsa Jawi inggih sampun kapétang kathah ingkang ngrêtos basa Walandi, lah kasagêdan punika sampun ngantos satêngah dados wastra lungsêd ing sampiran, sasagêd-sagêd kêdah dipunpigunakakên, sarana anjawèk-anjawèkakên buku Walandi ingkang migunani dhatêng bangsa Jawi, jêr kêsanipun Kangjêng Guprêmèn mêncharakên kasusastran Walandi wonten ing tanah Jawi punika inggih amung murih</p>	Kaca 4
<p>-5-</p> <p>tiyang Jawi nulara kasagêdanipun Walandi. Amila kula ing sasagêd-sagêd inggih badhé urun anjawèkakên sêrat Walandi anggitanipun Paduka Tuwan Antoon Diederiks (buku punika inggih sampun prêtalan saking buku <i>Duitsch</i> karanganipun Paduka Tuwan: Bernard Hellwig), anjlènrèhakên wêwatêkaning manungsa. Mênggah pangarang kula wau namung sagadug kula,</p>	<p>-5-</p> <p>tiyang Jawi nulara kasagêdanipun Walandi. Amila kula ing sasagêd-sagêd inggih badhé urun anjawèkakên sêrat Walandi anggitanipun Paduka Tuwan Antoon Diederiks (buku punika inggih sampun prêtalan saking buku <i>Duitsch</i> karanganipun Paduka Tuwan: Bernard Hellwig), anjlènrèhakên wêwatêkaning manungsa. Mênggah pangarang kula wau namung sagadug kula,</p>	Kaca 5

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>ing sawatawis kula iribaken ingkang kalampahan ing tanah Jawi ngriki.</p> <p>Munthilan, 7 Januari 1917.</p> <p>H. R. M. Suyud.</p>	<p>ing sawatawis kula iribaken ingkang kalampahan ing tanah Jawi ngriki.</p> <p>Munthilan, 7 Januari 1917.</p> <p>H. R. M. Suyud.</p>	
(boten wonten seratan)	(boten wonten seratan)	Kaca 6 (boten kaserat)
<p>-7-</p> <p>Pérangan I</p> <p>Dhêdhasaraning Wêwatêkanipun Laré Sapanunggilanipun</p> <p>Pambuka</p> <p>Laré punika sami ambêkta dhêdhasaran piyambak-piyambak, kadosta: laré èstri alit mila sampun rêmên pasaran, béda sangêt kaliyan kasênênganipun laré jalêr: plajêngan, gêlutan, lan sapanunggilanipun, sampun ingkang èstri kaliyan jalêr botêna béda, èstri sami èstri utawi jalêr sami jalêr kémawon inggih mêksa gèsèh-gèsèh, upami: Sari sênêng pasaran sadé sêkar, Minah sadé ratêngan, Bandhol rêmênipun dolanan ingkang mawi oyak-oyakan, Basuki rêmên sapi sapèn, klithih tlatos dhak-dhik dêdamêlan, makatên sêsaminipun. Inggang anggumunakên punika dé-</p>	<p>-7-</p> <p>Pérangan I</p> <p>Dhêdhasaraning Wêwatêkanipun Laré Sapanunggilanipun</p> <p>Pambuka</p> <p>Laré punika sami ambêkta dhêdhasaran piyambak-piyambak, kadosta: laré èstri alit mila sampun rêmên pasaran, béda sangêt kaliyan kasênênganipun laré jalêr: plajêngan, gêlutan, lan sapanunggilanipun, sampun ingkang èstri kaliyan jalêr botêna béda, èstri sami èstri utawi jalêr sami jalêr kémawon inggih mêksa gèsèh-gèsèh, upami: Sari sênêng pasaran sadé sêkar, Minah sadé ratêngan, Bandhol rêmênipun dolanan ingkang mawi oyak-oyakan, Basuki rêmên sapi sapèn, klithih tlatos dhak-dhik dêdamêlan, makatên sêsaminipun. Inggang anggumunakên punika dé-</p>	Kaca 7
<p>-8-</p> <p>-né laré tunggil bapa biyung têka inggih tamtu wontên bédanipun ing bab dhêdhasaranipun.</p> <p>Mênggah prakawis wêwatêkanipun laré, punika sami ugi kaliyan dhêdhasaran sanès, dados inggih béda-béda. Anak</p>	<p>-8-</p> <p>-né laré tunggil bapa biyung têka inggih tamtu wontên bédanipun ing bab dhêdhasaranipun.</p> <p>Mênggah prakawis wêwatêkanipun laré, punika sami ugi kaliyan dhêdhasaran sanès, dados inggih béda-béda. Anak kathah</p>	Kaca 8

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>kathah punika ingkang mêsthi inggih warni-warni wêwatêkanipun. Saupami pamulasaranipun kasamèkakên, punika ngalamat bibrah kadadosanipun, mênggah têrangipun makatên:</p> <p>Pun lêngus cugêtan manah, yèn kalêpatan, ugêr dipunsrêngêni mawi têmbung nylêkit sakêdhik kémawon lajêng mutung. Béda kaliyan adhinipun, sanadyan dipunuring-uringa, ¹dipunprêngutan inggih mèlèng kémawon, botên kapraduli, ngantos kêtêlah nama tambêng.</p> <p>Yèn makatên ngêmong lan anggula-wênthah laré sagêd dipundados tiyang saé punika angèl sangêt, kèdah yêktosi watêking satunggal-tunggalipun laré, sarta kèdah sumêrêp patrapipun nandukakên srêngên, dugi-dugi awrat ènthènging paukuman lan sapanunggilanipun. Pramila sêrat punika badhé nyariyosaké watêk-wa-</p>	<p>punika ingkang mêsthi inggih warni-warni wêwatêkanipun. Saupami pamulasaranipun kasamèkakên, punika ngalamat bibrah kadadosanipun, mênggah têrangipun makatên:</p> <p>Pun lêngus cugêtan manah, yèn kalêpatan, ugêr dipunsrêngêni mawi têmbung nylêkit sakêdhik kémawon lajêng mutung. Béda kaliyan adhinipun, sanadyan dipunuring-uringa, ¹dipunprêngut(i) inggih mèlèng kémawon, botên kapraduli, ngantos kêtêlah nama tambêng.</p> <p>Yèn makatên ngêmong lan anggula-wênthah laré sagêd dipundados tiyang saé punika angèl sangêt, kèdah yêktosi watêking satunggal-tunggalipun laré, sarta kèdah sumêrêp patrapipun nandukakên srêngên, dugi-dugi awrat ènthènging paukuman lan sapanunggilanipun. Pramila sêrat punika badhé nyariyosaké watêk-wa-</p>	
<p>-9-</p> <p>-watêking laré sapangêmongipun pisan, saged dados têturutanipun para priyantun ingkang kêjibah mardi laré. Ingkang pêrlu sangêt inggih punika tiyang sêpuh sarta para guru.</p> <p>Silah-Silah ing Wêwatêkan</p> <p>Wêwatêkaning manungsa punika warni-warni, mênggah ingkang dados jalaranipun: bédaning awa, bédaning tédha, bédaning jalêr èstri lan sanès-sanèsipun malih. Sampun malih tiyang sanès bangsa utawi tiyang kathah, tiyang satunggal kémawon watêkipun botên sagêd ajêg ing salaminipun, tamtu sagêd éwah gingsir, déné ingkang dados jalaranipun upami: suda</p>	<p>-9-</p> <p>-watêking laré sapangêmongipun pisan, saged dados têturutanipun para priyantun ingkang kêjibah mardi laré. Ingkang pêrlu sangêt inggih punika tiyang sêpuh sarta para guru.</p> <p>Silah-Silah ing Wêwatêkan</p> <p>Wêwatêkaning manungsa punika warni-warni, mênggah ingkang dados jalaranipun: bédaning awa, bédaning tédha, bédaning jalêr èstri lan sanès-sanèsipun malih. Sampun malih tiyang sanès bangsa utawi tiyang kathah, tiyang satunggal kémawon watêkipun botên sagêd ajêg ing salaminipun, tamtu sagêd éwah gingsir, déné ingkang dados jalaranipun upami: suda</p>	Kaca 9

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
mindhakistan kasarasaning badan, anèm sêpuh ing umur-umuran. Sanadyan makatêna, wêwatêkaning tiyang satunggal kaliyan satunggalipun kathah ingkang mèmper, malah tarkadhang wontên ingkang prasasat sami. Samantên ugi wêwatêkan ingkang sampun kênging kawastanan éwah sangêt saking wau-waunipun,	mindhakistan kasarasaning badan, anèm sêpuh ing umur-umuran. Sanadyan makatêna, wêwatêkaning tiyang satunggal kaliyan satunggalipun kathah ingkang mèmper, malah tarkadhang wontên ingkang prasasat sami. Samantên ugi wêwatêkan ingkang sampun kênging kawastanan éwah sangêt saking wau-waunipun,	
<p>-10-</p> <p>punika ingkang kathah-kathah inggih mêksa botên nilar babar pisan dhatêng dhêdhasaranipun rumiyin, utawi lajêng mèmper wêwatekaning tiyang sanèsipun malih, supados gampil anggènipun nyariosaken, warni-warnining wêwatêkan punika badhé kapilah-pilah makatên:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bingahan. 2. Kêrasan. 3. Sêdhihan. 4. Sarèhan. <p>Laré punika wiwit jêbrol sampun ambêkta dhêdhasaraning wêwatekan piyambak-piyambak, nglênggahi salah satunggalipun ingkang kasêbut nginggil wau. Dados tiyang sepuh sarta para guru inggih kêdah anggatosakên, pun dhadhap bingahan punapa sêdhihan, pun waru kêrasan punapa sarèhan, awit gulawênthah ing laré punika botên kênging kacaruk racak kasamèkakên sadaya, ingkang prayogi dhatêng laré bingahan wontên ingkang sagêd ambibrahakên watêkipun laré sêdhihan. Yèn para mardi sêwaya dhamang dhatêng wêwatekaning laré satunggal-tunggalipun,</p>	<p>-10-</p> <p>punika ingkang kathah-kathah inggih mêksa botên nilar babar pisan dhatêng dhêdhasaranipun rumiyin, utawi lajêng mèmper wêwatekaning tiyang sanèsipun malih, supados gampil anggènipun nyariosaken, warni-warnining wêwatêkan punika badhé kapilah-pilah makatên:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bingahan. 2. Kêrasan. 3. Sêdhihan. 4. Sarèhan. <p>Laré punika wiwit jêbrol sampun ambêkta dhêdhasaraning wêwatekan piyambak-piyambak, nglênggahi salah satunggalipun ingkang kasêbut nginggil wau. Dados tiyang sepuh sarta para guru inggih kêdah anggatosakên, pun dhadhap bingahan punapa sêdhihan, pun waru kêrasan punapa sarèhan, awit gulawênthah ing laré punika botên kênging kacaruk racak kasamèkakên sadaya, ingkang prayogi dhatêng laré bingahan wontên ingkang sagêd ambibrahakên watêkipun laré sêdhihan. Yèn para mardi sêwaya dhamang dhatêng wêwatekaning laré satunggal-tunggalipun,</p>	Kaca 10
<p>-11-</p> <p>-pun, dhawahing srêngên sarta paukuman lajêng sagêd</p>	<p>-11-</p> <p>-pun, dhawahing srêngên sarta paukuman lajêng sagêd milahakên</p>	Kaca 11

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>milahakên ingkang pancèn mathuk saèstu, upami: laré ingkang dhasar bingahan, yèn gumujêng latah-latah ragi kêladuk, utawi botên sagêd jênjêm linggihipun, botên badhé dipunukum awrat, awit mangrêtos, bilih punika sampun dhasaripun, dados botên dipunsêdya badhé gadhah patrap ugal-ugalan, pangêlukipun lajêng kapadosakên sarana sanès ingkang prayogi. Yèn para mardi séwaya botên dhamang sumêrêpipun dhatêng wêwatêkaning laré satunggal-tunggalipun, botên badhé adil anggènipun matrapi paukuman, upami: laré bingahan, ingkang latah-latah sarta usil punika wau, ingkang mêsthi lajêng tanpa saronta dipuntapak cangkêmipun, tangan kacêpêng cêg kaprênahakên, badan kajêjegakên, tur taksih mawi kaoso. Supados para tiyang sepuh sarta para guru dhamang sumêrêpipun dhatêng wêwatêkaning laré sarta sagêd kalêrêsan panggulawênthahipun, ing ngandhap punika badhé kacariyosakên pratandhanipun satunggal-tunggaling wêwatêkan.</p>	<p>ingkang pancèn mathuk saèstu, upami: laré ingkang dhasar bingahan, yèn gumujêng latah-latah ragi kêladuk, utawi botên sagêd jênjêm linggihipun, botên badhé dipunukum awrat, awit mangrêtos, bilih punika sampun dhasaripun, dados botên dipunsêdya badhé gadhah patrap ugal-ugalan, pangêlukipun lajêng kapadosakên sarana sanès ingkang prayogi. Yèn para mardi séwaya botên dhamang sumêrêpipun dhatêng wêwatêkaning laré satunggal-tunggalipun, botên badhé adil anggènipun matrapi paukuman, upami: laré bingahan, ingkang latah-latah sarta usil punika wau, ingkang mêsthi lajêng tanpa saronta dipuntapak cangkêmipun, tangan kacêpêng cêg kaprênahakên, badan kajêjegakên, tur taksih mawi kaoso. Supados para tiyang sepuh sarta para guru dhamang sumêrêpipun dhatêng wêwatêkaning laré sarta sagêd kalêrêsan panggulawênthahipun, ing ngandhap punika badhé kacariyosakên pratandhanipun satunggal-tunggaling wêwatêkan.</p>	
<p>-12-</p> <p>Pratandhanipun Laré Awatêk Bingahan.</p> <p>Laré bingahan punika laré ingkang gampil bingahipun, katawis saking polahipun. Yèn dolanan rêmên ingkang mawi ramé-ramé surak-surak, mlajêng-mlajêng, lajêng jingklak-jingklak, kêplok-kêplok, rêmên ubyang-ubyung grubyag-grubyug kaliyan kanca.</p> <p>Déné omongipun kumrêsêk tanpa kêsêl, malah yèn kapurih kèndêl kémawon botên sagêd. Sabên-sabên mawi kasêlan ing gujêng latah-latah, tanganipun tansah srawéyan nirokakên. Malah botên namung tanganipun kémawon,</p>	<p>-12-</p> <p>Pratandhanipun Laré Awatêk Bingahan.</p> <p>Laré bingahan punika laré ingkang gampil bingahipun, katawis saking polahipun. Yèn dolanan rêmên ingkang mawi ramé-ramé surak-surak, mlajêng-mlajêng, lajêng jingklak-jingklak, kêplok-kêplok, rêmên ubyang-ubyung grubyag-grubyug kaliyan kanca.</p> <p>Déné omongipun kumrêsêk tanpa kêsêl, malah yèn kapurih kèndêl kémawon botên sagêd. Sabên-sabên mawi kasêlan ing gujêng latah-latah, tanganipun tansah srawéyan nirokakên. Malah botên namung tanganipun kémawon,</p>	Kaca 12

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>badanipun sakojur ébah sadaya tumut ngréncangi ngêdalakên ciptaning manah.</p> <p>Polatan inggih botên sagêd tajêman, kénging kawastanan pangiloning manah ing salugunipun, punapa ingkang wontên ing batos inggih katingal wontên ing pasêmoning rai, pramila laré ingkang watêk bingahan punika pintêr sangêt yèn cariyos. Dhasar inggih micara, so-</p>	<p>badanipun sakojur ébah sadaya tumut ngréncangi ngêdalakên ciptaning manah.</p> <p>Polatan inggih botên sagêd tajêman, kénging kawastanan pangiloning manah ing salugunipun, punapa ingkang wontên ing batos inggih katingal wontên ing pasêmoning rai, pramila laré ingkang watêk bingahan punika pintêr sangêt yèn cariyos. Dhasar inggih micara, so-</p>	
<p>-13-</p> <p>-lah luwês, nênirokaké mêmper, pasêmon kaangsalakên, tur kinodrat ragi baut, nglucu, anjalari sagêd damêl sênênging manahipun ingkang mirêngakên. Punika murugakên dipunsênêngi ing kanca, wontên ing pundi-pundi ya karubung-rubung, lah ing ngriku mêsthi gêr-gêran.</p> <p>Laré bingahan punika ingkang trampil botên namung cangkêmipun, sadaya saranduning badan sami kémawon. Yèn wontên punapa-punapa, mripatipun mêsthi kapéngin sumêrêp, sampun botên kénging kasêkak. Pramila yèn lumampah langak-langak, milang-milang ngiwa nêngên kaduk jlalatan, punapa-punapa sumêrêp, upami sawêg wontên ing kamar, sanadyan wontên ing pamulangan, mangka ing Jawi wontên wêwarnan katingal, tamtu lajêng jlalat ungak-ungak. Yèn sagêd inggih kêdandapan mêdal badhé ningali. Upami sawêg sinau utawi nyambut damêl, mangka sumêrêp punapa-punapa, kadosta lalêr wontên ing tèmbo, lajêng agahan badhé dipuncêlani. Yèn dipunêlikakên, sanadyan botên siyos nyêlak, mripatipun inggih taksih nginjêng kémawon, yèn kêlimpé siyos di-</p>	<p>-13-</p> <p>-lah luwês, nênirokaké mêmper, pasêmon kaangsalakên, tur kinodrat ragi baut, nglucu, anjalari sagêd damêl sênênging manahipun ingkang mirêngakên. Punika murugakên dipunsênêngi ing kanca, wontên ing pundi-pundi ya karubung-rubung, lah ing ngriku mêsthi gêr-gêran.</p> <p>Laré bingahan punika ingkang trampil botên namung cangkêmipun, sadaya saranduning badan sami kémawon. Yèn wontên punapa-punapa, mripatipun mêsthi kapéngin sumêrêp, sampun botên kénging kasêkak. Pramila yèn lumampah langak-langak, milang-milang ngiwa nêngên kaduk jlalatan, punapa-punapa sumêrêp, upami sawêg wontên ing kamar, sanadyan wontên ing pamulangan, mangka ing Jawi wontên wêwarnan katingal, tamtu lajêng jlalat ungak-ungak. Yèn sagêd inggih kêdandapan mêdal badhé ningali. Upami sawêg sinau utawi nyambut damêl, mangka sumêrêp punapa-punapa, kadosta lalêr wontên ing tèmbo, lajêng agahan badhé dipuncêlani. Yèn dipunêlikakên, sanadyan botên siyos nyêlak, mripatipun inggih taksih nginjêng kémawon, yèn kêlimpé siyos di-</p>	Kaca 13

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>-14-</p> <p>-punuthik-uthik utawi dipunbala. Sarèhning sadaya-sadaya dipunpêrlokakên katingalan, botên wontên ingkang tumanêm ing pangangên-angên, ingkang dipunèngêti namung ingkang anèh nylênèh kenging kangge nglucu, omong, utawi saged ambingahaken manah, nanging sakedhik damêlipun.</p> <p>Laré bingahan punika kajawi tansah pasang mripat utawi ajêg pasang kuping, wontên swara sakêdhik kémawon dipuntiling-tilingakên kapéngin badhé mirêngakên. Yèn ing jawi wontên sabawa punapa-punapa, tamtu énggal mêdal ungak-ungak. Yèn wontên tiyang omong, nyanthêk mirêngaken, lajêng nyambêti, saya mênawi wontên kabar ingkang radi anèh utawi kirang pantês, manahipun kados katarik, lajêng nêgês-nêgês, pêrlunipun supados kénginga kadamêl cariyos dhatêng laré sanès. Sarèhning laré bingahan punika kulina mêmirengaken, dados inggih landhêp pamirêngipun, nanging botên wontên rêmbag ingkang dipunraosakên saèstu sarta dipungagas panjang, tumèmplèkipun ing pangangên-a-</p>	<p>-14-</p> <p>-punuthik-uthik utawi dipunbala. Sarèhning sadaya-sadaya dipunpêrlokakên katingalan, botên wontên ingkang tumanêm ing pangangên-angên, ingkang dipunèngêti namung ingkang anèh nylênèh kenging kangge nglucu, omong, utawi saged ambingahaken manah, nanging sakedhik damêlipun.</p> <p>Laré bingahan punika kajawi tansah pasang mripat utawi ajêg pasang kuping, wontên swara sakêdhik kémawon dipuntiling-tilingakên kapéngin badhé mirêngakên. Yèn ing jawi wontên sabawa punapa-punapa, tamtu énggal mêdal ungak-ungak. Yèn wontên tiyang omong, nyanthêk mirêngaken, lajêng nyambêti, saya mênawi wontên kabar ingkang radi anèh utawi kirang pantês, manahipun kados katarik, lajêng nêgês-nêgês, pêrlunipun supados kénginga kadamêl cariyos dhatêng laré sanès. Sarèhning laré bingahan punika kulina mêmirengaken, dados inggih landhêp pamirêngipun, nanging botên wontên rêmbag ingkang dipunraosakên saèstu sarta dipungagas panjang, tumèmplèkipun ing pangangên-a-</p>	<p>Kaca 14</p>
<p>-15-</p> <p>-ngên namung kumambang, kados upaminipun pawêdhèn, dipungambari punapa kémawon gampil, nanging ugêr kanginan sawatawis agêng sampun waradin malih tanpa wontên larinipun, ingkang dipunsênengi sarta kaêngêt-êngêt laré bingahan punika namung prakawis ingkang anèh aéng sarta lucu, pêrlu kadamêl cariyos, andadosna katarik lan gujêngipun ingkang mirêngakên.</p> <p>Angên-angênipun laré bingahan punika kénging kasamèkakên kaliyan gudhang blêkêthêkan. Isinipun makatên</p>	<p>-15-</p> <p>-ngên namung kumambang, kados upaminipun pawêdhèn, dipungambari punapa kémawon gampil, nanging ugêr kanginan sawatawis agêng sampun waradin malih tanpa wontên larinipun, ingkang dipunsênengi sarta kaêngêt-êngêt laré bingahan punika namung prakawis ingkang anèh aéng sarta lucu, pêrlu kadamêl cariyos, andadosna katarik lan gujêngipun ingkang mirêngakên.</p> <p>Angên-angênipun laré bingahan punika kénging kasamèkakên kaliyan gudhang blêkêthêkan. Isinipun makatên</p>	<p>Kaca 15</p>

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>kathah mawarni-warni, nanging carub pating blêkêthêk, margi saking kathahipun wêwarnèn, mangka botên katata, namung ugêripun kalêbêtaken, yèn ingkang nyimpên badhé madosi punapa-punapa ²wontêra ing ngriku kangèlan sangêt, ingkang dipunsadhiyakakên botên kapanggih, ingkang botên dipunkajêngakên nyêngoh katingal. Samantên ugi pangangên-angênipun laré bingahan, pêpak isinipun, punapa-punapa sarwa wontên, awit sadaya ingkang katingal sarta kapingrêng kalêbêtakên, nanging botên mawi kaatur sarana kamanah kapanggih ing nalar, namung</p>	<p>kathah mawarni-warni, nanging carub pating blêkêthêk, margi saking kathahipun wêwarnèn, mangka botên katata, namung ugêripun kalêbêtaken, yèn ingkang nyimpên badhé madosi punapa-punapa ²wontê(n) ing ngriku kangèlan sangêt, ingkang dipunsadhiyakakên botên kapanggih, ingkang botên dipunkajêngakên nyêngoh katingal. Samantên ugi pangangên-angênipun laré bingahan, pêpak isinipun, punapa-punapa sarwa wontên, awit sadaya ingkang katingal sarta kapingrêng kalêbêtakên, nanging botên mawi kaatur sarana kamanah kapanggih ing nalar, namung</p>	
<p>-16- anggêripun mlêbêt. Parêng badhé nglairakên kajêng inggih botên sagêd turut, yèn omong-omongan lincak gagak, mencolot-mencolot, ingkang kacariyosakên botên manggèn, tansah sontan-santun, pramila laré ingkang adhasar bingahan punika yèn dipunajak rêrêmbagan prakawis pêrlu botên kénging, namung yèn omong kosong kémawon botên badhé katêlasan bab, tur baud ngathik-athik méwah-méwahi. Inggih punika, sanadyan micara, solah bawa luwês, sarta pasêmon angsal, yèn omong abên kenalaran kêrêp anggêlani, jalaran gagasanipun èmpèh, malah kêrêp kémawon adamêl anyêling manah, awit yèn sawêg wiwit anglairakên pamanggih punika sêmunipun pêrlu, katingal saking grêgêt sautipun, nanging dhawah ing prakawis sapélé. Laré ingkang adhasar bingahan punika kajêngipun, punapa kémawon kèdah dipunsumêrêpi, ingkang pancèn dèrèng pêrlu ngrêtos sampun dipunsinau, nanging ingkang mêsthinipun kaparsudi malah kalirwatakên, margi sampu-</p>	<p>-16- anggêripun mlêbêt. Parêng badhé nglairakên kajêng inggih botên sagêd turut, yèn omong-omongan lincak gagak, mencolot-mencolot, ingkang kacariyosakên botên manggèn, tansah sontan-santun, pramila laré ingkang adhasar bingahan punika yèn dipunajak rêrêmbagan prakawis pêrlu botên kénging, namung yèn omong kosong kémawon botên badhé katêlasan bab, tur baud ngathik-athik méwah-méwahi. Inggih punika, sanadyan micara, solah bawa luwês, sarta pasêmon angsal, yèn omong abên kenalaran kêrêp anggêlani, jalaran gagasanipun èmpèh, malah kêrêp kémawon adamêl anyêling manah, awit yèn sawêg wiwit anglairakên pamanggih punika sêmunipun pêrlu, katingal saking grêgêt sautipun, nanging dhawah ing prakawis sapélé. Laré ingkang adhasar bingahan punika kajêngipun, punapa kémawon kèdah dipunsumêrêpi, ingkang pancèn dèrèng pêrlu ngrêtos sampun dipunsinau, nanging ingkang mêsthinipun kaparsudi malah kalirwatakên, margi sampu-</p>	Kaca 16

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>-17-</p> <p>-n botên, yèn kapurih ngudi saèstu dhatêng satunggiling kawruh inggih wêgah, yèn sawêg mêngtas angsal wulangan énggal, bingah sarta rêmên sangêt, ngajêng-ajêng dintên dhawahing wulangan punika malih, nanging dèrèng ngantos kalih minggu sampun kêmba. Piwulang ingkang dipunsagêdi laré dhasar bingahan punika namung ingkang prasasat kénging kasambi dolanan utawi kénging kanggé omong-omong tuwin sênêng-sênêng. Dados yèn prakawis nêmbang, <i>mênanyi</i>, babad, anggambar, nyêrat, ingkang mêsthi pintêr, ngungkuli kanca-kancanipun, nanging yèn prakawis angél-angél ingkang ngêdalaken pikiran, kadosta: étang, ngèlmi ukur, ngèlmi alam, o, lah, prasasat ajêg nomêr unyik.</p> <p>Mênggah mêmanahanipun laré bingahan punika tipisan atên, énggal trênyuhipun, nanging anggènipun kakênan namung sapanginang. Yèn wontên laré kasakitan, agé-agé têtulung margi kraos wêlas. Mênawi mirêng cariyos ingkang ngêrês-êrêsi lajêng prêbêng-prêbêng badhé nangis, saking anggènipun kêkênan, pramila dados-</p>	<p>-17-</p> <p>-n botên, yèn kapurih ngudi saèstu dhatêng satunggiling kawruh inggih wêgah, yèn sawêg mêngtas angsal wulangan énggal, bingah sarta rêmên sangêt, ngajêng-ajêng dintên dhawahing wulangan punika malih, nanging dèrèng ngantos kalih minggu sampun kêmba. Piwulang ingkang dipunsagêdi laré dhasar bingahan punika namung ingkang prasasat kénging kasambi dolanan utawi kénging kanggé omong-omong tuwin sênêng-sênêng. Dados yèn prakawis nêmbang, <i>mênanyi</i>, babad, anggambar, nyêrat, ingkang mêsthi pintêr, ngungkuli kanca-kancanipun, nanging yèn prakawis angél-angél ingkang ngêdalaken pikiran, kadosta: étang, ngèlmi ukur, ngèlmi alam, o, lah, prasasat ajêg nomêr unyik.</p> <p>Mênggah mêmanahanipun laré bingahan punika tipisan atên, énggal trênyuhipun, nanging anggènipun kakênan namung sapanginang. Yèn wontên laré kasakitan, agé-agé têtulung margi kraos wêlas. Mênawi mirêng cariyos ingkang ngêrês-êrêsi lajêng prêbêng-prêbêng badhé nangis, saking anggènipun kêkênan, pramila dados-</p>	Kaca 17
<p>-18-</p> <p>-pun gêmbèng, nanging sakêdhap kémawon ical, mripat taksih kaca-kaca sampun sagêd gumujêng, (guyungis). Bilih mirêng piwulang saé lajêng anjêggirat mapan, sêmunipun anggatosakên sangêt, katon dhasaking pasangipun polatan, nanging botên purun ngraos-ngraosakên, sakêdhap kémawon kêsupèn. Yèn wontên têtingalan saé, polatanipun asri, wah gumun sarta sênêng sangêt, anggenipun ngalêm gumricik, nanging ing sanès dintên,</p>	<p>-18-</p> <p>-pun gêmbèng, nanging sakêdhap kémawon ical, mripat taksih kaca-kaca sampun sagêd gumujêng, (guyungis). Bilih mirêng piwulang saé lajêng anjêggirat mapan, sêmunipun anggatosakên sangêt, katon dhasaking pasangipun polatan, nanging botên purun ngraos-ngraosakên, sakêdhap kémawon kêsupèn. Yèn wontên têtingalan saé, polatanipun asri, wah gumun sarta sênêng sangêt, anggenipun ngalêm gumricik, nanging ing sanès dintên,</p>	Kaca 18

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>ingkang dipunwastani saé wau sampun botên adamêl kagèndhèng utawi gumunipun, tarkadhang malah dipuncacad.</p> <p>Kosok wangsulipun ing nginggil punika, manawi mirêng cariyos ingkang gêgiris lajêng kirig-kirig, yen wonten wêwarnèn jêjênêsi sawatawis kémawon lajêng munêk-munêk, bok manawi mawi idu, tur sadèrèngipun ningali kumêdah kêdah badhé sumêrêp. Dhatêng barang gêgadhahanipun, laré bingahan punika botên éman-émanên, watêkipun lèrwèh, pramila loma sarta blaba sangêt, pêrlunipun namung badhé adamêl bingahing</p>	<p>ingkang dipunwastani saé wau sampun botên adamêl kagèndhèng utawi gumunipun, tarkadhang malah dipuncacad.</p> <p>Kosok wangsulipun ing nginggil punika, manawi mirêng cariyos ingkang gêgiris lajêng kirig-kirig, yen wonten wêwarnèn jêjênêsi sawatawis kémawon lajêng munêk-munêk, bok manawi mawi idu, tur sadèrèngipun ningali kumêdah kêdah badhé sumêrêp. Dhatêng barang gêgadhahanipun, laré bingahan punika botên éman-émanên, watêkipun lèrwèh, pramila loma sarta blaba sangêt, pêrlunipun namung badhé adamêl bingahing</p>	
<p>-19-</p> <p>kanca, barang sakêdhik kémawon dipundum-dumakên, tarkadhang badanipun piyambak trimah botên kaduman.</p> <p>Dhatêng tiyang kêkirangan utawi kasangsaran, wêlasan sangêt, yèn dèdana tanpa dipunétang, sasagêd-sagêd badhé nyukani kathah. Nanging yèn sampun mêngkêr, sampun ical wêlasipun, malah lajêng nirok-nirokaken sarta ingkang kasangsaran wau kacariyos-cariyosakên kadamêl gêgujêngan.</p> <p>Laré bingahan punika ingkang dipunmanah inggih namung angènipun badhé bingah-bingah, yèn sawêg sênêng sampun botên ngèngêti sanèsipun, tansah cêkakakan, ramé-ramé ngantos tilar dèdugi, kêsupèn dhatêng wajib, dhawuh tuwin pêpacuh.</p> <p>Yèn dhatêng prakawis padamêlan, laré bingahan punika tansah kèthèr, botên tuwujuh. Satêngah-têngahipun nyambut damêl, yèn sumêrêp utawi mirêng punapa-punapa sakêdhik kémawon kèndêl, pêrlu namatakên utawi mirêngakên, padamêlan nuntên dipun tilar. Yèn kêtuwuhan manah bab</p>	<p>-19-</p> <p>kanca, barang sakêdhik kémawon dipundum-dumakên, tarkadhang badanipun piyambak trimah botên kaduman.</p> <p>Dhatêng tiyang kêkirangan utawi kasangsaran, wêlasan sangêt, yèn dèdana tanpa dipunétang, sasagêd-sagêd badhé nyukani kathah. Nanging yèn sampun mêngkêr, sampun ical wêlasipun, malah lajêng nirok-nirokaken sarta ingkang kasangsaran wau kacariyos-cariyosakên kadamêl gêgujêngan.</p> <p>Laré bingahan punika ingkang dipunmanah inggih namung angènipun badhé bingah-bingah, yèn sawêg sênêng sampun botên ngèngêti sanèsipun, tansah cêkakakan, ramé-ramé ngantos tilar dèdugi, kêsupèn dhatêng wajib, dhawuh tuwin pêpacuh.</p> <p>Yèn dhatêng prakawis padamêlan, laré bingahan punika tansah kèthèr, botên tuwujuh. Satêngah-têngahipun nyambut damêl, yèn sumêrêp utawi mirêng punapa-punapa sakêdhik kémawon kèndêl, pêrlu namatakên utawi mirêngakên, padamêlan nuntên dipun tilar. Yèn kêtuwuhan manah bab dolanan utawi</p>	Kaca 19

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
dolanan utawi samukawis ingkang	samukawis ingkang	
<p>-20-</p> <p>nyênêngakên manah, anggènipun nyambut damêl nuntên kèndêl, pêrlu dolanan utawi bingah-bingah kaliyan kancanipun. Déné yén sampun makatên, botên badhé èngêt dhatêng padamêlanipun malih, awit manawi dolanan punika sontan-santun kémawon, sughipun gagasan dhatêng prakawis makatên tanpa sagêd têlas.</p> <p>Kasênênganipun lare kados makatên punika botên manggèn, tansah sontan-santun, dados botên maton pikajênganipun, nanging yèn dhatêng panganggé tamtu milih ingkang saé, modhèl-modhèlan, ringkèsipun: laré bingahan punika watêkipun makatên: tansah ambujêng kasênêngan, sarta rêmên dolanan, rêmên ramé-ramé sarta gégujêngan mawi nglucu, rêmênipun molah-malih, punika awonipun. Déné saénipun: bingahan, gapyak, sagêd damêl bingahing kanca, wêlasan, nurutan.</p> <p>Mênggah pawakanipun ingkang mratah: lèncir,</p>	<p>-20-</p> <p>nyênêngakên manah, anggènipun nyambut damêl nuntên kèndêl, pêrlu dolanan utawi bingah-bingah kaliyan kancanipun. Déné yén sampun makatên, botên badhé èngêt dhatêng padamêlanipun malih, awit manawi dolanan punika sontan-santun kémawon, sughipun gagasan dhatêng prakawis makatên tanpa sagêd têlas.</p> <p>Kasênênganipun lare kados makatên punika botên manggèn, tansah sontan-santun, dados botên maton pikajênganipun, nanging yèn dhatêng panganggé tamtu milih ingkang saé, modhèl-modhèlan, ringkèsipun: laré bingahan punika watêkipun makatên: tansah ambujêng kasênêngan, sarta rêmên dolanan, rêmên ramé-ramé sarta gégujêngan mawi nglucu, rêmênipun molah-malih, punika awonipun. Déné saénipun: bingahan, gapyak, sagêd damêl bingahing kanca, wêlasan, nurutan.</p> <p>Mênggah pawakanipun ingkang mratah: lèncir,</p>	Kaca 20
<p>-21-</p> <p>tandangipun cukat, trampil, mripat kocak, sarta tansah katingal bagus.</p> <p>Pangulahipun Dhasaring Laré Bingahan</p> <p>Laré bingahan punika ingkang dipuncocogi inggih kanca ingkang bingahan, mila dipunanggêr kakêrêngan inggih gécèt, yèn sêkolah angsal guru kêras mêthi botên kraos, dados laré bingahan punika kèdah radi dipunêmong, botên kénging dipunkêrasi. Guru inggih prayogi ing sawatawis tumut dolanan utawi ginêman, nanging sampun kasupêkêtên, laré bingahan</p>	<p>-21-</p> <p>tandangipun cukat, trampil, mripat kocak, sarta tansah katingal bagus.</p> <p>Pangulahipun Dhasaring Laré Bingahan</p> <p>Laré bingahan punika ingkang dipuncocogi inggih kanca ingkang bingahan, mila dipunanggêr kakêrêngan inggih gécèt, yèn sêkolah angsal guru kêras mêthi botên kraos, dados laré bingahan punika kèdah radi dipunêmong, botên kénging dipunkêrasi. Guru inggih prayogi ing sawatawis tumut dolanan utawi ginêman, nanging sampun kasupêkêtên, laré bingahan</p>	Kaca 21

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>punika wau dangu-dangu mindhak lajêng nranyak, anggêpipun nuntên kados kanca. Prayoginipun, yèn guru tumut dolanan kaliyan laré, punika kasumêrêpna, bilih pêrlunipun badhé adamêl bingahipun, lah punika pun laré bingahan malah lajêng kraos trêсна dhatêng gurunipun, ing batos sangêt matur nuwun.</p> <p>Yèn wontên laré bingahan ingkang kêladuk anggèni-</p>	<p>punika wau dangu-dangu mindhak lajêng nranyak, anggêpipun nuntên kados kanca. Prayoginipun, yèn guru tumut dolanan kaliyan laré, punika kasumêrêpna, bilih pêrlunipun badhé adamêl bingahipun, lah punika pun laré bingahan malah lajêng kraos trêсна dhatêng gurunipun, ing batos sangêt matur nuwun.</p> <p>Yèn wontên laré bingahan ingkang kêladuk anggèni-</p>	
<p>-22-</p> <p>-pun bingah-bingah utawi gêgujêngan ngantos gumêdêr, guru sampun lajêng muring. Yèn laré wau têmbungipun wontên ingkang nylêkit dhatêng manahipun guru utawi juru mardi séwaya sanèsipun, sampun katampi sêrik. Laré bingahan punika pancèn sagêd damêl bingahipun manahing sanès, nanging tarkadhang ngakên-nakên manah. Sarèhning anggènipun anjèngkêlakên botên kaliyan sinêdya, namung margi botên kamanah rumiyin punapa ingkang badhé kawêdalakên ing lambé, pramila upami dipuntampi kalayan sêrênging manah, sarta laré kaukum awrat, lajêng kêlara-lara. Rumaosipun botên kalêpatan, jêbul kasiksa. Paukuman makatên punika botên pêrlu, awit larénipun piyambak, yèn sampun rumaos lêpatipun, tamtu lajêng purun nêdha pangapuntên.</p> <p>Sadaya ingkang dipuntingali utawi dipunmirêngakên laré bingahan punika tamtu dados gagasanipun, dados punapa manah tansah krambyangan, yèn dipunwulang botên anggatosakên, pramila samukawis ingkang sakintên sagêd dados godhaning mripat utawi pamirêngipun, kêdah ka-</p>	<p>-22-</p> <p>-pun bingah-bingah utawi gêgujêngan ngantos gumêdêr, guru sampun lajêng muring. Yèn laré wau têmbungipun wontên ingkang nylêkit dhatêng manahipun guru utawi juru mardi séwaya sanèsipun, sampun katampi sêrik. Laré bingahan punika pancèn sagêd damêl bingahipun manahing sanès, nanging tarkadhang ngakên-nakên manah. Sarèhning anggènipun anjèngkêlakên botên kaliyan sinêdya, namung margi botên kamanah rumiyin punapa ingkang badhé kawêdalakên ing lambé, pramila upami dipuntampi kalayan sêrênging manah, sarta laré kaukum awrat, lajêng kêlara-lara. Rumaosipun botên kalêpatan, jêbul kasiksa. Paukuman makatên punika botên pêrlu, awit larénipun piyambak, yèn sampun rumaos lêpatipun, tamtu lajêng purun nêdha pangapuntên.</p> <p>Sadaya ingkang dipuntingali utawi dipunmirêngakên laré bingahan punika tamtu dados gagasanipun, dados punapa manah tansah krambyangan, yèn dipunwulang botên anggatosakên, pramila samukawis ingkang sakintên sagêd dados godhaning mripat utawi pamirêngipun, kêdah ka-</p>	Kaca 22

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>-23-</p> <p>-singkirakên. Kêjawi punika laré bingahan wontên ing pamulangan botên kènging kapapanakên lèrês ing jandhéla, tamtu lajêng botên mirêngakên piwulang, namung ngawasakên ing jawi kémawon, saya manawi sêkolahanipun cêlak papan ramé piwulangipun guru sampun botên badhé tumanja. Kanggé nyudakakên krambyanging gagasan, anggènipun mulang kédah ingkang nyênêngakên, supados manahing laré kêtatika. Kadhang kawis dipunsêlani nglucu inggih prayogi. Anggènipun omong pun guru kédah ngrêsêpakên, yèn cariyos mawi rumpakan ingkang saé, yèn nêrangakên ing sasagêd-sagêd kédah dipunwujudi, mawi pitulungan barang utawi gambar. Saupami guru punika anggènipun mulang botên makatên, namung anggêtêm kémawon, kêtanggor wulanganipun angèl, bangsa ngêdalakên pikiran kathah, o, pun laré bingahan botên bêtah mirêngakên, kraos sangêt bosênipun. ³Kawusananipun pados kasênêngan piyambak, nuntên wiwit dolanan, ambêbéda kancanipun, laré sanèsipun lajêng katut, botên sami mirêngakên dhatêng guru, na-</p>	<p>-23-</p> <p>-singkirakên. Kêjawi punika laré bingahan wontên ing pamulangan botên kènging kapapanakên lèrês ing jandhéla, tamtu lajêng botên mirêngakên piwulang, namung ngawasakên ing jawi kémawon, saya manawi sêkolahanipun cêlak papan ramé piwulangipun guru sampun botên badhé tumanja. Kanggé nyudakakên krambyanging gagasan, anggènipun mulang kédah ingkang nyênêngakên, supados manahing laré kêtatika. Kadhang kawis dipunsêlani nglucu inggih prayogi. Anggènipun omong pun guru kédah ngrêsêpakên, yèn cariyos mawi rumpakan ingkang saé, yèn nêrangakên ing sasagêd-sagêd kédah dipunwujudi, mawi pitulungan barang utawi gambar. Saupami guru punika anggènipun mulang botên makatên, namung anggêtêm kémawon, kêtanggor wulanganipun angèl, bangsa ngêdalakên pikiran kathah, o, pun laré bingahan botên bêtah mirêngakên, kraos sangêt bosênipun. ³[Ka]wusananipun pados kasênêngan piyambak, nuntên wiwit dolanan, ambêbéda kancanipun, laré sanèsipun lajêng katut, botên sami mirêngakên dhatêng guru, na-</p>	Kaca 23
<p>-24-</p> <p>-mung sami ngawasakên ingkang ambêbéda kaliyan ingkang dipunbêbéda, ing wiwitan gujêngipun dipunsêkak. Inggang ambêbéda saya mongkog, saya andados polahipun, wusana gujênging laré kados dipunsêtak. Wêwulanganipun punapa badhé tumanja. Gurunipun muring, lajêng ngamuk punggung, sadaya kadhawahan dèduka.</p> <p>Angên-angênipun laré bingahan punika gathèkan, punapa</p>	<p>-24-</p> <p>-mung sami ngawasakên ingkang ambêbéda kaliyan ingkang dipunbêbéda, ing wiwitan gujêngipun dipunsêkak. Inggang ambêbéda saya mongkog, saya andados polahipun, wusana gujênging laré kados dipunsêtak. Wêwulanganipun punapa badhé tumanja. Gurunipun muring, lajêng ngamuk punggung, sadaya kadhawahan dèduka.</p> <p>Angên-angênipun laré bingahan punika gathèkan, punapa</p>	Kaca 24

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>ingkang dipunwulangakên guru, sakêdhap kémawon apil, nanging sakêdhap êngkas sampun kêsupèn, dados ngrêtosipun botên dhamang utawi kumambang. Supados manjing, gurunipun kémawon ngawonana kêrêp nakèni, mangsuli wulangan ingkang sampun kapêngkêr.</p> <p>Laré bingahan punika watêkipun jêlêhan, awit botên gadhah kêkêncênganing kajêng. Padamêlanipun lami dèrèng rampung, malah tarkadhang sawêg mêngtas dipunwiwiti, kêrêp lajêng dipuntilar nyandhak sanèsipun, awit anggarap ingkang rumiyin sampun botên, kapéngin anggarap damêlan ingkang sawêg dipunrêmêni. Pramila wajibing</p>	<p>ingkang dipunwulangakên guru, sakêdhap kémawon apil, nanging sakêdhap êngkas sampun kêsupèn, dados ngrêtosipun botên dhamang utawi kumambang. Supados manjing, gurunipun kémawon ngawonana kêrêp nakèni, mangsuli wulangan ingkang sampun kapêngkêr.</p> <p>Laré bingahan punika watêkipun jêlêhan, awit botên gadhah kêkêncênganing kajêng. Padamêlanipun lami dèrèng rampung, malah tarkadhang sawêg mêngtas dipunwiwiti, kêrêp lajêng dipuntilar nyandhak sanèsipun, awit anggarap ingkang rumiyin sampun botên, kapéngin anggarap damêlan ingkang sawêg dipunrêmêni. Pramila wajibing</p>	
<p>-25-</p> <p>mardi séwaya kêdah anggêgulang laré kados makatên wau sagêda kêkah karkatipun, sarananipun kakulinakaken. Yèn maos botên kénging gantos buku, yèn ingkang rumiyin dèrèng têlas. Yèn dèdolanan saking kajêngipun piyambak, sampun ngantos dipunlilani mêdhot têngah-têngah pêrlu gantos dolanan sanèsipun. Yèn para mardi sèwaya nglilani larè ingkang watak bingahan anggadhahi lêkas ing sasênêngipun, tamtu lajêng manuh. Yèn sampun cêpêng damêl inggih lènjèh, ingkang dipunkajêngakên sontan-santun, botên sagêd nuwjuhi satunggal kémawon. Wêkasanipun inggih uwuk tanpa dadi botên wontên canthêlipun.</p> <p>Yèn para mardi sèwaya kirang ngatos-atos, laré ingkang bingahan tamtu badhé dados tiyang durcara muput, awit dhasaripun pancèn rêmên tur sagêd dora sembada, samubarang ingkang kacariyosakên, awona saé ya tamtu kasangêtakên.</p>	<p>-25-</p> <p>mardi séwaya kêdah anggêgulang laré kados makatên wau sagêda kêkah karkatipun, sarananipun kakulinakaken. Yèn maos botên kénging gantos buku, yèn ingkang rumiyin dèrèng têlas. Yèn dèdolanan saking kajêngipun piyambak, sampun ngantos dipunlilani mêdhot têngah-têngah pêrlu gantos dolanan sanèsipun. Yèn para mardi sèwaya nglilani larè ingkang watak bingahan anggadhahi lêkas ing sasênêngipun, tamtu lajêng manuh. Yèn sampun cêpêng damêl inggih lènjèh, ingkang dipunkajêngakên sontan-santun, botên sagêd nuwjuhi satunggal kémawon. Wêkasanipun inggih uwuk tanpa dadi botên wontên canthêlipun.</p> <p>Yèn para mardi sèwaya kirang ngatos-atos, laré ingkang bingahan tamtu badhé dados tiyang durcara muput, awit dhasaripun pancèn rêmên tur sagêd dora sembada, samubarang ingkang kacariyosakên, awona saé ya tamtu kasangêtakên.</p>	Kaca 25

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
Anggènipun ngapokakên watak makatên punika sarana dipunwêlèhakên, nanging patrapipun kédah ngatos-atos, sampun ngantos adamêl wi-	Anggènipun ngapokakên watak makatên punika sarana dipunwêlèhakên, nanging patrapipun kédah ngatos-atos, sampun ngantos adamêl wi-	
<p>-26-</p> <p>-rang wontên ngajènipun laré kathah sarana dipunolok-olok. Guru ngupadosa akal ingkang sagêd ngrumaosakên dhatêng laré, bilih kêjodhèran doranipun. Upaminipun yèn sawêg ngumukakên punapa-punapa, malah lajêng ⁴dipunungkulan pisan, supados kraos, yèn anggènipun ngungkuli punika botên badhé kadamêl ngasorakên, botên sanès amung margi badhé kadamêl ngêlokakên yèn dora. Utawi malih dipunpitakèni kaoyak-oyak samudana botên anggadhahi sêdya sanèsipun kajawi namung badhé nêrang. Yèn kêpèpèt botên sagêd mangsuli rak inggih lajêng rumaos.</p> <p>Tiyang ingkang rêmên dora punika inggih rêmên nyênyolong, samantên ugi laré bingahan inggih rahi rêmên mêmêndhêt, nanging têka sêdyanipun pancèn niyat badhé dados durjana botên, punika namung amargi saking anggènipun suthik nganggur kaworan kêpèngin nyumêrêpi punapa ingkang wontên ing wêwêngkonipun, dados tansah byak-byakan, pundi-pundi dipunlêbêti, ingkang rêsêk-rêsêk tuwin andhêli-</p>	<p>-26-</p> <p>-rang wontên ngajènipun laré kathah sarana dipunolok-olok. Guru ngupadosa akal ingkang sagêd ngrumaosakên dhatêng laré, bilih kêjodhèran doranipun. Upaminipun yèn sawêg ngumukakên punapa-punapa, malah lajêng ⁴dipunungkul(akên) pisan, supados kraos, yèn anggènipun ngungkuli punika botên badhé kadamêl ngasorakên, botên sanès amung margi badhé kadamêl ngêlokakên yèn dora. Utawi malih dipunpitakèni kaoyak-oyak samudana botên anggadhahi sêdya sanèsipun kajawi namung badhé nêrang. Yèn kêpèpèt botên sagêd mangsuli rak inggih lajêng rumaos.</p> <p>Tiyang ingkang rêmên dora punika inggih rêmên nyênyolong, samantên ugi laré bingahan inggih rahi rêmên mêmêndhêt, nanging têka sêdyanipun pancèn niyat badhé dados durjana botên, punika namung amargi saking anggènipun suthik nganggur kaworan kêpèngin nyumêrêpi punapa ingkang wontên ing wêwêngkonipun, dados tansah byak-byakan, pundi-pundi dipunlêbêti, ingkang rêsêk-rêsêk tuwin andhêli-</p>	Kaca 26
<p>-27-</p> <p>-k-andhêlik dipuntlusupi. Sêdyanipun inggih namung badhé sumêrêp punapa ingkang wontên ing ngriku, nanging yèn manggih barang ingkang sakintên kénging kanggé dolanan, inggih clêmut lajêng dipunpêndhêt. Sumangga, yèn wontên laré ingkang saéstu watêkipun bingahan, cobî dipunglédhah ing</p>	<p>-27-</p> <p>-k-andhêlik dipuntlusupi. Sêdyanipun inggih namung badhé sumêrêp punapa ingkang wontên ing ngriku, nanging yèn manggih barang ingkang sakintên kénging kanggé dolanan, inggih clêmut lajêng dipunpêndhêt. Sumangga, yèn wontên laré ingkang saéstu watêkipun bingahan, cobî dipunglédhah ing</p>	Kaca 27

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>kanthongan utawi wadhahipun dolanan, arak warni-warni isinipun.</p> <p>Lah wêwatêkan kados makatên punika yèn kêlantur sampun botên kènging dipuntututi, laré wau dados panjang tanganipun, pramila kêdah dipunulatakên sarta dipunanggêri ing sawatawis, nanging botên kènging lajêng dipunawisi kêras. Mênggah sababipun botên kènging, tiyang sampun kodratipun thik-thikan thus-thusan, kêdah pados-pados ngantos angsal dolanan. Yèn dipunkêncengi anggêripun, nuwuhakên manah slingkuh, jalaran pun laré kêdah pados dolanan, mangka dipunawisi kêras, dados, nglimpèk-nglimpèkakên, yèn dipundakwa lajêng mukir.</p> <p>Lah punika pitêdahing sawatawis mênggah pamarsudinipun la-</p>	<p>kanthongan utawi wadhahipun dolanan, arak warni-warni isinipun.</p> <p>Lah wêwatêkan kados makatên punika yèn kêlantur sampun botên kènging dipuntututi, laré wau dados panjang tanganipun, pramila kêdah dipunulatakên sarta dipunanggêri ing sawatawis, nanging botên kènging lajêng dipunawisi kêras. Mênggah sababipun botên kènging, tiyang sampun kodratipun thik-thikan thus-thusan, kêdah pados-pados ngantos angsal dolanan. Yèn dipunkêncengi anggêripun, nuwuhakên manah slingkuh, jalaran pun laré kêdah pados dolanan, mangka dipunawisi kêras, dados, nglimpèk-nglimpèkakên, yèn dipundakwa lajêng mukir.</p> <p>Lah punika pitêdahing sawatawis mênggah pamarsudinipun la-</p>	
<p>-28-</p> <p>-ré ingkang watêk bingahan. Yèn punika dipunturut, larénipun badhé dados pangalêmbana. Angên-angênipun tampèn mawi gathèkan tur rêmên dhatêng sabarang kawruh. Micaranipun anjalari gampil sinau basa ngamanca. Sumèhipun sagêd narik manahipun ingkang dipunkêmpali, bèrbudinipun sagêd ngasrêpi manahipun kanca, anggènipun tansah bingah sagêd nularakên.</p> <p>Yèn pancèn kêlêrêsan pamardinipun, laré bingahan punika sanadyan sampun dados tiyang sêpuh inggih dados mitra lan kabingahanipun tiyang kathah.</p> <p>Pratandhanipun Laré ingkang Awatêk Kêrasan Laré ingkang anggadhahi dhasar kêrasan punika tamtu</p>	<p>-28-</p> <p>-ré ingkang watêk bingahan. Yèn punika dipunturut, larénipun badhé dados pangalêmbana. Angên-angênipun tampèn mawi gathèkan tur rêmên dhatêng sabarang kawruh. Micaranipun anjalari gampil sinau basa ngamanca. Sumèhipun sagêd narik manahipun ingkang dipunkêmpali, bèrbudinipun sagêd ngasrêpi manahipun kanca, anggènipun tansah bingah sagêd nularakên.</p> <p>Yèn pancèn kêlêrêsan pamardinipun, laré bingahan punika sanadyan sampun dados tiyang sêpuh inggih dados mitra lan kabingahanipun tiyang kathah.</p> <p>Pratandhanipun Laré ingkang Awatêk Kêrasan Laré ingkang anggadhahi dhasar kêrasan punika tamtu</p>	Kaca 28

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
kêndêl, wantêr, botên gadhah sumêlang utawi ajrih. Sêdyanipun tansah badhé ngungkuli laré sanèsipun, botên trimah papak ing sêsami, kedah muluk. Taksih laré sampun nêdya nyamèni tiyang sepuh, pramila suthik kongkulan ing kanca, botên rêmên dipunang-	kêndêl, wantêr, botên gadhah sumêlang utawi ajrih. Sêdyanipun tansah badhé ngungkuli laré sanèsipun, botên trimah papak ing sêsami, kedah muluk. Taksih laré sampun nêdya nyamèni tiyang sepuh, pramila suthik kongkulan ing kanca, botên rêmên dipunang-	
-29- -gêp laré, solah bawa tuwin swara dipungagah-gagahakên, kados ⁵ nguwasan-nguwasan kancanipun. Yèn angsal alêm lajêng agêng manahipun. Wataking laré punika katawisipun sangêt yèn sawêg dolanan, dados manawi nuju kraos umbar. Samantên ugi laré awatêk kêrasan, inggih katingal kémawon. Dolanan sênêng sangêt, nanging kajêngipun tansah badhé ngêpalani. Yèn sawêg badhé wiwit dolanan, ingkang milih dolananipun, ingkang dipunsênêngi ingkang anggladhi kaprawiran sarta karosan supados ngototakên badan, kadosta: raton, bintên. Nuntên mranata, matahi dhatêng kancanipun. Patrapipun sampun kados upsir kumêndhir. Yèn botên dipunturut kajêngipun lajêng mutung, botên purun tumut, nuntên kèsah, amargi suthik manut kajênging sanès. Yèn kancanipun sampun wiwit, lah ing ngriku nêdya ngatingalakên sêrik sarta kakêndêlanipun, nuntên ambêbêd, ngisin-isin, ingkang dipunpurih namung cuwa saha bibaripun ingkang sami dolanan.	-29- -gêp laré, solah bawa tuwin swara dipungagah-gagahakên, kados ⁵ nguwasan-nguwasan{i} kancanipun. Yèn angsal alêm lajêng agêng manahipun. Wataking laré punika katawisipun sangêt yèn sawêg dolanan, dados manawi nuju kraos umbar. Samantên ugi laré awatêk kêrasan, inggih katingal kémawon. Dolanan sênêng sangêt, nanging kajêngipun tansah badhé ngêpalani. Yèn sawêg badhé wiwit dolanan, ingkang milih dolananipun, ingkang dipunsênêngi ingkang anggladhi kaprawiran sarta karosan supados ngototakên badan, kadosta: raton, bintên. Nuntên mranata, matahi dhatêng kancanipun. Patrapipun sampun kados upsir kumêndhir. Yèn botên dipunturut kajêngipun lajêng mutung, botên purun tumut, nuntên kèsah, amargi suthik manut kajênging sanès. Yèn kancanipun sampun wiwit, lah ing ngriku nêdya ngatingalakên sêrik sarta kakêndêlanipun, nuntên ambêbêd, ngisin-isin, ingkang dipunpurih namung cuwa saha bibaripun ingkang sami dolanan.	Kaca 29
-30- Laré kêrasan punika kêndêl tanpa timbang, kêrêp kémawon tilar dêdugi. Saya agêng pakêwêdipun saya mindhak kakêndêlanipun, botên wontên pakêwêd ingkang dipunajrihi. Yèn sawêg mêmènèk lajêng kapurih mêdhak, malah saya	-30- Laré kêrasan punika kêndêl tanpa timbang, kêrêp kémawon tilar dêdugi. Saya agêng pakêwêdipun saya mindhak kakêndêlanipun, botên wontên pakêwêd ingkang dipunajrihi. Yèn sawêg mêmènèk lajêng kapurih mêdhak, malah saya mênicit.	Kaca 30

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>mêncit. Yèn sawêg anglampahi punapa-punapa ingkang mutawatosi, mangka kaélikakên, malah kados dipunêkên.</p> <p>Solahipun laré awatak kêrasan punika sampun anggirisakên kémawon. Kaliyan kanca, anggêr botên rujuk inggih incim-inciman, gèsrèk sakêdhik kémawon nantang kêrêngan. Dhatêng kéwan rêmên sangêt ngarubiru utawi misakit. Yèn wontên sêgawon langkung, kaoyak dipunbandhêmi, sumêrêp pêksi kasawat utawi kaplinthêng, wontên munyuk botên punapa-punapa inggih kabêbêd, dados watêkipun ragi siya.</p> <p>Laré ingkang kêrasan punika tamtu kinajrihan ing kanca-kancanipun ingkang sababag lan piyambakipun, jalaran rosa lan trampil, margi saking kulinanipun gêlutan miwah kêkêrêngan, tur nganggé tékadan boten gadhah a-</p>	<p>Yèn sawêg anglampahi punapa-punapa ingkang mutawatosi, mangka kaélikakên, malah kados dipunêkên.</p> <p>Solahipun laré awatak kêrasan punika sampun anggirisakên kémawon. Kaliyan kanca, anggêr botên rujuk inggih incim-inciman, gèsrèk sakêdhik kémawon nantang kêrêngan. Dhatêng kéwan rêmên sangêt ngarubiru utawi misakit. Yèn wontên sêgawon langkung, kaoyak dipunbandhêmi, sumêrêp pêksi kasawat utawi kaplinthêng, wontên munyuk botên punapa-punapa inggih kabêbêd, dados watêkipun ragi siya.</p> <p>Laré ingkang kêrasan punika tamtu kinajrihan ing kanca-kancanipun ingkang sababag lan piyambakipun, jalaran rosa lan trampil, margi saking kulinanipun gêlutan miwah kêkêrêngan, tur nganggé tékadan boten gadhah a-</p>	
<p>-31-</p> <p>-jrih ing sakit, kajawi punika ⁶takat, awit isin kawon. Upami kêrêngan, sanadyan sampun lèmpé-lèmpé, inggih mêksa botên purun ngawon taksih kabêtah-bêtahakên, wusana mêngsahipun rumaos wêgah, lajêng trimah kawon.</p> <p>Laré kêrasan tamtu dipunajèni ing kancanipun, awit yèn ngantos wontên ingkang badhé nyênyami utawi kamipurun malangi kajêng tuwin mahoni polahipun, tamtu alitipun lajêng dipunsongoli, agêngipun dipuntangani, awit laré kêrasan punika anggadhahi dhasar siyalan rêmên munasika.</p> <p>Sampun ingkang dhatêng kanca botêna purun, sanadyan dhatêng tiyang sêpuh utawi gurunipun, laré ingkang kêrasan èstu punika mêsthi inggih purun. Upami ⁷diunukum tamtu gêtêm-gêtêm muring, mogok ambêguguk ngutha waton, ing pasêmon</p>	<p>-31-</p> <p>-jrih ing sakit, kajawi punika ⁶taka(d), awit isin kawon. Upami kêrêngan, sanadyan sampun lèmpé-lèmpé, inggih mêksa botên purun ngawon taksih kabêtah-bêtahakên, wusana mêngsahipun rumaos wêgah, lajêng trimah kawon.</p> <p>Laré kêrasan tamtu dipunajèni ing kancanipun, awit yèn ngantos wontên ingkang badhé nyênyami utawi kamipurun malangi kajêng tuwin mahoni polahipun, tamtu alitipun lajêng dipunsongoli, agêngipun dipuntangani, awit laré kêrasan punika anggadhahi dhasar siyalan rêmên munasika.</p> <p>Sampun ingkang dhatêng kanca botêna purun, sanadyan dhatêng tiyang sêpuh utawi gurunipun, laré ingkang kêrasan èstu punika mêsthi inggih purun. Upami ⁷di{p}unukum tamtu gêtêm-gêtêm muring, mogok ambêguguk ngutha waton, ing pasêmon</p>	Kaca 31

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
katingal bilih awrat badhé nurut. Yèn dipuntangani, ngantos sabiru èrêm, bilur ajur gègèripun, mangsa kalampahana nangis, awit rumaos isin ngêdalakên êluh, anggêpipun: kaya	katingal bilih awrat badhé nurut. Yèn dipuntangani, ngantos sabiru èrêm, bilur ajur gègèripun, mangsa kalampahana nangis, awit rumaos isin ngêdalakên êluh, anggêpipun: kaya	
-32- dudu wong lanang. Yèn kêlampahan nangis, punika malah mratandhani yèn sangêt muringipun, dados botên saking sakitipun. Sabibaripun kaukum botên kapok, malah anjarag, awit pigêting manah anggènipun kaasorakên dèrèng sagêd ical, dèrèng lêga manahipun, manawi dèrèng gêntos malês ukum, sarana damêl gègujêngan utawi mangkêling manah. Laré ingkang makatên punika kêrêp kémawon anjarag dhatêng guru, ugal-ugalan wontên ing pamulangan sadangunipun kawulang, pêrlunipun supados gurunipun muring, yèn kalampahan makatên, ing batos lajêng lêga, sanadyan sumêrêp yèn badhé kaukum malih inggih mêksa botên purun mundur. Pancèn laré kêrasan punika mêngahakên ajar-ajaranipun, tur kêrêp damêl muringing guru, andadosakên pakèwêding manah. Badhé botên kaukum tiyang kalêpatan, kaukuma inggih botên ajrih, yèn botên kalêrêsan malah purun, laré sasêkolahan dados mêngsahipun guru, awit kênging pangojok-ojoking laré kêrasan wau.	-32- dudu wong lanang. Yèn kêlampahan nangis, punika malah mratandhani yèn sangêt muringipun, dados botên saking sakitipun. Sabibaripun kaukum botên kapok, malah anjarag, awit pigêting manah anggènipun kaasorakên dèrèng sagêd ical, dèrèng lêga manahipun, manawi dèrèng gêntos malês ukum, sarana damêl gègujêngan utawi mangkêling manah. Laré ingkang makatên punika kêrêp kémawon anjarag dhatêng guru, ugal-ugalan wontên ing pamulangan sadangunipun kawulang, pêrlunipun supados gurunipun muring, yèn kalampahan makatên, ing batos lajêng lêga, sanadyan sumêrêp yèn badhé kaukum malih inggih mêksa botên purun mundur. Pancèn laré kêrasan punika mêngahakên ajar-ajaranipun, tur kêrêp damêl muringing guru, andadosakên pakèwêding manah. Badhé botên kaukum tiyang kalêpatan, kaukuma inggih botên ajrih, yèn botên kalêrêsan malah purun, laré sasêkolahan dados mêngsahipun guru, awit kênging pangojok-ojoking laré kêrasan wau.	Kaca 32
-33- Dhasaripun laré kêrasan punika prawira, botên purun gadhah lampah siliban, lèlampahanipun sanadyan awon utawi saé, tamtu dipundhadhagi, purun blaka tanpa tèdhèng aling-aling, botên ajrih tapi paukuman, awit sadaya ingkang linampahan mèdal saking kêkêncênganing kajêng, pramila yèn kalêpatakên botên purun. Sadaya, dalasan ingkang awon pisan,	-33- Dhasaripun laré kêrasan punika prawira, botên purun gadhah lampah siliban, lèlampahanipun sanadyan awon utawi saé, tamtu dipundhadhagi, purun blaka tanpa tèdhèng aling-aling, botên ajrih tapi paukuman, awit sadaya ingkang linampahan mèdal saking kêkêncênganing kajêng, pramila yèn kalêpatakên botên purun. Sadaya, dalasan ingkang awon pisan, pancèn	Kaca 33

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>pancên sampun kasêdyakakakên kanggé andurgèni kajêng saé tujuning sêdyanipun. Yèn kapurih nêdha pangapuntên kalêpatanipun: suthik, nanging yèn kapêksa-pêksa, mangka botên sagêd ambangkang, margi rumaos kandhah, inggih purun, malah botên mawi simpên wados, gêcos, gêcos, sadaya kalairakên. Ing polatan mêksa kêtingal, bilih anggèning ngakèni kalêpatanipun punika botên mêdal saking kêduwunging manah, namung margi saking kêpêksa, tandhanipun déné tatag, ulat botên ébah. Yèn sampun kalilan mundur, sirah andêngèngèk, gêmblèng-gêmblèng késah, dèrèng katingal kèndhak manahipun.</p>	<p>sampun kasêdyakakakên kanggé andurgèni kajêng saé tujuning sêdyanipun. Yèn kapurih nêdha pangapuntên kalêpatanipun: suthik, nanging yèn kapêksa-pêksa, mangka botên sagêd ambangkang, margi rumaos kandhah, inggih purun, malah botên mawi simpên wados, gêcos, gêcos, sadaya kalairakên. Ing polatan mêksa kêtingal, bilih anggèning ngakèni kalêpatanipun punika botên mêdal saking kêduwunging manah, namung margi saking kêpêksa, tandhanipun déné tatag, ulat botên ébah. Yèn sampun kalilan mundur, sirah andêngèngèk, gêmblèng-gêmblèng késah, dèrèng katingal kèndhak manahipun.</p>	
<p>-34-</p> <p>Pancadriyanipun laré ingkang awatak kêrasan punika botên gorèh kados laré bingahan. Lêrês botên kathah ingkang kagatosakên, nanging sabarang ingkang sampun katingalan utawi dipunmirêngakên tamtu manjing, botên gampil kasupènipun.</p> <p>Mênggah bab angên-angênipun, laré kêrasan punika botên tadhahan, dados sasêrêpanipun botên pêpak, nanging ingkang sampun tumancêb, inggih kamanah èstu, pramila botên sugih kêkajêngan nèh-nèh, nanging yèn gadhah niat inggih dipunantêpi, kêdah kalampahan, dèrèng kèndêl-kèndêl pangudinipun. Yèn ingkang sinêdya wau dèrèng karêgêm ing tangan.</p> <p>Dhêdhasaring utêkipun laré kêrasan punika lantip, waspada, mawas. Yèn purun sinau inggih marsudi saèstu, botên trimah ngrêtos-ngrêtosan, kêdah matêng, botên trimah yèn</p>	<p>-34-</p> <p>Pancadriyanipun laré ingkang awatak kêrasan punika botên gorèh kados laré bingahan. Lêrês botên kathah ingkang kagatosakên, nanging sabarang ingkang sampun katingalan utawi dipunmirêngakên tamtu manjing, botên gampil kasupènipun.</p> <p>Mênggah bab angên-angênipun, laré kêrasan punika botên tadhahan, dados sasêrêpanipun botên pêpak, nanging ingkang sampun tumancêb, inggih kamanah èstu, pramila botên sugih kêkajêngan nèh-nèh, nanging yèn gadhah niat inggih dipunantêpi, kêdah kalampahan, dèrèng kèndêl-kèndêl pangudinipun. Yèn ingkang sinêdya wau dèrèng karêgêm ing tangan.</p> <p>Dhêdhasaring utêkipun laré kêrasan punika lantip, waspada, mawas. Yèn purun sinau inggih marsudi saèstu, botên trimah ngrêtos-ngrêtosan, kêdah matêng, botên trimah yèn namung angsal katrangan namung tidha-tidha utawi èpèh.</p>	Kaca 34

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
namung angsal katrangan namung tidha-tidha utawi èpèh. Pramila kêrêp kémawon laré ingkang ⁸ matên punika kêmba angsal katranganing guru, margi dhatêng manah dèrèng srêga, anjalari kirang pitadosipun dha-	Pramila kêrêp kémawon laré ingkang ⁸ (ng)atên punika kêmba angsal katranganing guru, margi dhatêng manah dèrèng srêga, anjalari kirang pitadosipun dha-	
<p>-35-</p> <p>-têng têmbunging guru, nuntên nêrang, nyangkal ngoyak kémawon, dèrèng sampun-sampun yèn dèrèng gamblang. Lah ing ngriku guru kêdah ngatos-atos, yèn kêtêlêku utawi grag-grèg katingal botên dhamang dhatêng kawruhipun lajêng dipungêgujêng kabatosan, têmbénipun botên patos kapitados. Malah wontên laré ingkang anggatosakên utawi marsudi sangêt, namung pêrlu sagêda nyumêrêpi lêpating guru, malah-malah badhe anjajagi.</p> <p>Yèn wontên wulangan ingkang botên dipunsênengi, o, sampun, sêngitipun kêpatos, tansah grunêngan, déné kêpêksa sinau. Nanging yèn wontên ingkang dipunsênengi, inggih kaudi èstu, botên sagêd kêmba pamarsudinipun. Samantên ugi mênggahing padamêlan. Manawi kawajiban anglampahi ingkang botên dados sarjuning manah, inggih gêlêm ora-ora panggarapipun, daya-daya rampunga, lajêng katilar kêdah, botên praduli awon saénipun. Nanging yèn padamêlanipun kalêrêsan dados condhonging manah, we: lah, sampun kênging kapasthèkakên badhé saé kadadosanipun, tur rampungipun inggih énggal.</p>	<p>-35-</p> <p>-têng têmbunging guru, nuntên nêrang, nyangkal ngoyak kémawon, dèrèng sampun-sampun yèn dèrèng gamblang. Lah ing ngriku guru kêdah ngatos-atos, yèn kêtêlêku utawi grag-grèg katingal botên dhamang dhatêng kawruhipun lajêng dipungêgujêng kabatosan, têmbénipun botên patos kapitados. Malah wontên laré ingkang anggatosakên utawi marsudi sangêt, namung pêrlu sagêda nyumêrêpi lêpating guru, malah-malah badhe anjajagi.</p> <p>Yèn wontên wulangan ingkang botên dipunsênengi, o, sampun, sêngitipun kêpatos, tansah grunêngan, déné kêpêksa sinau. Nanging yèn wontên ingkang dipunsênengi, inggih kaudi èstu, botên sagêd kêmba pamarsudinipun. Samantên ugi mênggahing padamêlan. Manawi kawajiban anglampahi ingkang botên dados sarjuning manah, inggih gêlêm ora-ora panggarapipun, daya-daya rampunga, lajêng katilar kêdah, botên praduli awon saénipun. Nanging yèn padamêlanipun kalêrêsan dados condhonging manah, we: lah, sampun kênging kapasthèkakên badhé saé kadadosanipun, tur rampungipun inggih énggal.</p>	Kaca 35
<p>-36-</p> <p>Manawi gadhah kamurkan, laré ingkang kêrasan punika angèl sangêt kapêkak. Mênggah ingkang dados kamurkanipun</p>	<p>-36-</p> <p>Manawi gadhah kamurkan, laré ingkang kêrasan punika angèl sangêt kapêkak. Mênggah ingkang dados kamurkanipun</p>	Kaca 36

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>wau ingkang sumrambah: kajèn kéringaning nama. Lêrês kamurkan punika sêmunipun botên patosa, nanging yèn sampun nama kamurkan ing sajatosipun, mangka sampun mangsanipun mêmêng, lajêng botên tolih sintên-sintêna, bêbasan: rawé-rawé rantas, malang-malang putung. Mangga, kula aturi ngèngêti para priyagung utawi ratu ingkang makatên wêwatêkan tuwin kamurkanipun, botên tolih kawula abdi, botên tolih nyawa. Nêlasna bandha sarta kawula sampun botên kagalih, ingkang kabajêng namung luhuring karatonipun, tuwin jêmbaring jajahan lan misuwuring asmanipun.</p> <p>Mênggah ingkang dados jalaranipun, botên sanès namung kêkêncênganing karkat, ingkang sinêdya kêdah kalampahan, ngantos sasuku jaja têkên janggut inggih tinêmah. Kajawi punika, laré ingkang watakipun kêrasan, sarèhning sêdyanipun agênga inggil, pangkat ingkang luhur, nama ingkang misuwur, pramila ngicak dhatêng ingkang asor.</p>	<p>wau ingkang sumrambah: kajèn kéringaning nama. Lêrês kamurkan punika sêmunipun botên patosa, nanging yèn sampun nama kamurkan ing sajatosipun, mangka sampun mangsanipun mêmêng, lajêng botên tolih sintên-sintêna, bêbasan: rawé-rawé rantas, malang-malang putung. Mangga, kula aturi ngèngêti para priyagung utawi ratu ingkang makatên wêwatêkan tuwin kamurkanipun, botên tolih kawula abdi, botên tolih nyawa. Nêlasna bandha sarta kawula sampun botên kagalih, ingkang kabajêng namung luhuring karatonipun, tuwin jêmbaring jajahan lan misuwuring asmanipun.</p> <p>Mênggah ingkang dados jalaranipun, botên sanès namung kêkêncênganing karkat, ingkang sinêdya kêdah kalampahan, ngantos sasuku jaja têkên janggut inggih tinêmah. Kajawi punika, laré ingkang watakipun kêrasan, sarèhning sêdyanipun agênga inggil, pangkat ingkang luhur, nama ingkang misuwur, pramila ngicak dhatêng ingkang asor.</p>	
<p>-37-</p> <p>Lajêng nuwuhakên manah gumêdhé sarta ladak. Nanging punika inggih wontên saénipun, jalaran lajêng lumuh ing pandamêl nistha, sêsaminipun ingkang lampah awon, awit déning botên rujuk kaliyan kaprawiraning manah.</p> <p>Wah, pancèn mêngahaken ngêrèh laré ingkang kêrasan, nanging yèn kalêrêsan pamardinipun badhé dados tiyang pinunjul, tiyang agêng ingkang misuwur asmanipun keduhi anggayuh ing ngaluhur, sagêd anjunjung dlajating bangsa. Alit-alitipun sagêd dados tiyang kajèn kéringan punjul ing ngapapak, ngangkat kaluhuraning anak putu, ngrambat kara ajênganing</p>	<p>-37-</p> <p>Lajêng nuwuhakên manah gumêdhé sarta ladak. Nanging punika inggih wontên saénipun, jalaran lajêng lumuh ing pandamêl nistha, sêsaminipun ingkang lampah awon, awit déning botên rujuk kaliyan kaprawiraning manah.</p> <p>Wah, pancèn mêngahaken ngêrèh laré ingkang kêrasan, nanging yèn kalêrêsan pamardinipun badhé dados tiyang pinunjul, tiyang agêng ingkang misuwur asmanipun keduhi anggayuh ing ngaluhur, sagêd anjunjung dlajating bangsa. Alit-alitipun sagêd dados tiyang kajèn kéringan punjul ing ngapapak, ngangkat kaluhuraning anak putu, ngrambat kara ajênganing</p>	Kaca 37

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>sadhèrèk, ngayomi ing sanak kadang, murakabi ing ngakathah. Balik botên kalêrêsan ing pamardinipun: cêcalon durjana muput, nyirnakaken tata têntrêm, andhatêngakên dahuru, kados anggêmpura jagat lir péndah jamajuja tumurun.</p> <p>Mênggah kadamêl cêkakan, wêwatêkanipun laré kêrasan punika makatên: gumêdhé, rêmên nganggé kajêngipun piyambak, puguh, wangkot, suthik ngawon, kaduk purun, kumêndêl, rêmên ngancam-ancam malês a-</p>	<p>sadhèrèk, ngayomi ing sanak kadang, murakabi ing ngakathah. Balik botên kalêrêsan ing pamardinipun: cêcalon durjana muput, nyirnakaken tata têntrêm, andhatêngakên dahuru, kados anggêmpura jagat lir péndah jamajuja tumurun.</p> <p>Mênggah kadamêl cêkakan, wêwatêkanipun laré kêrasan punika makatên: gumêdhé, rêmên nganggé kajêngipun piyambak, puguh, wangkot, suthik ngawon, kaduk purun, kumêndêl, rêmên ngancam-ancam malês a-</p>	
<p>-38-</p> <p>-won, punika cacadipun. Saénipun: cablak, ambêk darma, blaka, landhêp panggagasipun, kêncêng kajêngipun, rêmên anggayuh ingkang agêng luhur.</p> <p>Dêdêg pangadêgipun laré makatên punika racakipun gagah utawi pidêksa sarwa santosa, mripat mancênggrêng, praèn ngatingalakên kêkahing karkat, solah bawa mrawirani, lampahipun kêncrang.</p> <p>Pangulahipun Dhêdhasaraning Laré Kêrasan</p> <p>Dhêdhasaran punika sampun botên kénging dipunsantuni, nanging taksih kénging kaéwahan kasaèkakên, mênggah patrapipun: ingkang awon kaêndhak-êndhakakên, ingkang saé kauluk-ulukakên. Pamardinipun laré kêrasan punika botên gampil, kêdah kapêrlোকakên èstu kanthi kêncênging manah, tan kénging sinangga miring. Inggang sagêd mêtêp kajêngipun laré kêrasan punika namung tiyang ingkang dipunajèni,</p>	<p>-38-</p> <p>-won, punika cacadipun. Saénipun: cablak, ambêk darma, blaka, landhêp panggagasipun, kêncêng kajêngipun, rêmên anggayuh ingkang agêng luhur.</p> <p>Dêdêg pangadêgipun laré makatên punika racakipun gagah utawi pidêksa sarwa santosa, mripat mancênggrêng, praèn ngatingalakên kêkahing karkat, solah bawa mrawirani, lampahipun kêncrang.</p> <p>Pangulahipun Dhêdhasaraning Laré Kêrasan</p> <p>Dhêdhasaran punika sampun botên kénging dipunsantuni, nanging taksih kénging kaéwahan kasaèkakên, mênggah patrapipun: ingkang awon kaêndhak-êndhakakên, ingkang saé kauluk-ulukakên. Pamardinipun laré kêrasan punika botên gampil, kêdah kapêrlোকakên èstu kanthi kêncênging manah, tan kénging sinangga miring. Inggang sagêd mêtêp kajêngipun laré kêrasan punika namung tiyang ingkang dipunajèni,</p>	Kaca 38
<p>-39-</p> <p>pramila inggih kêdah tiyang ingkang katingal sagêd, pasêmon</p>	<p>-39-</p> <p>pramila inggih kêdah tiyang ingkang katingal sagêd, pasêmon</p>	Kaca 39

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>ngajrihi, sampun ngantos pun laré purun nêracak, sabên-sabên nêdya anjajagi utawi nganggé gêgujêngan, juru mardi kêdah ngatingalakên kasagêdan lan kuwasanipun, supados pun laré purun manut, awit rumaos yèn pancèn kawon ing sadayaning prakawis. Yèn ingkang kawogan mréntah utawi mardi laré kêrasan punika katingal bodho, o, sampun tamtu uwuk kémawon, tanpa dadi, lajêng kadamêl mainan, laré badhé botên nurut, malah kados badhé mulung-mulunga, dangu-dangu purunipun saya andadra. Yèn juru mardi séwaya ngudi murih kêlampahané dhawuhipun, ing sadèrèngipun kawêdal kêdah kagagasa rumiyin, punapa wontên ingkang nyumêlangi punapa botên. Sasampunipun nuntên kalahirakên, cêkap cêkak aos kêras, botên kêkathahên têmbung, mindhak malah botên karèwès. Déné dhawuh ingkang sampun kawêdalakên ing lésan, kêdah botên têmtu kapurih nglampahi. Botên pisan-pisan kénging kacêlêd, mindhak dipunwastani tiyang</p>	<p>ngajrihi, sampun ngantos pun laré purun nêracak, sabên-sabên nêdya anjajagi utawi nganggé gêgujêngan, juru mardi kêdah ngatingalakên kasagêdan lan kuwasanipun, supados pun laré purun manut, awit rumaos yèn pancèn kawon ing sadayaning prakawis. Yèn ingkang kawogan mréntah utawi mardi laré kêrasan punika katingal bodho, o, sampun tamtu uwuk kémawon, tanpa dadi, lajêng kadamêl mainan, laré badhé botên nurut, malah kados badhé mulung-mulunga, dangu-dangu purunipun saya andadra. Yèn juru mardi séwaya ngudi murih kêlampahané dhawuhipun, ing sadèrèngipun kawêdal kêdah kagagasa rumiyin, punapa wontên ingkang nyumêlangi punapa botên. Sasampunipun nuntên kalahirakên, cêkap cêkak aos kêras, botên kêkathahên têmbung, mindhak malah botên karèwès. Déné dhawuh ingkang sampun kawêdalakên ing lésan, kêdah botên têmtu kapurih nglampahi. Botên pisan-pisan kénging kacêlêd, mindhak dipunwastani tiyang</p>	
<p>-40-</p> <p>méncla-ménclé, têmbungipun botên kénging kapitados, wusana kasapèlèkakên. Yèn badhé muring dhatêng laré ingkang kêrasan punika sadèrèngipun inggih kêdah kamanah, sampun ngantos ujug-ujug mampang-mampang mungêl-mungêl, yèn kêblowok ngalamat badhé dados gêgujêngan, awit yèn wontên lêpating basa, kirang titining pamriksa, inggih sakêcap sami sakêcap dipunplèsèdakên utawi dipunwangsuli.</p> <p>Tiyang ingkang nyêpêng laré kaduk purun makatên punika kêdah ngatos-atos anggènipun anglampahi wajib, yèn guru inggih kêdah nindakakên mêsthining guru ingkang utami,</p>	<p>-40-</p> <p>méncla-ménclé, têmbungipun botên kénging kapitados, wusana kasapèlèkakên. Yèn badhé muring dhatêng laré ingkang kêrasan punika sadèrèngipun inggih kêdah kamanah, sampun ngantos ujug-ujug mampang-mampang mungêl-mungêl, yèn kêblowok ngalamat badhé dados gêgujêngan, awit yèn wontên lêpating basa, kirang titining pamriksa, inggih sakêcap sami sakêcap dipunplèsèdakên utawi dipunwangsuli.</p> <p>Tiyang ingkang nyêpêng laré kaduk purun makatên punika kêdah ngatos-atos anggènipun anglampahi wajib, yèn guru inggih kêdah nindakakên mêsthining guru ingkang utami,</p>	Kaca 40

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
kêtingala mêrlokakên sarta rêmên dhatêng padamêlanipun, sampun ngantos dinalih nyambut damêl margi namung kêbêtah pados blanja kémawon, yèn katawis matakên, pamanahipun laré: sampéyan mangsa bêtaha dhatêng kula, ingkang sampéyan betahi rak namung blanja, dadosa kula mêrlokakên utawi botên dhatêng wulang sampéyan, tamtu inggih kénging kémawon.	kêtingala mêrlokakên sarta rêmên dhatêng padamêlanipun, sampun ngantos dinalih nyambut damêl margi namung kêbêtah pados blanja kémawon, yèn katawis matakên, pamanahipun laré: sampéyan mangsa bêtaha dhatêng kula, ingkang sampéyan betahi rak namung blanja, dadosa kula mêrlokakên utawi botên dhatêng wulang sampéyan, tamtu inggih kénging kémawon.	
<p>-41-</p> <p>Anggènipun ngajêngakên laré ingkang kêrasan punika kalêbêt gampil awit dhasaripun pancèn badhé muluk kémawon, pramila kala mangsa, bilih garapanipun saé utawi katingal srêgêp anggènipun sinau, prayogi kaalêm, supados mongkog, tamtu saya srêgêp lan marsudinipun. Punapa ingkang murugakên punjul ing sêsami, sanadyan awrat inggih katêmah, sampun botên étang kangêlan. Nanging manawi kêrêp-kêrêp kaalêmbana sagêd andadosakên bibrahing laré, jalaran lajêng suthik marsudi, awit déning gadhah cipta, bilih sampun pintêr sangêt, utawi lajêng nuwuhakên manah kumalungkung, nginakakên ing sêsami, tiyang dhasaripun pancèn gampil anggènipun gumêdhé, taksih alit kémawon manawi paréntah ngêdir-êdirakên, kados ratu dhatêng kawulanipun. Yèn para mardi séwaya sampun kalèksanan sagêd ambirat watêkipun laré ingkang kumingsun wau, larénipun gadhangan sawung patohan: mêmanahan santosa, mêmêng dhatêng tindak utami, sasêdyanipun badhé kadugèn tur inggih murakabi ing</p>	<p>-41-</p> <p>Anggènipun ngajêngakên laré ingkang kêrasan punika kalêbêt gampil awit dhasaripun pancèn badhé muluk kémawon, pramila kala mangsa, bilih garapanipun saé utawi katingal srêgêp anggènipun sinau, prayogi kaalêm, supados mongkog, tamtu saya srêgêp lan marsudinipun. Punapa ingkang murugakên punjul ing sêsami, sanadyan awrat inggih katêmah, sampun botên étang kangêlan. Nanging manawi kêrêp-kêrêp kaalêmbana sagêd andadosakên bibrahing laré, jalaran lajêng suthik marsudi, awit déning gadhah cipta, bilih sampun pintêr sangêt, utawi lajêng nuwuhakên manah kumalungkung, nginakakên ing sêsami, tiyang dhasaripun pancèn gampil anggènipun gumêdhé, taksih alit kémawon manawi paréntah ngêdir-êdirakên, kados ratu dhatêng kawulanipun. Yèn para mardi séwaya sampun kalèksanan sagêd ambirat watêkipun laré ingkang kumingsun wau, larénipun gadhangan sawung patohan: mêmanahan santosa, mêmêng dhatêng tindak utami, sasêdyanipun badhé kadugèn tur inggih murakabi ing</p>	Kaca 41
<p>-42-</p> <p>ngakathah, kalaran botên wêgahan, purun ngorbanaken badan pêrlu mitulungi ing sanès, botên tolih pakêwêt. Saya kathah</p>	<p>-42-</p> <p>ngakathah, kalaran botên wêgahan, purun ngorbanaken badan pêrlu mitulungi ing sanès, botên tolih pakêwêt. Saya kathah</p>	Kaca 42

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>rêribêdipun lan awrat sanggènipun, malah saya anggrêgut, saya kèndêl, nir baya nir wikara ing sawantahipun.</p> <p>Têngêripun Laré Adhasar Sêdhihan</p> <p>Laré ingkang dhasaripun sêdhihan punika tansah katingal sêdhih kémawon, ulatipun ajêg pêtêng. Alis botên kèndhat mrêngut bathukipun asring mawi anjêngkêrut. Sadaya gagasanipun tansah adamêl susahing manahipun piyambak, prasasat botên naté bingah, sabên-sabên unjal ambêkan, margi ngêsahing kabatosan. Dados sampun kosok ⁹wasul lêrês kaliyan laré bingahan. Laré bingahan punika tansah sênêng kémawon, gujêngipun tanpa kèndêl, sadaya ingkang kêpirêng tuwin kêtêngal andadosakên bingahing manah. Yèn laré sêdhihan sampun botên ma-</p>	<p>rêribêdipun lan awrat sanggènipun, malah saya anggrêgut, saya kèndêl, nir baya nir wikara ing sawantahipun.</p> <p>Têngêripun Laré Adhasar Sêdhihan</p> <p>Laré ingkang dhasaripun sêdhihan punika tansah katingal sêdhih kémawon, ulatipun ajêg pêtêng. Alis botên kèndhat mrêngut bathukipun asring mawi anjêngkêrut. Sadaya gagasanipun tansah adamêl susahing manahipun piyambak, prasasat botên naté bingah, sabên-sabên unjal ambêkan, margi ngêsahing kabatosan. Dados sampun kosok ⁹wa{ng}sul lêrês kaliyan laré bingahan. Laré bingahan punika tansah sênêng kémawon, gujêngipun tanpa kèndêl, sadaya ingkang kêpirêng tuwin kêtêngal andadosakên bingahing manah. Yèn laré sêdhihan sampun botên ma-</p>	
<p>-43-</p> <p>ntra-montra makatên, samukawis anjalari bunêking pikir sumpêging manah. Wontên ing pundi-pundi raosipun botên jêjêg, tansah kuwatos bok manawi badhé manggih kacilakan. Dhatêng barang darbèkipun inggih pramati sangêt sarta gèmi, tansah ngatos-atos ajrih yèn kapitunan utawi kêkirangan, yèn badhé gadhah sêdya punapa-punapa tansah kalimbang-limbang, satindak sapêcak tamtu mawi kaangên-angên, kuwatosing manah bok bilih sagêd andhatêngakên kacilakan utawi nyirnakaken ajining namanipun.</p> <p>Dhatêng kanca, laré ingkang sêdhihan punika botên sagêd supêkêt, ¹⁰ngalè ngidul kaliyan laré bingahan. Rêmênipun miyambak gèlak-gèlik, têbih saking pêraméyan tuwin gègêmbyakan. Mitra saé sampun botên gadhah pisan-pisan, awit</p>	<p>-43-</p> <p>-ntra-montra makatên, samukawis anjalari bunêking pikir sumpêging manah. Wontên ing pundi-pundi raosipun botên jêjêg, tansah kuwatos bok manawi badhé manggih kacilakan. Dhatêng barang darbèkipun inggih pramati sangêt sarta gèmi, tansah ngatos-atos ajrih yèn kapitunan utawi kêkirangan, yèn badhé gadhah sêdya punapa-punapa tansah kalimbang-limbang, satindak sapêcak tamtu mawi kaangên-angên, kuwatosing manah bok bilih sagêd andhatêngakên kacilakan utawi nyirnakaken ajining namanipun.</p> <p>Dhatêng kanca, laré ingkang sêdhihan punika botên sagêd supêkêt, ¹⁰ngalè{r} ngidul kaliyan laré bingahan. Rêmênipun miyambak gèlak-gèlik, têbih saking pêraméyan tuwin gègêmbyakan. Mitra saé sampun botên gadhah pisan-pisan, awit</p>	Kaca 43

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>rumaosipun, kancanipun sadaya sami sêngit, botên wontên ingkang rêmên, pramila trimah nêbih, déné awakipun piyambak inggih botên sagêd trêсна dhatêng kanca, sadaya-sadaya kamanah botên saé, bok manawi gadhah pangangkah ba-</p>	<p>rumaosipun, kancanipun sadaya sami sêngit, botên wontên ingkang rêmên, pramila trimah nêbih, déné awakipun piyambak inggih botên sagêd trêсна dhatêng kanca, sadaya-sadaya kamanah botên saé, bok manawi gadhah pangangkah ba-</p>	
<p>-44-</p> <p>-dhé adamêl pituna ing badanipun. Pramila yèn kancanipun sami sênêng-sênêng dolanan sarta ramé-ramé, milalah dhêlak dhêlêg nêbih utawi andhêlik.</p> <p>Mêmanahanipun laré sedhihan punika inggih anggèsèhi piyambak, sajêg jumlêk botên naté sagêd rujuk kaliyan kanca, nanging ing batos tansah kapéngin sangêt sumêrêp dhatêng mêmanahaning sanès, sabên wontên tiyang rêrêmbagan utawi krumpul-krumpul tamtu mirêng-mirêngaken, bok manawi ngraosi, utawi gadhah sêdya awon dhatêng piyambakipun, nanging ajrih nyêlak, namung incang-incêng saking katêbihan mawi pasang kuping. Ingkang makatên wau nuwuhakên manah drêngki. Kanca-kancanipun kathah ingkang kasêngit, margi saking pamanggihipun piyambak, mèn sadaya tiyang gadhah cipta awon, dados sêngit dhatêng badanipun.</p> <p>Sarèhning laré sêdhihan punika watêkipun nganèh-anèhi, pramila lajêng kasirik ing ngakathah. Kêjawi patrapipun, ingkang murugakên kasêrtu inggih punika anggèning mèn lan panastèn. Mênggah ingkang dados ja-</p>	<p>-44-</p> <p>-dhé adamêl pituna ing badanipun. Pramila yèn kancanipun sami sênêng-sênêng dolanan sarta ramé-ramé, milalah dhêlak dhêlêg nêbih utawi andhêlik.</p> <p>Mêmanahanipun laré sedhihan punika inggih anggèsèhi piyambak, sajêg jumlêk botên naté sagêd rujuk kaliyan kanca, nanging ing batos tansah kapéngin sangêt sumêrêp dhatêng mêmanahaning sanès, sabên wontên tiyang rêrêmbagan utawi krumpul-krumpul tamtu mirêng-mirêngaken, bok manawi ngraosi, utawi gadhah sêdya awon dhatêng piyambakipun, nanging ajrih nyêlak, namung incang-incêng saking katêbihan mawi pasang kuping. Ingkang makatên wau nuwuhakên manah drêngki. Kanca-kancanipun kathah ingkang kasêngit, margi saking pamanggihipun piyambak, mèn sadaya tiyang gadhah cipta awon, dados sêngit dhatêng badanipun.</p> <p>Sarèhning laré sêdhihan punika watêkipun nganèh-anèhi, pramila lajêng kasirik ing ngakathah. Kêjawi patrapipun, ingkang murugakên kasêrtu inggih punika anggèning mèn lan panastèn. Mênggah ingkang dados ja-</p>	Kaca 44
<p>-45-</p> <p>-laranipun anggadhahi cacad ingkang makatên wau botên sagêd inggih namung marga anggènipun tansah gadhah cipta awon dhatêng liyan sarta tansah rumaos langkung cilaka tinimbang</p>	<p>-45-</p> <p>-laranipun anggadhahi cacad ingkang makatên wau botên sagêd inggih namung marga anggènipun tansah gadhah cipta awon dhatêng liyan sarta tansah rumaos langkung cilaka tinimbang laré</p>	Kaca 45

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>laré sanès. Upaminipun nujoni dintên riyadi, angsal sandhangan punapa ganjaran saking tiyang sêpuh, guru utawi bêtaranipun, punika ing wiwitan mripatipun botên kobêr ningali bêtahanipun, tansah namataken dhatêng gadhahanipun ing sanès, bubtên katandhing kaliyan gadhahanipun piyambak, ciptanipun: ah, si embok, (guruku utawi bandaraku) iku ora adil, adhi-adhi lan kakang-kakangku apa déné bakyu (kancaku) padha olèh apik-apik, aku kok diwènèhi sing ala dhéwé.</p> <p>Dhatêng barang darbèkipun, laré sêdhihan punika mêtêdhit sangêt, botên naté purun nyênyukani ing sanès, yèn kapurih andundum nyilakani, tamtu botsih botên adil, awakipun piyambak mêtêdhêt rumiyin, lan milih ingkang kathah. Yèn wontên têtêpangan sanja ing griyanipun, ing batos sampun sumêlang, bok bi-</p>	<p>sanès. Upaminipun nujoni dintên riyadi, angsal sandhangan punapa ganjaran saking tiyang sêpuh, guru utawi bêtaranipun, punika ing wiwitan mripatipun botên kobêr ningali bêtahanipun, tansah namataken dhatêng gadhahanipun ing sanès, bubtên katandhing kaliyan gadhahanipun piyambak, ciptanipun: ah, si embok, (guruku utawi bandaraku) iku ora adil, adhi-adhi lan kakang-kakangku apa déné bakyu (kancaku) padha olèh apik-apik, aku kok diwènèhi sing ala dhéwé.</p> <p>Dhatêng barang darbèkipun, laré sêdhihan punika mêtêdhit sangêt, botên naté purun nyênyukani ing sanès, yèn kapurih andundum nyilakani, tamtu botsih botên adil, awakipun piyambak mêtêdhêt rumiyin, lan milih ingkang kathah. Yèn wontên têtêpangan sanja ing griyanipun, ing batos sampun sumêlang, bok bi-</p>	
<p>-46-</p> <p>-lih kancanipun wau gadhah mélik. Pramila yèn gêngadhahanipun katingalan, ing batos sampun sumêdhot, saya gèk dipuncandhak mawi dipuniling-ilingi, énggal anggènipun nututi nyêpêng sasisihipun, kuwatos yèn kabêkta késah. Manawi kancanipun wau dangu botên sumingkir, lajêng pados lamuran ngajak mêtêdhit saking ing griya, sadumugining jawi cêngkèlak wangsul piyambakan pèrlu andhêlikakên sadaya gêngadhahanipun. Kancanipun katilar kapurih dolan piyambak, awatipun gadhah pèrlu sakêdhap, dados laré sêdhihan punika botên limrah sangêt, dolananipun botên angsal kaanggé ing sanès, tansah kadhêlikakên primpên, anggènipun ngêdalakên mung manawi sawêg piyambakan.</p> <p>Rêringanipun laré sêdhihan punika kathah sangêt, ing</p>	<p>-46-</p> <p>-lih kancanipun wau gadhah mélik. Pramila yèn gêngadhahanipun katingalan, ing batos sampun sumêdhot, saya gèk dipuncandhak mawi dipuniling-ilingi, énggal anggènipun nututi nyêpêng sasisihipun, kuwatos yèn kabêkta késah. Manawi kancanipun wau dangu botên sumingkir, lajêng pados lamuran ngajak mêtêdhit saking ing griya, sadumugining jawi cêngkèlak wangsul piyambakan pèrlu andhêlikakên sadaya gêngadhahanipun. Kancanipun katilar kapurih dolan piyambak, awatipun gadhah pèrlu sakêdhap, dados laré sêdhihan punika botên limrah sangêt, dolananipun botên angsal kaanggé ing sanès, tansah kadhêlikakên primpên, anggènipun ngêdalakên mung manawi sawêg piyambakan.</p> <p>Rêringanipun laré sêdhihan punika kathah sangêt, ing</p>	Kaca 46

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
manah tansah mêlang-mêlang. Yèn wontên tiyang gumujêng, pangraosipun anggêgujêng, yèn dipunalêm, ing batos manah muring, margi anggadhahi panyipta yèn dipunumpak kajlomprongakên, yèn dipunajak sambranan, rumaosipun badhé kadamêl cêngèsan, saé-	manah tansah mêlang-mêlang. Yèn wontên tiyang gumujêng, pangraosipun anggêgujêng, yèn dipunalêm, ing batos manah muring, margi anggadhahi panyipta yèn dipunumpak kajlomprongakên, yèn dipunajak sambranan, rumaosipun badhé kadamêl cêngèsan, saé-	
<p>-47-</p> <p>-stu yèn ngèwêdakên. Awakipun piyambak botên naté purun gumujêng, bènja-bêjanipun namung mèsêm, samantên punika sêmunipun têka kêcut.</p> <p>Manawi tampi paukuman, larè sêdhihan punika katingalipun kados narimah, kèndêl kémawon, nanging batosipun muring, pangajabipun dhatêng ingkang nyukani paukuman namung ingkang botên éca-éca, upami sagêda makatên badhé malês sanalika, nanging rêhning botên sagêd, narimah mêmujèkakên awon, mugi-mugi angsala piwalês, sukur ing têmbé sagêd malês piyambak. Manawi ingkang ngukum sampun mêngkêr késah, lah ing ngriku kawêdaling kabatosan, grundêlan mungêl-mungêl boten kantênan sampun botên wontên kèndêlipun. Yèn ingkang ngukum dhatêng malih, anggènipun kadumêlan lajêng lirih botên cêtha, yèn dipuntakèni botên sumaur, manawi kasêntak inggih kèndêl, nanging ulat tansah pêtêng, yèn katilar kèsah malih, anggènipun grundêlan inggih lajêng wiwit malih. Manawi êcrah kaliyan kanca, dipunungêl-ungêlakê-</p>	<p>-47-</p> <p>-stu yèn ngèwêdakên. Awakipun piyambak botên naté purun gumujêng, bènja-bêjanipun namung mèsêm, samantên punika sêmunipun têka kêcut.</p> <p>Manawi tampi paukuman, larè sêdhihan punika katingalipun kados narimah, kèndêl kémawon, nanging batosipun muring, pangajabipun dhatêng ingkang nyukani paukuman namung ingkang botên éca-éca, upami sagêda makatên badhé malês sanalika, nanging rêhning botên sagêd, narimah mêmujèkakên awon, mugi-mugi angsala piwalês, sukur ing têmbé sagêd malês piyambak. Manawi ingkang ngukum sampun mêngkêr késah, lah ing ngriku kawêdaling kabatosan, grundêlan mungêl-mungêl boten kantênan sampun botên wontên kèndêlipun. Yèn ingkang ngukum dhatêng malih, anggènipun kadumêlan lajêng lirih botên cêtha, yèn dipuntakèni botên sumaur, manawi kasêntak inggih kèndêl, nanging ulat tansah pêtêng, yèn katilar kèsah malih, anggènipun grundêlan inggih lajêng wiwit malih. Manawi êcrah kaliyan kanca, dipunungêl-ungêlakê-</p>	Kaca 47
<p>-48-</p> <p>-n inggih kèndêl kémawon, botên purun mabêni, nanging ing batos ngincim-incim badhé malês mirangakên. Sadangunipun</p>	<p>-48-</p> <p>-n inggih kèndêl kémawon, botên purun mabêni, nanging ing batos ngincim-incim badhé malês mirangakên. Sadangunipun</p>	Kaca 48

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>dèrèng sagêd kalampahan pangancamipun, trimah anjothak ngèndêlaken, sêriking manah tansah karêndhêm, angèl icalipun.</p> <p>Laré sêdhihan punika lêngus, cugêtan manah sangêt, kêcênthok sakêdhik kémawon mrêngut, kèndêl sarwi pasang ulat, yèn dipunpitakèni sababipun inggih mêksa kèndêl kémawon, botên purun mangsuli, sanadyan kacêlakana ing tiyang sêpuh, inggih mléngos ngungkurakên. Mangkêling manah angél icalipun, sadangunipun tansah mrêngut kèndêl kémawon, dalasan ingkang botên kêlêpatan inggih kakèndêlakên. Yèn wancinipun nedha botên purun sarêng, kêdah ngantuni, malah tarkadhang botên nêdha babar pisan, dipunataga inggih nékad mogok.</p> <p>Pikiranipun laré awatêk sêdhihan punika randhat, nanging punapa ingkang dipunsagêdi inggih kaudi èstu, dhatêng samukawis ingkang gumêlar botên sênêng nêni-</p>	<p>dèrèng sagêd kalampahan pangancamipun, trimah anjothak ngèndêlaken, sêriking manah tansah karêndhêm, angèl icalipun.</p> <p>Laré sêdhihan punika lêngus, cugêtan manah sangêt, kêcênthok sakêdhik kémawon mrêngut, kèndêl sarwi pasang ulat, yèn dipunpitakèni sababipun inggih mêksa kèndêl kémawon, botên purun mangsuli, sanadyan kacêlakana ing tiyang sêpuh, inggih mléngos ngungkurakên. Mangkêling manah angél icalipun, sadangunipun tansah mrêngut kèndêl kémawon, dalasan ingkang botên kêlêpatan inggih kakèndêlakên. Yèn wancinipun nedha botên purun sarêng, kêdah ngantuni, malah tarkadhang botên nêdha babar pisan, dipunataga inggih nékad mogok.</p> <p>Pikiranipun laré awatêk sêdhihan punika randhat, nanging punapa ingkang dipunsagêdi inggih kaudi èstu, dhatêng samukawis ingkang gumêlar botên sênêng nêni-</p>	
<p>-49-</p> <p>-ngali, nanging samukawis ingkang katingalan inggih katamatakên èstu. Samantên ugi bab pamirêng: botên sagêd yèn kapurih anggatos-gatosakên sawarnining prakawis, nanging punapa ingkang kamirêngakên mawi kalimbang ing manah. Ingkang dados jalaranipun laré sêdhihan rêmên namatakên punapa ingkang katingalan utawi ngraos-ngraosakên punika makatên: sabên sumêrêp tuwin mirêng punapa-punapa lajêng tuwuh sêdyanipun badhé nyumêrêpi ingkang kalayan têrang, supados sagêda namtokakên badhé wontên damêlipun punapa botên, yèn mikantuki lowung, yèn dhatêng prakawis ingkang makatên, inggih punika samukawis ingkang maédahi utawi</p>	<p>-49-</p> <p>-ngali, nanging samukawis ingkang katingalan inggih katamatakên èstu. Samantên ugi bab pamirêng: botên sagêd yèn kapurih anggatos-gatosakên sawarnining prakawis, nanging punapa ingkang kamirêngakên mawi kalimbang ing manah. Ingkang dados jalaranipun laré sêdhihan rêmên namatakên punapa ingkang katingalan utawi ngraos-ngraosakên punika makatên: sabên sumêrêp tuwin mirêng punapa-punapa lajêng tuwuh sêdyanipun badhé nyumêrêpi ingkang kalayan têrang, supados sagêda namtokakên badhé wontên damêlipun punapa botên, yèn mikantuki lowung, yèn dhatêng prakawis ingkang makatên, inggih punika samukawis ingkang maédahi utawi</p>	Kaca 49

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>migunani, panggagasipun rikat, landhêp mawi pramana.</p> <p>Laré sêdhihan punika yèn manah kalêbêt, sagêd sarèh saha tlatos. Bêtahipun anggagas-gagas, ngraos-ngraosakên ngébot-éboti, pintên-pintên dintên sagêd manah dhatêng barang satunggal, pramila rêmênanipun inggih dhatêng padamêlan ingkang ngêdalakên pikiran èstu, botên rêmên dhatêng prakawis èmpèh-</p>	<p>migunani, panggagasipun rikat, landhêp mawi pramana.</p> <p>Laré sêdhihan punika yèn manah kalêbêt, sagêd sarèh saha tlatos. Bêtahipun anggagas-gagas, ngraos-ngraosakên ngébot-éboti, pintên-pintên dintên sagêd manah dhatêng barang satunggal, pramila rêmênanipun inggih dhatêng padamêlan ingkang ngêdalakên pikiran èstu, botên rêmên dhatêng prakawis èmpèh-</p>	
<p>-50-</p> <p>-èmpèhan. Jalaran saking punika, laré ingkang makatên rêmên dhatêng padamêlan étang, yèn dhatêng gêndhing utawi têmbang angèl wulang-wulanganipun. Ingkang sampun kalampahan ing Eropa, laré sêdhihan punika dadosipun sêpuh sagêd mêmêt dhatêng kawruh bangsaning étang, ngèlmu palintangan, tuwin kawruh pêlosopi lan sêsaminipun, awis ingkang sagêd dados juru ngarang rumpakan.</p> <p>Cêkaking wêwatêkanipun laré sêdhihan punika makatên: kêkathahên sumêlang lan rêringa, mètèn, cugêtan manah, drêngki, jirih, rêmên miyambak. Saénipun: gagasan lêpas, yèn manah sarèh, tlatos, sabaran.</p> <p>Pawakanipun: inggil, kêra, ringkih, caya pucêt nyrêngungus, mripat buthêk, lagéyanipun, rêmên andhêkukul, yèn mlampah alon tur nuklun ningali ngandhap.</p>	<p>-50-</p> <p>-èmpèhan. Jalaran saking punika, laré ingkang makatên rêmên dhatêng padamêlan étang, yèn dhatêng gêndhing utawi têmbang angèl wulang-wulanganipun. Ingkang sampun kalampahan ing Eropa, laré sêdhihan punika dadosipun sêpuh sagêd mêmêt dhatêng kawruh bangsaning étang, ngèlmu palintangan, tuwin kawruh pêlosopi lan sêsaminipun, awis ingkang sagêd dados juru ngarang rumpakan.</p> <p>Cêkaking wêwatêkanipun laré sêdhihan punika makatên: kêkathahên sumêlang lan rêringa, mètèn, cugêtan manah, drêngki, jirih, rêmên miyambak. Saénipun: gagasan lêpas, yèn manah sarèh, tlatos, sabaran.</p> <p>Pawakanipun: inggil, kêra, ringkih, caya pucêt nyrêngungus, mripat buthêk, lagéyanipun, rêmên andhêkukul, yèn mlampah alon tur nuklun ningali ngandhap.</p>	Kaca 50
<p>-51-</p> <p>Pangulahipun Dhasaring Laré Sêdhihan</p> <p>Laré sêdhihan punika ngèwêtakên, gampil sagêdipun adamêl judhêging manah, satêmah anjèngkêlakên, turunipun laré ingkang makatên punika awis wontênipun. Laré sêdhihan punika</p>	<p>-51-</p> <p>Pangulahipun Dhasaring Laré Sêdhihan</p> <p>Laré sêdhihan punika ngèwêtakên, gampil sagêdipun adamêl judhêging manah, satêmah anjèngkêlakên, turunipun laré ingkang makatên punika awis wontênipun. Laré sêdhihan punika</p>	Kaca 51

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>angèl sagêd dipuntrêsna dhatêng guru (mardi séwaya sanèsipun) awit saking rumaosipun, guru punika rêmênipun namung badhé nganiaya. Yèn dipunsrêngêni: sêrik, dipunkalumuhi: kawastanan kalulu, dipunpardi: rumaosipun ngêngèl-êngèl, ngawrat-awrati padamêlan. Yèn dipunsupêkêti malah sêdhih, awit watêkipun ajrih tiyang. Bilih dipunsingkiri rumaosipun kasêrtu. Pramila angèl sangêt pamardinipun laré sêdhihan punika. Mênggah ing guru sarana ingkang prayogi piyambak kanggé nyênyuda cacadipun laré sêdhihan punika botên wontên sanèsipun namung tlatos, sabar, dados botên kénging wêgah lajêng botên purun mraduli, yèn ngantosa wêgah klintu sangêt,</p>	<p>angèl sagêd dipuntrêsna dhatêng guru (mardi séwaya sanèsipun) awit saking rumaosipun, guru punika rêmênipun namung badhé nganiaya. Yèn dipunsrêngêni: sêrik, dipunkalumuhi: kawastanan kalulu, dipunpardi: rumaosipun ngêngèl-êngèl, ngawrat-awrati padamêlan. Yèn dipunsupêkêti malah sêdhih, awit watêkipun ajrih tiyang. Bilih dipunsingkiri rumaosipun kasêrtu. Pramila angèl sangêt pamardinipun laré sêdhihan punika. Mênggah ing guru sarana ingkang prayogi piyambak kanggé nyênyuda cacadipun laré sêdhihan punika botên wontên sanèsipun namung tlatos, sabar, dados botên kénging wêgah lajêng botên purun mraduli, yèn ngantosa wêgah klintu sangêt,</p>	
<p>-52-</p> <p>nama botên anglampahi wajib. Guru kêdah sagêd mênndhêt manahing laré, pasêmon saé têmbungipun ngêtingalna trêsnanipun, supados laré sagêd kagèndhèng, sanadyana larénipun mingkar-mingkar, inggih kêdah dipuntlatosi, nanging botên kénging tilar pangatos-atos, sampun ngantos larénipun malah lajêng êncag-êncagan, sabên badhé dipuncêlaki malah lajêng klépat késah, margi bosên mirêng pangarih-arihipun. Dados guru botên pêrlu nandukakên têmbang kathah-kathah, panariking manah kêdah saking sakêdhik, yèn brêgandangan kasêsa-sêsa malah anjêpat.</p> <p>Manawi wontên laré sêdhihan kalêpatan, sampun agé-agé dipunsrêngêni utawi dipunukum, kêdah ngatos-atos, sampun ngantos sagêd adamêl sêriking manah, mindhak lajêng mutung, yèn laré kêtingal ambêsêngut, kêdumêlan, prayogi éthok-éthok botên sumêrêp, sampun dipunungêli kathah-kathah. Laré</p>	<p>-52-</p> <p>nama botên anglampahi wajib. Guru kêdah sagêd mênndhêt manahing laré, pasêmon saé têmbungipun ngêtingalna trêsnanipun, supados laré sagêd kagèndhèng, sanadyana larénipun mingkar-mingkar, inggih kêdah dipuntlatosi, nanging botên kénging tilar pangatos-atos, sampun ngantos larénipun malah lajêng êncag-êncagan, sabên badhé dipuncêlaki malah lajêng klépat késah, margi bosên mirêng pangarih-arihipun. Dados guru botên pêrlu nandukakên têmbang kathah-kathah, panariking manah kêdah saking ²⁸¹sakêdhik, yèn brêgandangan kasêsa-sêsa malah anjêpat.</p> <p>Manawi wontên laré sêdhihan kalêpatan, sampun agé-agé dipunsrêngêni utawi dipunukum, kêdah ngatos-atos, sampun ngantos sagêd adamêl sêriking manah, mindhak lajêng mutung, yèn laré kêtingal ambêsêngut, kêdumêlan, prayogi éthok-éthok botên sumêrêp, sampun dipunungêli kathah-kathah. Laré</p>	Kaca 52

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
sêdhihan punika botên kènging kacêngès, mindhak lajêng sêngit dhatêng guru, kawastanan guru na-	sêdhihan punika botên kènging kacêngès, mindhak lajêng sêngit dhatêng guru, kawastanan guru na-	
<p>-53-</p> <p>-mung badhé adamêl pangéwan-éwan kémawon, sarta malih guru botên kènging adamêl pitunaning laré ingkang makatên, awit yèn damêla kapitunan, guru wau lajêng botên kajèn, kawastanan: guru mélikan.</p> <p>Sarèhning laré sêdhihan punika kajêngipun namung miyambak, pitêkur, ngraos-ngraosakên supah saha ngrêkaosipun tiyang wontên ing ngalam donya, pramila supados suda padatanipun ingkang kirang prayogi wau, kêdah kêrêp kakêmpalakên kaliyan laré bingahan. Gurunipun piyambak inggih ngêmbul lan omong-omong kasêlanana panglucu, supados laré-laré sami sênêng gêr-gêran, pamurihipun laré ingkang sêdhihan wau danguning dangu inggih kêtularan sagêd gadhah manah bingahan ing sawatawis, sudaa sêdhihanipun, ananging mênggah panglucu wau, kêdah ngatos-atos, sampun ngantos lantaran nyêngès utawi nyêmoni, ingkang prayogi cariyos lucon utawi lêlampahan ingkang anggumujêngakên.</p> <p>Laré sêdhihan punika mutungan, guru kê-</p>	<p>-53-</p> <p>-mung badhé adamêl pangéwan-éwan kémawon, sarta malih guru botên kènging adamêl pitunaning laré ingkang makatên, awit yèn damêla kapitunan, guru wau lajêng botên kajèn, kawastanan: guru mélikan.</p> <p>Sarèhning laré sêdhihan punika kajêngipun namung miyambak, pitêkur, ngraos-ngraosakên supah saha ngrêkaosipun tiyang wontên ing ngalam donya, pramila supados suda padatanipun ingkang kirang prayogi wau, kêdah kêrêp kakêmpalakên kaliyan laré bingahan. Gurunipun piyambak inggih ngêmbul lan omong-omong kasêlanana panglucu, supados laré-laré sami sênêng gêr-gêran, pamurihipun laré ingkang sêdhihan wau danguning dangu inggih kêtularan sagêd gadhah manah bingahan ing sawatawis, sudaa sêdhihanipun, ananging mênggah panglucu wau, kêdah ngatos-atos, sampun ngantos lantaran nyêngès utawi nyêmoni, ingkang prayogi cariyos lucon utawi lêlampahan ingkang anggumujêngakên.</p> <p>Laré sêdhihan punika mutungan, guru kê-</p>	Kaca 53
<p>-54-</p> <p>-dah ngatos-atos. Saumpamipun juru mardi sèwaya lajêng ngarih-arih, ngrêrapu, malah botên prayogi sangêt, awit larénipun nuntên tuman, saya kêrêp mutungipun dados ngani-ani. Sarananipun ingkang saé piyambak inggih punika kakapokakên lantaran éthok-éthok botên sumêrêp yèn pun sêdhihan sawêg muring, kaanggêp kados botên wontên</p>	<p>-54-</p> <p>-dah ngatos-atos. Saumpamipun juru mardi sèwaya lajêng ngarih-arih, ngrêrapu, malah botên prayogi sangêt, awit larénipun nuntên tuman, saya kêrêp mutungipun dados ngani-ani. Sarananipun ingkang saé piyambak inggih punika kakapokakên lantaran éthok-éthok botên sumêrêp yèn pun sêdhihan sawêg muring, kaanggêp kados botên wontên prakawis punapa-punapa.</p>	Kaca 54

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>prakawis punapa-punapa. Patrapipun juru mardi séwaya kêtینگala kados botên rumaos kêlêpatan, dados larénipun inggih karêngkuh kados padintênanipun, kêtawisa yèn juru mardi botên pisan-pisan naté gadhah sêdya badhé nyêrikakên manahing laré, malah ing sasagêd-sagêd tansah badhé adamêl sênêngipun. Laré sêdhihan ingkang sawêg ¹¹mutu punika wau botên prayogi kapatrapan paukuman, mindhak saya sangêt sêriking manahipun.</p> <p>Upami wontên laré mutung , sampun mangsa dipunêdha têka botên purun nêdha, namung mrêngut ambêgogok kémawon, punika inggih botên kênging kaarih-arih</p>	<p>Patrapipun juru mardi séwaya kêtینگala kados botên rumaos kêlêpatan, dados larénipun inggih karêngkuh kados padintênanipun, kêtawisa yèn juru pamardi botên pisan-pisan naté gadhah sêdya badhé nyêrikakên manahing laré, malah ing sasagêd-sagêd tansah badhé adamêl sênêngipun. Laré sêdhihan ingkang sawêg ¹¹mutu{ng} punika wau botên prayogi kapatrapan paukuman, mindhak saya sangêt sêriking manahipun.</p> <p>Upami wontên laré mutung , sampun mangsa dipunêdha têka botên purun nêdha, namung mrêngut ambêgogok kémawon, punika inggih botên kênging kaarih-arih</p>	
<p>-55-</p> <p>supados purun nêdha, laré wau kaataga nêdha kados adat sabênipun, nanging yèn botên purun ngadêg, inggih sampun kaparduli, sanadyan ngantos sadintên utawi langkung inggih lajêngipun. Manawi sampun luwé, mangké ing mangsanipun nêdha inggih kaatag kados sabên, rak inggih lajêng purun. Sanadyan taksih prêngat-prêngut, sêrikipun rak sampun suda. Salajêngipun inggih kakèndêlna kémawon ngantos padhang piyambak langitipun, sampun dipunpituturi utawinipun srêngêni, rak sampun kapok piyambak.</p> <p>Manawi wontên laré mutung, botên prayogi kaprèntah punapa-punapa, awit ingkang mêsthi lajêng mogok, malah sagêd adamêl pakêwêding manah. Saya manawi sampun kalajêng dipunparèntahi lan larénipun mogok, mangka ingkang akèn nuntên ngèndêlakên kémawon, punika larénipun lajêng tuman, sabên sawêg botên lêga, anggêr dipunparéntahi punapa-punapa mêsthi mogok. Laré sêdhihan ingkang mutung punika wau</p>	<p>-55-</p> <p>supados purun nêdha, laré wau kaataga nêdha kados adat sabênipun, nanging yèn botên purun ngadêg, inggih sampun kaparduli, sanadyan ngantos sadintên utawi langkung inggih lajêngipun. Manawi sampun luwé, mangké ing mangsanipun nêdha inggih kaatag kados sabên, rak inggih lajêng purun. Sanadyan taksih prêngat-prêngut, sêrikipun rak sampun suda. Salajêngipun inggih kakèndêlna kémawon ngantos padhang piyambak langitipun, sampun dipunpituturi utawinipun srêngêni, rak sampun kapok piyambak.</p> <p>Manawi wontên laré mutung, botên prayogi kaprèntah punapa-punapa, awit ingkang mêsthi lajêng mogok, malah sagêd adamêl pakêwêding manah. Saya manawi sampun kalajêng dipunparèntahi lan larénipun mogok, mangka ingkang akèn nuntên ngèndêlakên kémawon, punika larénipun lajêng tuman, sabên sawêg botên lêga, anggêr dipunparéntahi punapa-punapa mêsthi mogok. Laré sêdhihan ingkang mutung punika wau</p>	Kaca 55

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>inggihi ugi kénging kaparéntah punapa-punapa,</p> <p>-56-</p> <p>samantên punika yèn tumandukipun paréntah wau dhatêng laré kathah, dados botên namung dhatêng ingkang sêdhihan kémawon. Saupami laré sêdhihan punika mogok, ingkang ngêlokakên rak lajêng kancanipun piyambak. Éwa déné yén laré ingkang mutung wau mêksa botên purun tumut tumandang, ingkang mréntah kénging ngêlokakên piyambak, nanging ingkang manis, dipunkados botên wontên nalar punapa-punapa, éthok-éthok botên sumêrêp, bilih pun sêdhihan sagêd muring.</p> <p>Patrapipun ngicalakên cêthiling watêkipun laré sêdhihan punika sarana andhêdhêr wiji wêlasan wontên ing manahipun, rékanipun makatên: juru pamardi kêdah nuladhani wêlasan dhatêng tiyang ingkang kêmlaratan, upami tiyang ngêmis. Yèn wontên tiyang pêpriman ingkang mêmêlas, kadosta: cala hina, cacad ingkang anjalari botên sagêd nyambut damêl, jompo sêsaminipun, kêdah dipundanani, kadhang kawis larénipun ingkang awatêk sêdhihan punika ingkang kapurih ngulungakên,</p>	<p>inggihi ugi kénging kaparéntah punapa-punapa,</p> <p>-56-</p> <p>samantên punika yèn tumandukipun paréntah wau dhatêng laré kathah, dados botên namung dhatêng ingkang sêdhihan kémawon. Saupami laré sêdhihan punika mogok, ingkang ngêlokakên rak lajêng kancanipun piyambak. Éwa déné yén laré ingkang mutung wau mêksa botên purun tumut tumandang, ingkang mréntah kénging ngêlokakên piyambak, nanging ingkang manis, dipunkados botên wontên nalar punapa-punapa, éthok-éthok botên sumêrêp, bilih pun sêdhihan sagêd muring.</p> <p>Patrapipun ngicalakên cêthiling watêkipun laré sêdhihan punika sarana andhêdhêr wiji wêlasan wontên ing manahipun, rékanipun makatên: juru pamardi kêdah nuladhani wêlasan dhatêng tiya`ng ingkang kêmlaratan, upami tiyang ngêmis. Yèn wontên tiyang pêpriman ingkang mêmêlas, kadosta: cala hina, cacad ingkang anjalari botên sagêd nyambut damêl, jompo sêsaminipun, kêdah dipundanani, kadhang kawis larénipun ingkang awatêk sêdhihan punika ingkang kapurih ngulungakên,</p>	<p></p> <p>Kaca 56</p>
<p>-57-</p> <p>yèn wontên laré nangis, tumut ngênêng-ênêngi sarana kapadosakên utawi kasambutakên dolanan, kasukanan têtêdhan lan sapanunggilanipun. Yèn wontên laré dolan ing griyanipun asring dipundumi punapa-punapa utawi kasambutan dolanan, kadosta: kênekêr, bandha utawi sanèsipun. Dangu-dangu tiyang ingkang dhasaripun cêthil rak sagêd katularan wêlasan, wusana purun ambucal arta pêrlu kadamêl dadana utawi purun nyambutakên dolanan dhatêng kanca, sarta purun nyênyukani</p>	<p>-57-</p> <p>yèn wontên laré nangis, tumut ngênêng-ênêngi sarana kapadosakên utawi kasambutakên dolanan, kasukanan têtêdhan lan sapanunggilanipun. Yèn wontên laré dolan ing griyanipun asring dipundumi punapa-punapa utawi kasambutan dolanan, kadosta: kênekêr, bandha utawi sanèsipun. Dangu-dangu tiyang ingkang dhasaripun cêthil rak sagêd katularan wêlasan, wusana purun ambucal arta pêrlu kadamêl dadana utawi purun nyambutakên dolanan dhatêng kanca, sarta purun nyênyukani</p>	<p>Kaca 57</p>

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>punapa-punapa dhatêng kancanipun dolan.</p> <p>Laré sêdhihan punika yèn kalêrêsan pamardinipun, tamtu dados laré mugên, botên rêmên plancongan, sanja-sanja, tansah klakon wontên ing griya tur srêgêp ing padamêlan, awit ngrêtos yèn nganggur punika kirang prayogi, anjalari nuwuhakên gagasan ingkang botên prayogi. Mênawi nyambut damêl laré sêdhihan punika tlatèn, yèn gadhah sêdya inggih kaudi èstu kanthi sabaring manah ngantos kalampahan. Dhatêng wajib tumêmên, dhatêng arta kêkêta,</p>	<p>punapa-punapa dhatêng kancanipun dolan.</p> <p>Laré sêdhihan punika yèn kalêrêsan pamardinipun, tamtu dados laré mugên, botên rêmên plancongan, sanja-sanja, tansah klakon wontên ing griya tur srêgêp ing padamêlan, awit ngrêtos yèn nganggur punika kirang prayogi, anjalari nuwuhakên gagasan ingkang botên prayogi. Mênawi nyambut damêl laré sêdhihan punika tlatèn, yèn gadhah sêdya inggih kaudi èstu kanthi sabaring manah ngantos kalampahan. Dhatêng wajib tumêmên, dhatêng arta kêkêta,</p>	
<p>-58-</p> <p>sagêd gêmi. Balik botên kalêrêsan pamardinipun: sampun botên wontên tiyang trêсна, botên naté purun sawungan tiyang, tansah wontên ing griya kémawon, tur damêlipun inggih namung ambêgogok kaliyan mrêngut, wontên prakawis ingkang botên dados manahipun sakêdhik kémawon lajêng muring, kêdumêlan bêgita-bêgitu tanpa kèndêl, yèn purun srêngên nyêntak-nyêntak, yèn wicantên songol. Dhatêng tangga têpalih botên sagêd rukun, awit cêthil sangêt mawi kamoran drêngki, inggih punika ingkang kênging kawastanan botên limrah tiyang.</p> <p style="text-align: center;">Têngêripun Laré Adhasar Sarèhan</p> <p>Laré ingkang kados makatên punika, botên pradulèn sangêt, kancanipun sami dolanan pêplajêngan pating gêdêbug utawi surak-surak sênêng-sênêng, inggih botên purun tumut, nrimah ngécal-écal thênguk-thênguk kaliyan omong-omongan, utawi mlampah-mlampah ambonda tangan ningali kancanipun dolanan,</p>	<p>-58-</p> <p>sagêd gêmi. Balik botên kalêrêsan pamardinipun: sampun botên wontên tiyang trêсна, botên naté purun sawungan tiyang, tansah wontên ing griya kémawon, tur damêlipun inggih namung ambêgogok kaliyan mrêngut, wontên prakawis ingkang botên dados manahipun sakêdhik kémawon lajêng muring, kêdumêlan bêgita-bêgitu tanpa kèndêl, yèn purun srêngên nyêntak-nyêntak, yèn wicantên songol. Dhatêng tangga têpalih botên sagêd rukun, awit cêthil sangêt mawi kamoran drêngki, inggih punika ingkang kênging kawastanan botên limrah tiyang.</p> <p style="text-align: center;">Têngêripun Laré Adhasar Sarèhan</p> <p>Laré ingkang kados makatên punika, botên pradulèn sangêt, kancanipun sami dolanan pêplajêngan pating gêdêbug utawi surak-surak sênêng-sênêng, inggih botên purun tumut, nrimah ngécal-écal thênguk-thênguk kaliyan omong-omongan, utawi mlampah-mlampah ambonda tangan ningali kancanipun dolanan,</p>	Kaca 58

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>-59-</p> <p>tarkadhang ngadêg sèndhèyan kasambi udut parpor, mênggah anggènipun ningali wau kok kagatosakên botên, namung kadamêl sambèn, ingkang kapêrlokakên anggènipun ngéca-ngéca nganggur, botên sayah, upami sawêg thênguk-thênguk, wontên têtingalan punapa-punapa, kancanipun sami rêbut dhucung ningali, inggih mêksa ngéwa-éwa anjêgogos, yèn purun mênayat inggih namung satitahipun.</p> <p>Dhatêng panganggé, laré sarèhan punika botên sagêd bêsus, malah kapara ékroh. Rasukan suwèk, utawi bêtêd lungsêd, inggih saé nganggé, botên isin botên punapa, dipunlokakên, wangsulanipun inggih éca kémawon, rambutipun botên mêtêhi dipunjungkati, mawul-mawul kakêndêlakên kémawon, namung yèn lêga sawêg purun jungkatan, yèn ikêt-ikêtan anjêbobog kados susah, anggènipun bêtêdan pating sêmboyot. Pangrimatipun dhatêng barang gêgadhahanipun pating bêsasik, bukunipun rêgêd pating dlêmok. Manawi dipunsaruwé:</p>	<p>-59-</p> <p>tarkadhang ngadêg sèndhèyan kasambi udut parpor, mênggah anggènipun ningali wau kok kagatosakên botên, namung kadamêl sambèn, ingkang kapêrlokakên anggènipun ngéca-ngéca nganggur, botên sayah, upami sawêg thênguk-thênguk, wontên têtingalan punapa-punapa, kancanipun sami rêbut dhucung ningali, inggih mêksa ngéwa-éwa anjêgogos, yèn purun mênayat inggih namung satitahipun.</p> <p>Dhatêng panganggé, laré sarèhan punika botên sagêd bêsus, malah kapara ékroh. Rasukan suwèk, utawi bêtêd lungsêd, inggih saé nganggé, botên isin botên punapa, dipunlokakên, wangsulanipun inggih éca kémawon, rambutipun botên mêtêhi dipunjungkati, mawul-mawul kakêndêlakên kémawon, namung yèn lêga sawêg purun jungkatan, yèn ikêt-ikêtan anjêbobog kados susah, anggènipun bêtêdan pating sêmboyot. Pangrimatipun dhatêng barang gêgadhahanipun pating bêsasik, bukunipun rêgêd pating dlêmok. Manawi dipunsaruwé:</p>	Kaca 59
<p>-60-</p> <p>wangsulanipun: alah, ngarah apa, bêsuk yèn kobêr rak iya kêna ditata manèh.</p> <p>Yèn dipunsrêngèni, upami margi crobonipun, botên mabêni nanging inggih botên mogok, namung mangsuli gloyam-glayêm nuntên gliyak-gliyak anglampahi dhawuh. Pramila awis guru utawi tiyang sêpuh sagêd muring saèstu dhatêng laré ingkang kados makatên.</p> <p>Laré sarèhan punika inggih nrimahan, pramila sagêd</p>	<p>-60-</p> <p>wangsulanipun: alah, ngarah apa, bêsuk yèn kobêr rak iya kêna ditata manèh.</p> <p>Yèn dipunsrêngèni, upami margi crobonipun, botên mabêni nanging inggih botên mogok, namung mangsuli gloyam-glayêm nuntên gliyak-gliyak anglampahi dhawuh. Pramila awis guru utawi tiyang sêpuh sagêd muring saèstu dhatêng laré ingkang kados makatên.</p> <p>Laré sarèhan punika inggih nrimahan, pramila sagêd</p>	Kaca 60

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>rukun kaliyan kanca. Dipuncênggès inggih botên purun muring, dipunpoyoki tèblèg, yèn kaobong dipunojok-ojoki kapurih nêpsu, wangsulanipun: pêrluné apa kêrêngan, tiwas lara ora olèh apa-apa, wong dipoyoki ora kêlong bae. Yèn wontên dundum-dunduman, angsal sakêdhik piyambak inggih narimah, dados wontên punapa-punapa purun ngawon.</p> <p>Dhatêng dolanan ingkang ngêdalakên kringêt, laré sarèhan punika sampun botên rêmên babar pisan, nanging yèn kaajak inggih purun, namung pêrlu nglêgani ka-</p>	<p>rukun kaliyan kanca. Dipuncênggès inggih botên purun muring, dipunpoyoki tèblèg, yèn kaobong dipunojok-ojoki kapurih nêpsu, wangsulanipun: pêrluné apa kêrêngan, tiwas lara ora olèh apa-apa, wong dipoyoki ora kêlong bae. Yèn wontên dundum-dunduman, angsal sakêdhik piyambak inggih narimah, dados wontên punapa-punapa purun ngawon.</p> <p>Dhatêng dolanan ingkang ngêdalakên kringêt, laré sarèhan punika sampun botên rêmên babar pisan, nanging yèn kaajak inggih purun, namung pêrlu nglêgani ka-</p>	
<p>-61-</p> <p>-nca. Nanging anggènipun dolanan inggih namung sasakécanipun. Bilih botên kalêrêsan, mangka lajêng dipunsrêngêni, wangsulanipun: wong aku ora bisa dolanan jênèh diêjak. Dados laré sarèhan punika kêrêp adamêl cuwaning kanca, pramila inggih botên patos dipunrêmêni, nanging dipunsêngit inggih botên, awit nurutan, nrimahan.</p> <p>Kamulyanipun laré sarèhan punika namung yèn sagêd nganggur ngéca-éca, sukur bagé mawi ngadhêp nyamikan, dados sampun têrang manawi botên majêng dhatêng padamêlan. Yèn gadhah kuwajiban, nyambut damêl inggih purun, nanging namung sasakécanipun, kêrêp katilar sês, omong. Dipunsrêngênan, anggènipun tumandang malih inggih satitahipun, trimah gliyak-galiyak anggêr tumandang. Yèn botên dipuncêmêthi mawi ujaran utawi sanèsipun, kêsèd dipunsaya ngrêda, padamêlanipun botên kènging kaajêng-ajêng rampungipun.</p> <p>Laré sarèhan punika katêranganipun kêsèd, puthik</p>	<p>-61-</p> <p>-nca. Nanging anggènipun dolanan inggih namung sasakécanipun. Bilih botên kalêrêsan, mangka lajêng dipunsrêngêni, wangsulanipun: wong aku ora bisa dolanan jênèh diêjak. Dados laré sarèhan punika kêrêp adamêl cuwaning kanca, pramila inggih botên patos dipunrêmêni, nanging dipunsêngit inggih botên, awit nurutan, nrimahan.</p> <p>Kamulyanipun laré sarèhan punika namung yèn sagêd nganggur ngéca-éca, sukur bagé mawi ngadhêp nyamikan, dados sampun têrang manawi botên majêng dhatêng padamêlan. Yèn gadhah kuwajiban, nyambut damêl inggih purun, nanging namung sasakécanipun, kêrêp katilar sês, omong. Dipunsrêngênan, anggènipun tumandang malih inggih satitahipun, trimah gliyak-galiyak anggêr tumandang. Yèn botên dipuncêmêthi mawi ujaran utawi sanèsipun, kêsèd dipunsaya ngrêda, padamêlanipun botên kènging kaajêng-ajêng rampungipun.</p> <p>Laré sarèhan punika katêranganipun kêsèd, puthik</p>	Kaca 61

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
nyambut damêl, namung badhé nganggur, majêngipun yèn dhatêng	nyambut damêl, namung badhé nganggur, majêngipun yèn dhatêng	
<p>-62-</p> <p>tilêm utawi nêdha. Yèn tilêm bêtah sangêt, trimah sadhawah-dhawahipun, botên kumêdah milih papan. Yèn sagêd angsal papan saé langkung utami, botênipun, sanadyana tilêm wontên ing parumputan kémawon, wontên ing séla lètèr abantal rasukan, mangka gèk mawi ayom, raosipun sampun kados wontên ing têmpat tidhur kasur cukèn kaapit ing guling kalih.</p> <p>Manawi nêdha, laré sarèhan punika inggih alon, dangu sangêt, tur taksih mawi anjarag dipunéca-éca, nanging télép-télép, wusanipun têlas kathah piyambak, dados ludhuk namanipun. Sampun tadhahipun lathah, anggènipun nêdha rindhik, pramila lajêng rampung kanton piyambak, pramila sapunika kènging kanggè titikan. Laré ingkang dangu anggènipun nêdha punika pancèn laré sarèhan, dados ing sabarang damêl inggih randhat.</p> <p>Mênggah bab pikiranipun, laré sarèhan punika kêndho, sumêrêp utawi mirêng punapa-punapa botê-</p>	<p>-62-</p> <p>tilêm utawi nêdha. Yèn tilêm bêtah sangêt, trimah sadhawah-dhawahipun, botên kumêdah milih papan. Yèn sagêd angsal papan saé langkung utami, botênipun, sanadyana tilêm wontên ing parumputan kémawon, wontên ing séla lètèr abantal rasukan, mangka gèk mawi ayom, raosipun sampun kados wontên ing têmpat tidhur kasur cukèn kaapit ing guling kalih.</p> <p>Manawi nêdha, laré sarèhan punika inggih alon, dangu sangêt, tur taksih mawi anjarag dipunéca-éca, nanging télép-télép, wusanipun têlas kathah piyambak, dados ludhuk namanipun. Sampun tadhahipun lathah, anggènipun nêdha rindhik, pramila lajêng rampung kanton piyambak, pramila sapunika kènging kanggè titikan. Laré ingkang dangu anggènipun nêdha punika pancèn laré sarèhan, dados ing sabarang damêl inggih randhat.</p> <p>Mênggah bab pikiranipun, laré sarèhan punika kêndho, sumêrêp utawi mirêng punapa-punapa botê-</p>	Kaca 62
<p>-63-</p> <p>-n purun namatakên utawi anggatosakên, wêgah anggagas-gagas, bêbasan: mata mlorok ora andêlok, kuping mênga ora ngrungokaké, tur taksih kawêwahan botên gadhah kêkêncênganing manah, sêdya luhur malih gadhaha, trimah pathok urip. Dados laré sarèhan punika awis ingkang sagêd muluk. Sarèhning manah tansah sarèh, yèn wontên baya pakêwêd utawi prakawis ruwêd asring kènging dipunpinta sraya,</p>	<p>-63-</p> <p>-n purun namatakên utawi anggatosakên, wêgah anggagas-gagas, bêbasan: mata mlorok ora andêlok, kuping mênga ora ngrungokaké, tur taksih kawêwahan botên gadhah kêkêncênganing manah, sêdya luhur malih gadhaha, trimah pathok urip. Dados laré sarèhan punika awis ingkang sagêd muluk. Sarèhning manah tansah sarèh, yèn wontên baya pakêwêd utawi prakawis ruwêd asring kènging dipunpinta sraya, awit</p>	Kaca 63

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>awit pikiran ajêg kados adat sabênipun, sagêd sarèh, sagêd langkung wêning tinimbang kaliyan tiyang sanés.</p> <p>Mêmanahanipun laré ingkang sarèhan punika botên pradulèn. Wontên têtingalan gêgiris botên éwah polatanipun. Dados ningali kasangsaraning sanès punika inggih botên sagêd trênyuh manahipun, dhatêng tiyang kêsrakat botên kraos wêlas, sumêrêp tiyang susah botên badhé béla sungkawa utawi kêtuwuhan sêdya purun anglipur.</p>	<p>pikiran ajêg kados adat sabênipun, sagêd sarèh, sagêd langkung wêning tinimbang kaliyan tiyang sanés.</p> <p>Mêmanahanipun laré ingkang sarèhan punika botên pradulèn. Wontên têtingalan gêgiris botên éwah polatanipun. Dados ningali kasangsaraning sanès punika inggih botên sagêd trênyuh manahipun, dhatêng tiyang kêsrakat botên kraos wêlas, sumêrêp tiyang susah botên badhé béla sungkawa utawi kêtuwuhan sêdya purun anglipur.</p>	
<p>-64-</p> <p>Cêkaking dhêdhasaranipun laré sarèhan punika: rêmên nganggur ngéca-éca. Kêndho ing panggagas la ing damêl, botên patos gadhah wêlasan, botên sagêd supêkêt kaliyan ¹⁶⁷kanca, saénipun: sabaran, sarèh, purun ngawon.</p> <p>Pawakanipun: kêndho, lêmês, gampil lêmanipun, polatanipun pangiloning manah ingkang botên gadhah karkat, déné yèn lumampah alon, sasakécanipun.</p> <p>Pangulahipun Dhêdhasaraning Laré Saréhan</p> <p>Panuntunipun laré saréhan punika kédah kanthi tlatos saking sakêdhik, botên kènging kêpanjangên jangkah, prayogi alon-alon. Yèn maringi garapan sampun kangêlên, sampun kêkathahên, mindhak wêgah, satêmah padamêlanipun wau kalêrwakakên babar pisan, awit dhasaring laré pancèn kêsèd, wêgahan, radi bodho mawi kirang kêncênging manah. Tiyang mulang la-</p>	<p>-64-</p> <p>Cêkaking dhêdhasaranipun laré sarèhan punika: rêmên nganggur ngéca-éca. Kêndho ing panggagas la ing damêl, botên patos gadhah wêlasan, botên sagêd supêkêt kaliyan ¹⁶⁷kanca, saénipun: sabaran, sarèh, purun ngawon.</p> <p>Pawakanipun: kêndho, lêmês, gampil lêmanipun, polatanipun pangiloning manah ingkang botên gadhah karkat, déné yèn lumampah alon, sasakécanipun.</p> <p>Pangulahipun Dhêdhasaraning Laré Saréhan</p> <p>Panuntunipun laré saréhan punika kédah kanthi tlatos saking sakêdhik, botên kènging kêpanjangên jangkah, prayogi alon-alon. Yèn maringi garapan sampun kangêlên, sampun kêkathahên, mindhak wêgah, satêmah padamêlanipun wau kalêrwakakên babar pisan, awit dhasaring laré pancèn kêsèd, wêgahan, radi bodho mawi kirang kêncênging manah. Tiyang mulang la-</p>	Kaca 64
<p>-65-</p> <p>-ré punika kédah ngêmong, katurutakên dhêdhasaranipun. Déné</p>	<p>-65-</p> <p>-ré punika kédah ngêmong, katurutakên dhêdhasaranipun. Déné</p>	Kaca 65

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>pangêmongipun laré sarèhan punika sarananipun tlatos, gliyak-gliyak anggêr tumindak, dangu-dangu rak inggih kêdugèn ingkang sinêdya.</p> <p>Panyamêthining laré punika limrahipun mawi têmbung pangalêman, ganjaran utawi srêngên. Nanging yèn laré sarèhan dipunmakatênakên, botên badhé têtêdas, awit laré kirang pradulèn, dipunalêma inggih botên sagêd mongkog, lan botên lajêng mêmêng murih angsal pangalêmbana malih. Dipunganjara inggih botên majêng, jalaran botên angsal ganjaran inggih botên prihatos. Kasrêngênan inggih namung mlêngèh. Jampinipun ingkang sayogi: paukuman. Namung paukuman wau botên pisan kènging mêtal saking sêrênging manah, botên sanès amung saking kêbêtahipun, dados saking sucining sêdya. Awrat anthongi paukuman mêtêthi kémawon kamurwat kaliyan undha-usuking kalêpatanipun, utaminipun sampun awrat sangêt-sangêt, samantên punika bilih botên pancèn kêsangêtên larénipun, mila</p>	<p>pangêmongipun laré sarèhan punika sarananipun tlatos, gliyak-gliyak anggêr tumindak, dangu-dangu rak inggih kêdugèn ingkang sinêdya.</p> <p>Panyamêthining laré punika limrahipun mawi têmbung pangalêman, ganjaran utawi srêngên. Nanging yèn laré sarèhan dipunmakatênakên, botên badhé têtêdas, awit laré kirang pradulèn, dipunalêma inggih botên sagêd mongkog, lan botên lajêng mêmêng murih angsal pangalêmbana malih. Dipunganjara inggih botên majêng, jalaran botên angsal ganjaran inggih botên prihatos. Kasrêngênan inggih namung mlêngèh. Jampinipun ingkang sayogi: paukuman. Namung paukuman wau botên pisan kènging mêtal saking sêrênging manah, botên sanès amung saking kêbêtahipun, dados saking sucining sêdya. Awrat anthongi paukuman mêtêthi kémawon kamurwat kaliyan undha-usuking kalêpatanipun, utaminipun sampun awrat sangêt-sangêt, samantên punika bilih botên pancèn kêsangêtên larénipun, mila</p>	
<p>-66-</p> <p>paukuman sagêd ngajêngakên, amargi laré sarèhan punika kasênênganipun badhé ngéwa-éwa, dados ajrih dhatêng paukuman, sarèhning sampun badhé manggih rêkaos, mila lajêng milih nglampahi kuwajiban, awit punika langkung ènthèng tinimbang kaukum, wusana ngindhakakên kasrêgêpan. Nanging ¹²pusana sarananipun ngajêngakên laré sarèhan punika: paukuman thok, botên. Sarana sanèsipun tamtu inggih mitulungi, upami têmbang pangalêmbana, katandukakên sasampunipun laré kêtingal ragi majêng. Malah yèn larénipun sampun kêtingal gadhah sênêng dhatêng kawajibanipun, utawi ngrêtos dhatêng</p>	<p>-66-</p> <p>paukuman sagêd ngajêngakên, amargi laré sarèhan punika kasênênganipun badhé ngéwa-éwa, dados ajrih dhatêng paukuman, sarèhning sampun badhé manggih rêkaos, mila lajêng milih nglampahi kuwajiban, awit punika langkung ènthèng tinimbang kaukum, wusana ngindhakakên kasrêgêpan. Nanging ¹²(w)usana sarananipun ngajêngakên laré sarèhan punika: paukuman thok, botên. Sarana sanèsipun tamtu inggih mitulungi, upami têmbang pangalêmbana, katandukakên sasampunipun laré kêtingal ragi majêng. Malah yèn larénipun sampun kêtingal gadhah sênêng dhatêng kawajibanipun, utawi ngrêtos dhatêng</p>	Kaca 66

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>wajib, paukuman punika prayogi kasudaa anggènipun ngêcakakên.</p> <p>Jaman sapunika jaman majêng, ugêr badhé wontên iksamên, kadosta iksamên, kwiksêbul, nungsang jêmpalik kados têngpaling polahipun laré ingkang sami badhé nglêbêti, murih sagêd dipunkatampèn. Gurunipun inggih tumut prihatos, kêncêng sangêt pamardinipun, wulanganipun kawangsulan tapis, yèn nyukani garapan ka-</p>	<p>wajib, paukuman punika prayogi kasudaa anggènipun ngêcakakên.</p> <p>Jaman sapunika jaman majêng, ugêr badhé wontên iksamên, kadosta iksamên, kwiksêbul, nungsang jêmpalik kados têngpaling polahipun laré ingkang sami badhé nglêbêti, murih sagêd dipunkatampèn. Gurunipun inggih tumut prihatos, kêncêng sangêt pamardinipun, wulanganipun kawangsulan tapis, yèn nyukani garapan ka-</p>	
<p>-67-</p> <p>-thah, para murid ngantos sami nglêmbaur sinau. Ingkang makatên punika ngrisakakên badan, ngêndhokakên èngêtan, para sarjana kathah ingkang botên cocog dhatêng pamardi ingkang kêncêng-kêncêng sangêt, nanging tumrap laré sarèhan , pamardi ingkang makatên wau prayogi, dados laré kêpêksa marsudi, yèn botên makatên awang-awangên sarta wêgah ngudi piyambak, sanadyana badhé iksamên inggih ngéca-éca, batosipun: wong iksamên iku rak bêtjan, ora mêtthi anggêr pintêr dadi, anggêr bodho mlêndho. Ingatasipun laré srêgêp, yèn badhé iksamên lajêng mawi dipunsukani ngaso punika prayogi, sagêda umbar dolan-dolan, dolanan ngêdalakên kringêt murih bêning pikiranipun, botên bêbêg, awit botên susah kaplêndir, sampun rumaos piyambak, ngudi muring sagêd dipundados, malah tarkadhangan, dipunsukani ngaso mêksa botên purun nganggur, ambantêr sinaunipun, lah punika kêdah kaawisan kêncêng, kapêksaa sênêng-sênêng, sarêng laré sarèhan wawratipun kapêksa-pêksa marsudi kémawon mêksa</p>	<p>-67-</p> <p>-thah, para murid ngantos sami nglêmbaur sinau. Ingkang makatên punika ngrisakakên badan, ngêndhokakên èngêtan, para sarjana kathah ingkang botên cocog dhatêng pamardi ingkang kêncêng-kêncêng sangêt, nanging tumrap laré sarèhan , pamardi ingkang makatên wau prayogi, dados laré kêpêksa marsudi, yèn botên makatên awang-awangên sarta wêgah ngudi piyambak, sanadyana badhé iksamên inggih ngéca-éca, batosipun: wong iksamên iku rak bêtjan, ora mêtthi anggêr pintêr dadi, anggêr bodho mlêndho. Ingatasipun laré srêgêp, yèn badhé iksamên lajêng mawi dipunsukani ngaso punika prayogi, sagêda umbar dolan-dolan, dolanan ngêdalakên kringêt murih bêning pikiranipun, botên bêbêg, awit botên susah kaplêndir, sampun rumaos piyambak, ngudi muring sagêd dipundados, malah tarkadhangan, dipunsukani ngaso mêksa botên purun nganggur, ambantêr sinaunipun, lah punika kêdah kaawisan kêncêng, kapêksaa sênêng-sênêng, sarêng laré sarèhan wawratipun kapêksa-pêksa marsudi kémawon mêksa</p>	Kaca 67

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>-68-</p> <p>botên purun, mëndah pun akèndêlna kémawon tènèh malah saya kêsèd. Kasukanan libur inggih botên kathah damêlipun, tiyang botên purun dolan-dolan, bal-balan sêsaminipun, namung nrimah thênguk-thênguk.</p> <p>Yèn pamardinipun laré saréhan punika kados ingkang kasêbut ing nginggil, tamtu sagêd lowung. Sanadyan larénipun botên sagêd dados onjo, nanging alon-alonan mêksa purun sêtya ing kawajiban.</p> <p>Têtimbanganipun Dhêdhasaran Warni Sakawan Kasêbut ing Nginggil</p> <p>Béda-bédanipun Dhêdhasaraning watêk ¹³wani sakawan wau yèn kapurih namtokakên ingkang maton, angèl sangêt, jalaran botên sadaya laré ingkang tunggil dhêdhasaran punika wontênipun undha-usuk, malah badhé ambadhé dhêdhasaraning laré satunggal-satunggalipun punika botên tamtu gampil, wêwah-wêwah lair punika kêrê-</p>	<p>-68-</p> <p>botên purun, mëndah pun akèndêlna kémawon tènèh malah saya kêsèd. Kasukanan libur inggih botên kathah damêlipun, tiyang botên purun dolan-dolan, bal-balan sêsaminipun, namung nrimah thênguk-thênguk.</p> <p>Yèn pamardinipun laré saréhan punika kados ingkang kasêbut ing nginggil, tamtu sagêd lowung. Sanadyan larénipun botên sagêd dados onjo, nanging alon-alonan mêksa purun sêtya ing kawajiban.</p> <p>Têtimbanganipun Dhêdhasaran Warni Sakawan Kasêbut ing Nginggil</p> <p>Béda-bédanipun Dhêdhasaraning watêk ¹³wa{r}ni sakawan wau yèn kapurih namtokakên ingkang maton, angèl sangêt, jalaran botên sadaya laré ingkang tunggil dhêdhasaran punika wontênipun undha-usuk, malah badhé ambadhé dhêdhasaraning laré satunggal-satunggalipun punika botên tamtu gampil, wêwah-wêwah lair punika kêrê-</p>	<p>Kaca 68</p>
<p>-69-</p> <p>-p gèsèh lan kabatosanipun. Jalaran manawi rumaos dipunulatakên sapolah-polahipun, pasêmon saha lairipun lajêng kaéwahan kasaèkakên punika éwah kajêngipun piyambak, margi saking isin, yèn badhé gampil panitikipun wêwatêkaning laré, namatna laré ingkang sawêg dolanan utawi sawêg sênêng-sênêng kaliyan kancanipun, tanpa rumaos kaawasakên ing tiyang utawi kasumêrêpan ing panginggilipun. Ing ngriku Dhêdhasaraning wêwatêkan kêtینگal ing sawantahipun. Laré</p>	<p>-69-</p> <p>-p gèsèh lan kabatosanipun. Jalaran manawi rumaos dipunulatakên sapolah-polahipun, pasêmon saha lairipun lajêng kaéwahan kasaèkakên punika éwah kajêngipun piyambak, margi saking isin, yèn badhé gampil panitikipun wêwatêkaning laré, namatna laré ingkang sawêg dolanan utawi sawêg sênêng-sênêng kaliyan kancanipun, tanpa rumaos kaawasakên ing tiyang utawi kasumêrêpan ing panginggilipun. Ing ngriku Dhêdhasaraning wêwatêkan kêtینگal ing sawantahipun. Laré bingahan punika yèn</p>	<p>Kaca 69</p>

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
bingahan punika yèn dolanan sinambi gègujèngan, sêmbran, yèn dipunèlikakên inggih manut, nanging prèngèsipun taksih, anggènipun gègujèngan lajèng colongan, dènè yèn ingkang gègujèngan wau kancanipun, sarta ugi dipunèlikakên, lajèng numpangi tumut muring-muring, nanging inggih kaliyan gumujèng. Mènggah ingkang mèsthi ngélik-ngélikakên punika laré ingkang watèkipun kêrasan, ing manah mangkêl, malah kêdah muring, yèn wontên laré dolanan botên anglampahi wajibipun, awit laré kêrasan watê-	dolanan sinambi gègujèngan, sêmbran, yèn dipunèlikakên inggih manut, nanging prèngèsipun taksih, anggènipun gègujèngan lajèng colongan, dènè yèn ingkang gègujèngan wau kancanipun, sarta ugi dipunèlikakên, lajèng numpangi tumut muring-muring, nanging inggih kaliyan gumujèng. Mènggah ingkang mèsthi ngélik-ngélikakên punika laré ingkang watèkipun kêrasan, ing manah mangkêl, malah kêdah muring, yèn wontên laré dolanan botên anglampahi wajibipun, awit laré kêrasan watê-	
<p>-70-</p> <p>-kipun kêdah badhé mréntah kêdah mangagèngi, sarta badanipun piyambak inggih anglampahi wajib, nindakakên lèrês.</p> <p>Laré bingahan punika yèn dèdolanan kêrêp dipunuring-uring dhatèng laré kêrasan, margi anggènipun sêmbrana, sarèng laré sarèhan kêrêp dipunêsoni anggènipun kirang trampil, sêmu aras-arasên. Wasana laré sêdhihan kêrêp dipunsêntak, margi anggènipun bingungan, lajèng mutung, saya dipunoso-oso, nuntên bibar botên purun tumut malih.</p> <p>Tuladha sanès, murih saya têrang bédanipun dhêdhasaring laré, inggih punika upami prakawis bab kabingahan, laré ingkang dhasaripun bingahan, yèn sawêg bingah tanpa timbang sênêngipun, jaragan ingkang dipunudi namung sagêda bingahing manah. Laré ingkang bingahan punika inggih ambujèng kabingahan, nanging ing manah taksih kirang marêm. Déné laré sarèhan, botên bêtah kasênêngan, anggêr botên nandhang kasusahan ing manah sampun marêm. Balik laré sêdhihan botên naté gadhah manah bingah.</p>	<p>-70-</p> <p>-kipun kêdah badhé mréntah kêdah mangagèngi, sarta badanipun piyambak inggih anglampahi wajib, nindakakên lèrês.</p> <p>Laré bingahan punika yèn dèdolanan kêrêp dipunuring-uring dhatèng laré kêrasan, margi anggènipun sêmbrana, sarèng laré sarèhan kêrêp dipunêsoni anggènipun kirang trampil, sêmu aras-arasên. Wasana laré sêdhihan kêrêp dipunsêntak, margi anggènipun bingungan, lajèng mutung, saya dipunoso-oso, nuntên bibar botên purun tumut malih.</p> <p>Tuladha sanès, murih saya têrang bédanipun dhêdhasaring laré, inggih punika upami prakawis bab kabingahan, laré ingkang dhasaripun bingahan, yèn sawêg bingah tanpa timbang sênêngipun, jaragan ingkang dipunudi namung sagêda bingahing manah. Laré ingkang bingahan punika inggih ambujèng kabingahan, nanging ing manah taksih kirang marêm. Déné laré sarèhan, botên bêtah kasênêngan, anggêr botên nandhang kasusahan ing manah sampun marêm. Balik laré sêdhihan botên naté gadhah manah bingah.</p>	Kaca 70

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>-71-</p> <p>Mênggah prakawis dhatêng kasusahan. Makatên: Dhatêng kasusahan ingkang sampun kapêngkêr, laré ingkang bingahan saha sarèhan ènggal kasupènipun, béda kaliyan laré sêdhihan. Prakawis ingkang sampun kêpêngkêr dangu taksih kaèngêt-éngêt dipungagas-gagas. Upami wontên laré sêdhihan kaukum ing guru, punika raosing manah ngantos dangu taksih anjarêm kémawon, botên gampil sagêdipun wangsul supêkêtipun dhatêng guru, ing manah tansah ngandhut sêrik. Déné laré kêrasan, saupami tampi paukuman, inggih dangu sagêd dipuntrêsna malih dhatêng guru, nanging sadangunipun botên katingal susah, ing manah malah mongkog, déné kuwawi nadhahi dukaning guru tanpa mawi girising manah.</p> <p>Saupami wontên laré sakawan, wêwatêkanipun béda-béda, sami kalêpatan. Agêng aliting kalêpatan sami, nuntên tampi paukuman ugi kasami. Ing ngriku ingkang sangêt prihatosipun ngantos sagêd nangis kawêlas asih laré ingkang bingahan, nanging sakêdhap kémawon mantun, kancanipun taksih sami susah, sampun sa-</p>	<p>-71-</p> <p>Mênggah prakawis dhatêng kasusahan. Makatên: Dhatêng kasusahan ingkang sampun kapêngkêr, laré ingkang bingahan saha sarèhan ènggal kasupènipun, béda kaliyan laré sêdhihan. Prakawis ingkang sampun kêpêngkêr dangu taksih kaèngêt-éngêt dipungagas-gagas. Upami wontên laré sêdhihan kaukum ing guru, punika raosing manah ngantos dangu taksih anjarêm kémawon, botên gampil sagêdipun wangsul supêkêtipun dhatêng guru, ing manah tansah ngandhut sêrik. Déné laré kêrasan, saupami tampi paukuman, inggih dangu sagêd dipuntrêsna malih dhatêng guru, nanging sadangunipun botên katingal susah, ing manah malah mongkog, déné kuwawi nadhahi dukaning guru tanpa mawi girising manah.</p> <p>Saupami wontên laré sakawan, wêwatêkanipun béda-béda, sami kalêpatan. Agêng aliting kalêpatan sami, nuntên tampi paukuman ugi kasami. Ing ngriku ingkang sangêt prihatosipun ngantos sagêd nangis kawêlas asih laré ingkang bingahan, nanging sakêdhap kémawon mantun, kancanipun taksih sami susah, sampun sa-</p>	Kaca 71
<p>-72-</p> <p>-gêd gumujêng, dadosipun guyungis, awit mripat taksih kaca-kaca, mênggah jalaranipun, pangangên-angêning laré bingahan punika kumrambyang, ing sakêdhap nétra ingkang kagagas sampun warni-warni, sadaya bab kabingahan, pramila susahipun inggih énggal kêpêngkêr, déné laré sarèhan, inggih lèrêp kraos susah, nanging botên patosa, salêbaripun kaukum sampun botên</p>	<p>-72-</p> <p>-gêd gumujêng, dadosipun guyungis, awit mripat taksih kaca-kaca, mênggah jalaranipun, pangangên-angêning laré bingahan punika kumrambyang, ing sakêdhap nétra ingkang kagagas sampun warni-warni, sadaya bab kabingahan, pramila susahipun inggih énggal kêpêngkêr, déné laré sarèhan, inggih lèrêp kraos susah, nanging botên patosa, salêbaripun kaukum sampun botên</p>	Kaca 72

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>purun manah. Balik laré ingkang sêdhihan, kathah ingkang karaos-raos ing manah, ulat mrêngut pêtêng botên ical, susahipun kaimbêt ngantos dangu. Sarêng laré ingkang kêrasan, kathah bêtèripun kaliyan susahipun, ing batos malah sumbar yèn botên badhé mundur.</p> <p>Laré punika gêsangipun namung manah ingkang sawêg kêlampahan, nanging mêksa botên maligi. Laré bingahan punika inggih asring anggagas ing pawingkingipun, tamtu kémawon ingkang kamanah anggènipun kalampahan sagêd mulya, sênênging gêsangipun. Laré kêrasan manawi kapinujon anggagas jaman bènjingipun, ingkang kaajêng-ajêng kalampahaning sêdyanipun ingkang luhur-luhur, sa-</p>	<p>purun manah. Balik laré ingkang sêdhihan, kathah ingkang karaos-raos ing manah, ulat mrêngut pêtêng botên ical, susahipun kaimbêt ngantos dangu. Sarêng laré ingkang kêrasan, kathah bêtèripun kaliyan susahipun, ing batos malah sumbar yèn botên badhé mundur.</p> <p>Laré punika gêsangipun namung manah ingkang sawêg kêlampahan, nanging mêksa botên maligi. Laré bingahan punika inggih asring anggagas ing pawingkingipun, tamtu kémawon ingkang kamanah anggènipun kalampahan sagêd mulya, sênênging gêsangipun. Laré kêrasan manawi kapinujon anggagas jaman bènjingipun, ingkang kaajêng-ajêng kalampahaning sêdyanipun ingkang luhur-luhur, sa-</p>	
<p>-73-</p> <p>-gêda misuwur namanipun. Laré sarèhan botên purun manah tênggah wingkingipun, ingkang kagagas namung sawêg ingkang kêlampahan, yèn wontên laré ngrêmbag prakawis ingkang dèrèng kêkalampahan, usulipun: cah, jaman êmbèn buri sapa sing wêruh. Déné laré sêdhihan, inggih asring ngraos-ngraosakên punapa ingkang badhé dhumawah ing badanipun, nanging ing sêmu tansah kuwatos, gèk gêsangipun calon sangsara, raosing manah lajêng bosên gêsang.</p> <p>Mênggah dhatêng bangsa tênggahan, rêrêpên sêsaminipun, botên wontên ingkang ngungkuli laré bingahan. Nyambut damêl kémawon sinambi rêngêng-rêngêng, gèndhingan, singsot. Laré kêrasan inggih sênêng dhatêng rêrêpên, nanging botên patosa. Balik laré sêdhihan, kénging kawastanan mêngsah. Badhé golang-galong kados laré bingahan</p>	<p>-73-</p> <p>-gêda misuwur namanipun. Laré sarèhan botên purun manah tênggah wingkingipun, ingkang kagagas namung sawêg ingkang kêlampahan, yèn wontên laré ngrêmbag prakawis ingkang dèrèng kêkalampahan, usulipun: cah, jaman êmbèn buri sapa sing wêruh. Déné laré sêdhihan, inggih asring ngraos-ngraosakên punapa ingkang badhé dhumawah ing badanipun, nanging ing sêmu tansah kuwatos, gèk gêsangipun calon sangsara, raosing manah lajêng bosên gêsang.</p> <p>Mênggah dhatêng bangsa tênggahan, rêrêpên sêsaminipun, botên wontên ingkang ngungkuli laré bingahan. Nyambut damêl kémawon sinambi rêngêng-rêngêng, gèndhingan, singsot. Laré kêrasan inggih sênêng dhatêng rêrêpên, nanging botên patosa. Balik laré sêdhihan, kénging kawastanan mêngsah. Badhé golang-galong kados laré bingahan</p>	Kaca 73

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>rumaos isin, ajrih yèn dipungêgugjêng, sarêng laré sarèhan, purunipun tumut têmangan, namung yèn kêpêksa.</p> <p>Swaranipun laré bingahan ingkang kathah saé, bèning,</p>	<p>rumaos isin, ajrih yèn dipungêgugjêng, sarêng laré sarèhan, purunipun tumut têmangan, namung yèn kêpêksa.</p> <p>Swaranipun laré bingahan ingkang kathah saé, bèning,</p>	
<p>-74-</p> <p>sagêd inggil. Yèn laré kêrasan, agêng, ulêm. Laré sarèhan, swaranipun cêkapan, dados salimrahipun kémawon. Déné laré sêdhihan, yèn purun nêmbang, swaranipun bléro. Yèn sami déné sinau gêndhing, ingkang ènggal sagêd inggih laré bingahan, nuntên laré kêrasan. Laré sarèhan lan laré sêdhihan dhawah ngandhap, botên sagêd yèn kaudi andadosipun.</p> <p>Têngêran satunggal êngkas, ingkang kénging kadamêl angyêktosi wêwatêkanipun laré, inggih punika manawi nuju ginêman kaliyan panginggilan, ingkang dipunajèni sarta awis kêpanggih. Laré ingkang bingahan, sanadyan damêlipun calunthangan, tilar dudugi botên mraduli dhatêng sintên-sintên, ing ngriku mêksa katingal isin, pakêwêd anggènipun nanduki, mawi andhingkluk tuwin pados sambèn, awit tanganipun badhé sarawéyan kados adat sabên botên sagêd, pramila namung dolanan driji, kukulan sapanunggilanipun, nanging sakêdhap kémawon ajrihipun ical, nuntên katinga-</p>	<p>-74-</p> <p>sagêd inggil. Yèn laré kêrasan, agêng, ulêm. Laré sarèhan, swaranipun cêkapan, dados salimrahipun kémawon. Déné laré sêdhihan, yèn purun nêmbang, swaranipun bléro. Yèn sami déné sinau gêndhing, ingkang ènggal sagêd inggih laré bingahan, nuntên laré kêrasan. Laré sarèhan lan laré sêdhihan dhawah ngandhap, botên sagêd yèn kaudi andadosipun.</p> <p>Têngêran satunggal êngkas, ingkang kénging kadamêl angyêktosi wêwatêkanipun laré, inggih punika manawi nuju ginêman kaliyan panginggilan, ingkang dipunajèni sarta awis kêpanggih. Laré ingkang bingahan, sanadyan damêlipun calunthangan, tilar dudugi botên mraduli dhatêng sintên-sintên, ing ngriku mêksa katingal isin, pakêwêd anggènipun nanduki, mawi andhingkluk tuwin pados sambèn, awit tanganipun badhé sarawéyan kados adat sabên botên sagêd, pramila namung dolanan driji, kukulan sapanunggilanipun, nanging sakêdhap kémawon ajrihipun ical, nuntên katinga-</p>	Kaca 74
<p>-75-</p> <p>-l sakéca, tarkadhang manah ngantos kêladuk, ical taklimipun. Yèn laré kêrasan botên makatên, sanadyana ajrih utawi isin mêksa dipuntatag-tatagakên, sagêda nutupi isinipun. Manawi laré sêdhihan kosok wangsul, clingusipun kêtingal sangêt, plingkurang pangkêrêdan ajrih wicantên, yèn purun namung klêsik-klêsik sarwi andhêkukul. Sarêng laré sarèhan botên</p>	<p>-75-</p> <p>-l sakéca, tarkadhang manah ngantos kêladuk, ical taklimipun. Yèn laré kêrasan botên makatên, sanadyana ajrih utawi isin mêksa dipuntatag-tatagakên, sagêda nutupi isinipun. Manawi laré sêdhihan kosok wangsul, clingusipun kêtingal sangêt, plingkurang pangkêrêdan ajrih wicantên, yèn purun namung klêsik-klêsik sarwi andhêkukul. Sarêng laré sarèhan botên gadhah ajrih botên</p>	Kaca 75

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>gadha ajrih botên punapa, namung sasakécanipun piyambak, dados tékadan tanpa kamanah. Batosipun: uwong padha uwong, sing diwêdèni apané.</p> <p>Punika béda-bédanipun dhêdhasaraning wêwatêkan warni sakawan wau. Saupami kapurih milih, angèl anggènipun mastani. Awit sadaya sami wontên awon saénipun, tur awon saénipun wau manca warni abéda-béda botên mêsthi tunggil bangsa, mawi-mawi pangulahipun.</p> <p>Patrap pangulahing dhêdhasaran punika kadamêl cêkak makatên: ingkang sampun saé kasampurnanakê-</p>	<p>punapa, namung sasakécanipun piyambak, dados tékadan tanpa kamanah. Batosipun: uwong padha uwong, sing diwêdèni apané.</p> <p>Punika béda-bédanipun dhêdhasaraning wêwatêkan warni sakawan wau. Saupami kapurih milih, angèl anggènipun mastani. Awit sadaya sami wontên awon saénipun, tur awon saénipun wau manca warni abéda-béda botên mêsthi tunggil bangsa, mawi-mawi pangulahipun.</p> <p>Patrap pangulahing dhêdhasaran punika kadamêl cêkak makatên: ingkang sampun saé kasampurnanakê-</p>	
<p>-76-</p> <p>-n, ingkang awon kapapas, sagêda saé sêminipun, têrangipun mawi upami ing ngandhap punika.</p> <p>Tiyang suguh punika punika awon, kêdah kapap, kaulahan, supados puguhipun namung dhatêng prakawis ingkang lêrês, namanipun kêkahing budi, botên purun ngéwahi sêdyanipun, manawi sampun kêtawis lêrês. Lah punika tuwuhipun ingkang saé.</p> <p>Kajawi sarana warni kalih punika, wontên akal satunggal êngkas, ingkang kénging kanggé nyaékakên dhêdhasaran, inggih punika sarana kalêbêtan wêwatêkan sanès. Upami: laré sêdhihan punika botên naté bingar, tansah susah, punika kêdah katumpês saking sakadhik. Panumpêsipun wau sarana kadhadharan wiji bungahan, sagêda ngayomi tuwuhing dhasar sêdhihan.</p> <p>Supados prakawis punika sagêd têrang, badhé kaorèhakên ing ngandhap punika.</p>	<p>-76-</p> <p>-n, ingkang awon kapapas, sagêda saé sêminipun, têrangipun mawi upami ing ngandhap punika.</p> <p>Tiyang suguh punika punika awon, kêdah kapap, kaulahan, supados puguhipun namung dhatêng prakawis ingkang lêrês, namanipun kêkahing budi, botên purun ngéwahi sêdyanipun, manawi sampun kêtawis lêrês. Lah punika tuwuhipun ingkang saé.</p> <p>Kajawi sarana warni kalih punika, wontên akal satunggal êngkas, ingkang kénging kanggé nyaékakên dhêdhasaran, inggih punika sarana kalêbêtan wêwatêkan sanès. Upami: laré sêdhihan punika botên naté bingar, tansah susah, punika kêdah katumpês saking sakadhik. Panumpêsipun wau sarana kadhadharan wiji bungahan, sagêda ngayomi tuwuhing dhasar sêdhihan.</p> <p>Supados prakawis punika sagêd têrang, badhé kaorèhakên ing ngandhap punika.</p>	Kaca 76

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>-77-</p> <p>Campuripun Dhêdhasaran sarta Panyampuripun Wêwatêkan</p> <p>Sasampunipun para maos nupiksa bab dhêdhasaraning wêwatêkanipun laré ingkang kasêbut ing nginggil punika wau, bok manawi lajêng kagungan adrêng badhé ngyêktosakên. Malah sadangunipun maos kémawon tarkadhang sampun kéngêtan dhatêng muridipun, karaos-raosakên: si aku kaé kaya-kaya watêké bungahan, tandhané: nanging têkan ora pati cocog karo ing buku kéné. Lah apa bocah kêrasan. Lo teka iya ora pati mèmper, lah kapriyé baé dhêdhasarané.</p> <p>Pamanahing makatên punika lèrês, awit laré bingahan botên mêsti watêkipun cèplês kados ingkang kasêbut ing buku punika, jalaranipun botên sanès namung margi pancèn larénipun punika sanès laré bingahan salugunipun, dados dhasaripun bingahan sampun kacaru-</p>	<p>-77-</p> <p>Campuripun Dhêdhasaran sarta Panyampuripun Wêwatêkan</p> <p>Sasampunipun para maos nupiksa bab dhêdhasaraning wêwatêkanipun laré ingkang kasêbut ing nginggil punika wau, bok manawi lajêng kagungan adrêng badhé ngyêktosakên. Malah sadangunipun maos kémawon tarkadhang sampun kéngêtan dhatêng muridipun, karaos-raosakên: si aku kaé kaya-kaya watêké bungahan, tandhané: nanging têkan ora pati cocog karo ing buku kéné. Lah apa bocah kêrasan. Lo teka iya ora pati mèmper, lah kapriyé baé dhêdhasarané.</p> <p>Pamanahing makatên punika lèrês, awit laré bingahan botên mêsti watêkipun cèplês kados ingkang kasêbut ing buku punika, jalaranipun botên sanès namung margi pancèn larénipun punika sanès laré bingahan salugunipun, dados dhasaripun bingahan sampun kacaru-</p>	Kaca 77
<p>-78-</p> <p>-ban dhasaran sanès. Malah tiyang ingkang landhêp sumêrêpipun. Têrkadhang botên têmtu énggal sagêd dipunamtokakên dhêdhasaranipun laré, awit wêwatêkanipun laré ingkang dipunyêktosi punika asring sampun campur bawur mulêt. Laré ingkang makatên punika dhawah tengah, bingahan èstu: botên, kêrasan yêktos inggih botên, laré sêdhihan: sanès, laré sarèhan inggih sanès. Dados laré punika wontên ingkang bingahan sêmu kêrasan, samantên ugi walikanipun: wontên ingkang kêrasa, nanging wontên ambêt-ambêtipun bingahan sakêdhik. Makatên pasaminipun. Mênggah ingkang limrahan,</p>	<p>-78-</p> <p>-ban dhasaran sanès. Malah tiyang ingkang landhêp sumêrêpipun. Têrkadhang botên têmtu énggal sagêd dipunamtokakên dhêdhasaranipun laré, awit wêwatêkanipun laré ingkang dipunyêktosi punika asring sampun campur bawur mulêt. Laré ingkang makatên punika dhawah tengah, bingahan èstu: botên, kêrasan yêktos inggih botên, laré sêdhihan: sanès, laré sarèhan inggih sanès. Dados laré punika wontên ingkang bingahan sêmu kêrasan, samantên ugi walikanipun: wontên ingkang kêrasa, nanging wontên ambêt-ambêtipun bingahan sakêdhik. Makatên pasaminipun. Mênggah ingkang limrahan,</p>	Kaca 78

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>laré punika dhêdhasaranipun dhawah têngah, awis ingkang bingahan, kêrasam sêdhihan utawi sarèhan ing sawantahipun.</p> <p>Laré ingkang watêkipun dhawah têngah punika dhêdhasaranipun sampun caruban warni kalih utawi tiga, tarkadhang malah warni sakawan pisan. Éwa sêmantên mêksa wontên satunggaling kang munggul, lah punika talajêr-</p>	<p>laré punika dhêdhasaranipun dhawah têngah, awis ingkang bingahan, kêrasam sêdhihan utawi sarèhan ing sawantahipun.</p> <p>Laré ingkang watêkipun dhawah têngah punika dhêdhasaranipun sampun caruban warni kalih utawi tiga, tarkadhang malah warni sakawan pisan. Éwa sêmantên mêksa wontên satunggaling kang munggul, lah punika talajêr-</p>	
<p>-79-</p> <p>-ing dhêdhasaran ing sawau-wau. Watêking manungsa punika ingkang saé inggih ingkang sampun carub dhêdhasaranipun. Yèn wontên tiyang ingkang anggadhahi dhêdhasaran warni sakawan pisan, mangka ngêrtos panganggénipun, punika ingkang utami. Yèn ngudi kadugèning sêdya sagêd nganggé dhasaripun kêrasan, yèn sawêg kêkêmpalan nganggé dhasaripun bingahan, manawi manah ingkang angèl nganggé dhasaripun susah, déné yèn manah kumrungsung lajêng nganggé dhasaripun sarèhan. Makatên punika saénipun tiyang kanggènan dhêdhasaran warni sakawan, carub dados satunggal.</p> <p>Dhêdhasaran ingkang botên prayogi piyambak punika manawi namung warni satunggal, jalaran tiyang punika watêkipun warni-warni, tiyang ingkang watêkipun namung ngênggèni satunggal, botên sagêd mong kinêmong kaliyan tiyang sanès. Tiyang ingkang bingahan dêlès, kêkêmbanging rusak, sabab sêmbrana, botên gadhah prihatos, margi botên naté susah punika wau. Tiyang ingkang kêrasan tulèn, têtmu kamêngsah ing kathah, awit kajêngi-</p>	<p>-79-</p> <p>-ing dhêdhasaran ing sawau-wau. Watêking manungsa punika ingkang saé inggih ingkang sampun carub dhêdhasaranipun. Yèn wontên tiyang ingkang anggadhahi dhêdhasaran warni sakawan pisan, mangka ngêrtos panganggénipun, punika ingkang utami. Yèn ngudi kadugèning sêdya sagêd nganggé dhasaripun kêrasan, yèn sawêg kêkêmpalan nganggé dhasaripun bingahan, manawi manah ingkang angèl nganggé dhasaripun susah, déné yèn manah kumrungsung lajêng nganggé dhasaripun sarèhan. Makatên punika saénipun tiyang kanggènan dhêdhasaran warni sakawan, carub dados satunggal.</p> <p>Dhêdhasaran ingkang botên prayogi piyambak punika manawi namung warni satunggal, jalaran tiyang punika watêkipun warni-warni, tiyang ingkang watêkipun namung ngênggèni satunggal, botên sagêd mong kinêmong kaliyan tiyang sanès. Tiyang ingkang bingahan dêlès, kêkêmbanging rusak, sabab sêmbrana, botên gadhah prihatos, margi botên naté susah punika wau. Tiyang ingkang kêrasan tulèn, têtmu kamêngsah ing kathah, awit kajêngi-</p>	Kaca 79
<p>-80-</p> <p>-pun kêdah katurut botên kénging kapabênan, yèn papréntah</p>	<p>-80-</p> <p>-pun kêdah katurut botên kénging kapabênan, yèn papréntah</p>	Kaca 80

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>wantêr. Inggih yèn kalêrsa angsal tiyang nurutan, têmtu badhé manut kémawon, lêrs lêpat linampahan, balik yén kêtanggor tiyang nalar, saupami botên cocog kaliyan pamanggihipun piyambak arak mêsthi mabêni. Yèn ingkang kaparèntah botên purun ngawoni, wasananipun inggih ¹⁴ngwontênakên mêmêngsahan. Déné tiyang ingkang sêdhihan sajatos sampun botên limrah tiyang, kanca-kancanipun dipunpaékani sadaya.</p> <p>Sarèhning watêk ingkang saé punika ingkang sampun caruban, pramila ing sadèrèngipun lungsè kédah kaudi campuring wêwatekan warni sakawan wau. Dados wajibipun para tiyang sêpuh lan guru kédah anggatosakên wêwatêkanipun laré satunggal-tunggalipun, yèn sampun nuntên kaudi ya icaling watêk ingkang kirang prayogi margi kabêkta saking dhêdhasaran, lajêng kadhêdhêra nawiji sanès, ingkang tuwuhipun sagêd anjangkêpi dhêdhasaranipun lami. Déné dhêdhasaran ingkang saé kaudi ya andado-</p>	<p>wantêr. Inggih yèn kalêrsa angsal tiyang nurutan, têmtu badhé manut kémawon, lêrs lêpat linampahan, balik yén kêtanggor tiyang nalar, saupami botên cocog kaliyan pamanggihipun piyambak arak mêsthi mabêni. Yèn ingkang kaparèntah botên purun ngawoni, wasananipun inggih ¹⁴ng{a}wontênakên mêmêngsahan. Déné tiyang ingkang sêdhihan sajatos sampun botên limrah tiyang, kanca-kancanipun dipunpaékani sadaya.</p> <p>Sarèhning watêk ingkang saé punika ingkang sampun caruban, pramila ing sadèrèngipun lungsè kédah kaudi campuring wêwatekan warni sakawan wau. Dados wajibipun para tiyang sêpuh lan guru kédah anggatosakên wêwatêkanipun laré satunggal-tunggalipun, yèn sampun nuntên kaudi ya icaling watêk ingkang kirang prayogi margi kabêkta saking dhêdhasaran, lajêng kadhêdhêra nawiji sanès, ingkang tuwuhipun sagêd anjangkêpi dhêdhasaranipun lami. Déné dhêdhasaran ingkang saé kaudi ya andado-</p>	
<p>-81-</p> <p>-si pun. Mupung taksih laré, dèrèng ngoyod watêkipun bêktan ingkang kirang utami, kédah kadhauta, sarta dhêdhasaran ingkang sagêd saé taksih kénging kaêluk kalêncêngakên. Yèn sampun sêpuh: kasèp, botên kathah damêlipun. Saupami dhêdhasaranipun satunggaling laré sampun katamat-tamatakên, nanging mêksa botên kêpanggih sawantahipun, punika inggih botên dados punapa, malah kalêrsan, pratandha sampun carub, kantun ningali trubusipun ingkang awon utawi saé. Inggih saé kalanjara, ingkang awon kapapas.</p> <p>Kajawi namatakên dhêdhasaraning wêwatêkan, para</p>	<p>-81-</p> <p>-si pun. Mupung taksih laré, dèrèng ngoyod watêkipun bêktan ingkang kirang utami, kédah kadhauta, sarta dhêdhasaran ingkang sagêd saé taksih kénging kaêluk kalêncêngakên. Yèn sampun sêpuh: kasèp, botên kathah damêlipun. Saupami dhêdhasaranipun satunggaling laré sampun katamat-tamatakên, nanging mêksa botên kêpanggih sawantahipun, punika inggih botên dados punapa, malah kalêrsan, pratandha sampun carub, kantun ningali trubusipun ingkang awon utawi saé. Inggih saé kalanjara, ingkang awon kapapas.</p> <p>Kajawi namatakên dhêdhasaraning wêwatêkan, para</p>	Kaca 81

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
mardi séwaya taksih kédah namatakên kasarasaning laré. Laré ingkang sêsakitan, kêtینگalipun têngtu sêdhihan, lah sêdhihan ingkang makatên, pangulahipun béda sangêt kalihan sêdhihan dhasar. Ingkang pêrlu langkung rumiyin kédah kajagi sarasipun, yèn sampun ical sasakitipun, ing ngriku sawêg katingal saluguning dhêdhasaran. Samantên ugi laré ingkang sawêg kasusahan,	mardi séwaya taksih kédah namatakên kasarasaning laré. Laré ingkang sêsakitan, kêtینگalipun têngtu sêdhihan, lah sêdhihan ingkang makatên, pangulahipun béda sangêt kalihan sêdhihan dhasar. Ingkang pêrlu langkung rumiyin kédah kajagi sarasipun, yèn sampun ical sasakitipun, ing ngriku sawêg katingal saluguning dhêdhasaran. Samantên ugi laré ingkang sawêg kasusahan,	
-82- têngtu rêmên miyambak, katingal sêdhih. Jampinipun ingkang prayogi inggih punika panglipur, sagêda ical rumiyin susahipun. Laré sarèhan punika kadamêl racak sami lêma, yèn ngantos kêlêman, andadosakên wêwah kêsèdipun, prayogi kasusutakên ing sawatawis. Anamung saupami badan rahi katingal kêra, botên prayogi sangêt, awit ing ngatasipun laré sarèhan, kêrasa kêdhik kémawon sampun mratandhani yèn suda kathah kasarasaning badanipun. Panyarubipun wêwatêkan punika warni-warni panindakipun, upami: sarana panglantih ing guru tuwin tiyang sêpuh. Punika sampun kacariyosakên ing bab pangulahing dhêdhasaran. Kaping kalih sarana tuladhaning guru sarta tiyang sêpuh. Punika pêrlu sangêt botên kênging katilar. Guru lan tiyang sêpuh kédah nuladhani saé dhatêng laré, supados dipuntiru ing larénipun, awit sampun limrahipun laré rêmên niru patrap padatanipun guru utawi tiyang sêpuh. Manawi guru utawi tiyang sêpuh nuladhani ing-	-82- têngtu rêmên miyambak, katingal sêdhih. Jampinipun ingkang prayogi inggih punika panglipur, sagêda ical rumiyin susahipun. Laré sarèhan punika kadamêl racak sami lêma, yèn ngantos kêlêman, andadosakên wêwah kêsèdipun, prayogi kasusutakên ing sawatawis. Anamung saupami badan rahi katingal kêra, botên prayogi sangêt, awit ing ngatasipun laré sarèhan, kêrasa kêdhik kémawon sampun mratandhani yèn suda kathah kasarasaning badanipun. Panyarubipun wêwatêkan punika warni-warni panindakipun, upami: sarana panglantih ing guru tuwin tiyang sêpuh. Punika sampun kacariyosakên ing bab pangulahing dhêdhasaran. Kaping kalih sarana tuladhaning guru sarta tiyang sêpuh. Punika pêrlu sangêt botên kênging katilar. Guru lan tiyang sêpuh kédah nuladhani saé dhatêng laré, supados dipuntiru ing larénipun, awit sampun limrahipun laré rêmên niru patrap padatanipun guru utawi tiyang sêpuh. Manawi guru utawi tiyang sêpuh nuladhani ing-	Kaca 82
-83- -kang kirang prayogi, têngtu larénipun katut, awit para mardi	-83- -kang kirang prayogi, têngtu larénipun katut, awit para mardi	Kaca 83

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>séwaya punika upaminipun lanjaran, manawi lanjaran lurus, ingkang rumambat utawi nurut inggih jêjêg, balik lanjaranipun bêngkong, uwit ingkang kalanjaran inggih katut, piwulang punika kêdah kanthi tuladha. Sanadyan para mardi séwaya akathah-kathaha piwulangipun, bêbasan lambé satumang kari samêrng manawi botên katuladhanan, piwulangipun inggih badhé tanpa guna, malah piwulangipun dipunéwani, kawastanan tiyang sêpuh punapa, sagêd mituturi, badanipun piyambak botên sagêd nglampahi. Sarèhning para mardi séwaya punika dados tuladha, dados wêwatêkanipun piyambak inggih kêdah saé, pramila ugi pêrlu nyinau dhêdhasaran lan wêwatêkanipun piyambak sarta lajêng kalêpasan. (bab wêwatêkaning tiyang sêpuh sapangulahipun sisan badhé kacariyosakên ing pérangan ingkang kaping kalih).</p> <p>Sarana kaping tiganipun ingkang dados panyarubing wêwatêkan laré, inggih punika kêkêmpalan sami déné</p>	<p>séwaya punika upaminipun lanjaran, manawi lanjaran lurus, ingkang rumambat utawi nurut inggih jêjêg, balik lanjaranipun bêngkong, uwit ingkang kalanjaran inggih katut, piwulang punika kêdah kanthi tuladha. Sanadyan para mardi séwaya akathah-kathaha piwulangipun, bêbasan lambé satumang kari samêrng manawi botên katuladhanan, piwulangipun inggih badhé tanpa guna, malah piwulangipun dipunéwani, kawastanan tiyang sêpuh punapa, sagêd mituturi, badanipun piyambak botên sagêd nglampahi. Sarèhning para mardi séwaya punika dados tuladha, dados wêwatêkanipun piyambak inggih kêdah saé, pramila ugi pêrlu nyinau dhêdhasaran lan wêwatêkanipun piyambak sarta lajêng kalêpasan. (bab wêwatêkaning tiyang sêpuh sapangulahipun sisan badhé kacariyosakên ing pérangan ingkang kaping kalih).</p> <p>Sarana kaping tiganipun ingkang dados panyarubing wêwatêkan laré, inggih punika kêkêmpalan sami déné</p>	
<p>-84-</p> <p>laré. Samukawis ingkang béda-béda punika manawi kaêmor lajêng tular-tinular. Samantên ugi wêwatêkaning laré, anggêr gogosokan sami laré têmtu wêwatêkanipun inggih tular-tinular, sagêd anjalari carubing wêwatêkan, dados saé. Upaminipun: laré ingkang sêdhihan, punika sabên-sabên kuwalahên ngraosakên kasusahanipun, tarkadhang lajêng purun pados panglipur murugi panggènanipun laré kêmpalan sami gêgêran. Yèn ingkang makatên wau kêrêp kalampahanipun, danguning dangu sêdhihanipun suda.</p> <p>Laré ingkang sarèhan punika kêsèd, aras-arasên nyambut</p>	<p>-84-</p> <p>laré. Samukawis ingkang béda-béda punika manawi kaêmor lajêng tular-tinular. Samantên ugi wêwatêkaning laré, anggêr gogosokan sami laré têmtu wêwatêkanipun inggih tular-tinular, sagêd anjalari carubing wêwatêkan, dados saé. Upaminipun: laré ingkang sêdhihan, punika sabên-sabên kuwalahên ngraosakên kasusahanipun, tarkadhang lajêng purun pados panglipur murugi panggènanipun laré kêmpalan sami gêgêran. Yèn ingkang makatên wau kêrêp kalampahanipun, danguning dangu sêdhihanipun suda.</p> <p>Laré ingkang sarèhan punika kêsèd, aras-arasên nyambut</p>	Kaca 84

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
damêl. Sarêng kêmpal kaliyan laré kathah, kêrêp kapêksa angguyupi kanca anggènipun sami dolanan, wusana gadhah karêmênan dhatêng dolanan, suda anggènipun rêmên thênguk-thênguk. Kajawi punika inggih kêrêp kapêksa ngrujuki kanca anggènipun dêdamêlan, upami: damêl panggungan omah-omahan, lah inggih kapêksa tumut réka-réka, sagêd nyudakakên kêsèdipun.	damêl. Sarêng kêmpal kaliyan laré kathah, kêrêp kapêksa angguyupi kanca anggènipun sami dolanan, wusana gadhah karêmênan dhatêng dolanan, suda anggènipun rêmên thênguk-thênguk. Kajawi punika inggih kêrêp kapêksa ngrujuki kanca anggènipun dêdamêlan, upami: damêl panggungan omah-omahan, lah inggih kapêksa tumut réka-réka, sagêd nyudakakên kêsèdipun.	
<p>-85-</p> <p>Laré bingahan punika rêmênipun namung badhé suka-suka kémawon, nglucu, cêngès-cêngèsan. Yèn ingkang kacêngès punika kêtanggor laré kêrasan utawi sêdhihan, têmtu lajêng mrêkitik, andadosakên crah, wusana ing pawingkingipun kapok, manawi gêgujêngan lajêng mawi dugi-dugi.</p> <p>Prakawis laré kêrasan, punika kajêngipun tansah badhé mangagêngi, kanca-kancanipun piyambak sami dipunrèhi. Nanging punapa laré sadaya purun kaêrèh sami déné kanca. Têmtunipun botên. Mangka laré kêrasan punika kêrêp kirang dudugi, dhatêng sêsami asring sawiyah, lah kathah mêngsahipun, badhé kakrubut ing kathah. Punika lajêng kêndhak.</p> <p>Wontên malih sababipun laré kêmpalan sami laré punika agêng paédahipun, inggih punika sinau mêkak kamurkan lan ambucal watêk ingkang awon, pramila makatên, jalaran laré kêmpal kaliyan laré kathah punika kêdah mong kinêmong. Yèn badhé tulus anggènipun kêmpal, kadhang kawis kêdah purun ngawon. Sarta malih</p>	<p>-85-</p> <p>Laré bingahan punika rêmênipun namung badhé suka-suka kémawon, nglucu, cêngès-cêngèsan. Yèn ingkang kacêngès punika kêtanggor laré kêrasan utawi sêdhihan, têmtu lajêng mrêkitik, andadosakên crah, wusana ing pawingkingipun kapok, manawi gêgujêngan lajêng mawi dugi-dugi.</p> <p>Prakawis laré kêrasan, punika kajêngipun tansah badhé mangagêngi, kanca-kancanipun piyambak sami dipunrèhi. Nanging punapa laré sadaya purun kaêrèh sami déné kanca. Têmtunipun botên. Mangka laré kêrasan punika kêrêp kirang dudugi, dhatêng sêsami asring sawiyah, lah kathah mêngsahipun, badhé kakrubut ing kathah. Punika lajêng kêndhak.</p> <p>Wontên malih sababipun laré kêmpalan sami laré punika agêng paédahipun, inggih punika sinau mêkak kamurkan lan ambucal watêk ingkang awon, pramila makatên, jalaran laré kêmpal kaliyan laré kathah punika kêdah mong kinêmong. Yèn badhé tulus anggènipun kêmpal, kadhang kawis kêdah purun ngawon. Sarta malih</p>	Kaca 85
<p>-86-</p> <p>laré ingkang cacad watêkipun têmtu kasêrtu ing sanès, asring</p>	<p>-86-</p> <p>laré ingkang cacad watêkipun têmtu kasêrtu ing sanès, asring</p>	Kaca 86

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>mawi kadamêl poyokan. Yèn badhé kêmpal kaliyan laré kathah dados kapêksa nilar watêkipun ingkang awon wau.</p> <p>Sanadyan wontên ing salêbêting pamulangan, malah tarkadhang sawêg dipunwulang, laré punika inggih asring gojèg, gègujêngan utawi omong-omongan kaliyan jèjèranipun linggih. Guru ingkang mangêrtos, têmtu laré punika botên kénging milih papan piyambak-piyambak ing sasênêngipun, ingkang mranata kêdah guru. Pranatanipun wau ingkang prayogi tumrap pangêmoring wêwatêkan makatên: laré ingkang sêdhihan kajèjèrakên kaliyan laré bingahan, pêrlunipun: ingkang bingahan supados suda anggènipun rêmên gègujêngan lan sanès-sanèsipun, malah katularan watêkipun laré sêdhihan ing sawatawis, puruna radi antêng, anggatosakên dhatêng piwulang. Déné laré ingkang susah kêtularan bingahan, awit laré ingkang susah punika mêmêlas, botên sagêd gadhah kasênênga-</p>	<p>mawi kadamêl poyokan. Yèn badhé kêmpal kaliyan laré kathah dados kapêksa nilar watêkipun ingkang awon wau.</p> <p>Sanadyan wontên ing salêbêting pamulangan, malah tarkadhang sawêg dipunwulang, laré punika inggih asring gojèg, gègujêngan utawi omong-omongan kaliyan jèjèranipun linggih. Guru ingkang mangêrtos, têmtu laré punika botên kénging milih papan piyambak-piyambak ing sasênêngipun, ingkang mranata kêdah guru. Pranatanipun wau ingkang prayogi tumrap pangêmoring wêwatêkan makatên: laré ingkang sêdhihan kajèjèrakên kaliyan laré bingahan, pêrlunipun: ingkang bingahan supados suda anggènipun rêmên gègujêngan lan sanès-sanèsipun, malah katularan watêkipun laré sêdhihan ing sawatawis, puruna radi antêng, anggatosakên dhatêng piwulang. Déné laré ingkang susah kêtularan bingahan, awit laré ingkang susah punika mêmêlas, botên sagêd gadhah kasênênga-</p>	
<p>-87-</p> <p>-n ing gêsangipun. Saupami laré bingahan kaêmor sami bingahan, têmbung saya andados, guru prasasat botên kobêr mulang, saupami wontên laré susah, jèjèripun inggih sêdhihan, punika kirang prayogi sangêt, awit têmtu sami sujana sinujanan, saya sangêt susahipun.</p> <p>Laré kêrasan utaminipun kaêmor lan laré sarèhan, supados ingkang sarèhan katularan kêrasanipun kêdhik, puruna tumut mêmêng sinau. Bathinipun laré kêrasan kaêmor lan laré sarèhan sagêd kêtularan sabar, tur malih angsal kanca ingkang nurutan, dados botên ngawontênakên cêcongkrah. Béda kaliyan yèn kaêmor lan laré ingkang ugi kêrasan, têmtu tansah</p>	<p>-87-</p> <p>-n ing gêsangipun. Saupami laré bingahan kaêmor sami bingahan, têmbung saya andados, guru prasasat botên kobêr mulang, saupami wontên laré susah, jèjèripun inggih sêdhihan, punika kirang prayogi sangêt, awit têmtu sami sujana sinujanan, saya sangêt susahipun.</p> <p>Laré kêrasan utaminipun kaêmor lan laré sarèhan, supados ingkang sarèhan katularan kêrasanipun kêdhik, puruna tumut mêmêng sinau. Bathinipun laré kêrasan kaêmor lan laré sarèhan sagêd kêtularan sabar, tur malih angsal kanca ingkang nurutan, dados botên ngawontênakên cêcongkrah. Béda kaliyan yèn kaêmor lan laré ingkang ugi kêrasan, têmtu tansah</p>	Kaca 87

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
sami sabên rêgêjêgan, awit salah satunggal botên wontên ingkang purun ngawon. Bilih laré sarèhan kêmpal kaliyan laré ingkang ugi sarèhan, O, punika kêkêmbangipun badhé sami saya sangêt kêsèdipun. Dados cêkakipun, laré ingkang kajèjèrakên punika prayogi ingkang kosok wangsul dhêdhasaranipun.	sami sabên rêgêjêgan, awit salah satunggal botên wontên ingkang purun ngawon. Bilih laré sarèhan kêmpal kaliyan laré ingkang ugi sarèhan, O, punika kêkêmbangipun badhé sami saya sangêt kêsèdipun. Dados cêkakipun, laré ingkang kajèjèrakên punika prayogi ingkang kosok wangsul dhêdhasaranipun.	
-88 Sarana sanès malih ingkang kénging kanggé nyarubi dhêdhasaraning laré inggih punika dolanan mawarni-warni. Laré bingahan prayogi kapilihakên dolanan ingkang ngêdalakên nalar, supados kulina purun manah-manah. Samantên ugi laré kêrasan inggih prayogi kasukanan dolanan bangsanipun punika, supados sampun kasambi ugal-ugalan. Laré sêdhihan lan laré sarèhan utaminipun dolanan ingkang ngêbahakên badan, pêrlunipun: laré ingkang dhasar sêdhihan wau supados kêtungkul, sampun ngantos kobêr anggagas ingkang botên-botên, sarta muarh ragi sigrak sakêdhik. Déné laré sarèhan kasukanan dolanan ingkang ngêbahakên badan, punika supados sagêd cukat sakêdhik. Buku punika warni-warni isinipun, wontên ingkang ngêwrat kawruh, wontên ingkang namung cariyos kémawon. Déné buku cariyos punika inggih warni-warni, wontên ingkang kaduk lucu, wontên ingkang sêrêng, wontên ingkang nrênuyhakên manah, punika sadaya mawi-mawi cariyos sarta dhêdhasaranipun ingkang ngarang. Yèn makatên ti-	-88 Sarana sanès malih ingkang kénging kanggé nyarubi dhêdhasaraning laré inggih punika dolanan mawarni-warni. Laré bingahan prayogi kapilihakên dolanan ingkang ngêdalakên nalar, supados kulina purun manah-manah. Samantên ugi laré kêrasan inggih prayogi kasukanan dolanan bangsanipun punika, supados sampun kasambi ugal-ugalan. Laré sêdhihan lan laré sarèhan utaminipun dolanan ingkang ngêbahakên badan, pêrlunipun: laré ingkang dhasar sêdhihan wau supados kêtungkul, sampun ngantos kobêr anggagas ingkang botên-botên, sarta muarh ragi sigrak sakêdhik. Déné laré sarèhan kasukanan dolanan ingkang ngêbahakên badan, punika supados sagêd cukat sakêdhik. Buku punika warni-warni isinipun, wontên ingkang ngêwrat kawruh, wontên ingkang namung cariyos kémawon. Déné buku cariyos punika inggih warni-warni, wontên ingkang kaduk lucu, wontên ingkang sêrêng, wontên ingkang nrênuyhakên manah, punika sadaya mawi-mawi cariyos sarta dhêdhasaranipun ingkang ngarang. Yèn makatên ti-	Kaca 88
-89- -yang maos sêrat punika paédahipun gèsèh-gèsèh. Pramila laré punika manawi badhé maos buku kédah kapilihakên ingkang sagêd nyaèkakên dhêdhasaran, upaminipun: laré sêdhihan	-89- -yang maos sêrat punika paédahipun gèsèh-gèsèh. Pramila laré punika manawi badhé maos buku kédah kapilihakên ingkang sagêd nyaèkakên dhêdhasaran, upaminipun: laré sêdhihan	Kaca 89

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
<p>prayogi maos sêratan ingkang isi lêlucon ing sawatawis. Laré sarèhan kapilihna sêrat ingkang sagêd nênangi manah dhatêng katabêrèn. Laré bingahan kapilihna sêrat ingkang ragi sêrêng, ing sawatawis ngêdalakên kanalaran. Laré kêrasan kapadosakên sêrat ingkang nélakakên paédahipun tiyang sabar.</p> <p>Tiyang maos buku punika saminiipun kêkêmpalan kaliyan ingkang ngarang, pramila para mardi séwaya kêdah ngatos-atos anggènipun milihakên buku, kêdah kamanah punapa badhé maédahi punapa malah mitunani, saupami laré bingahan kauja maos buku cariyos ingkang isinipun nyariyosakên lêlampahan aéng-aéngan utawi lêlucon thok, margi punika ingkang dipunrêmêni, jêr cocog kaliyan dhêdhasaranipun, punika kadadosanipun kirang prayogi sangêt, awit prasasa-</p>	<p>prayogi maos sêratan ingkang isi lêlucon ing sawatawis. Laré sarèhan kapilihna sêrat ingkang sagêd nênangi manah dhatêng katabêrèn. Laré bingahan kapilihna sêrat ingkang ragi sêrêng, ing sawatawis ngêdalakên kanalaran. Laré kêrasan kapadosakên sêrat ingkang nélakakên paédahipun tiyang sabar.</p> <p>Tiyang maos buku punika saminiipun kêkêmpalan kaliyan ingkang ngarang, pramila para mardi séwaya kêdah ngatos-atos anggènipun milihakên buku, kêdah kamanah punapa badhé maédahi punapa malah mitunani, saupami laré bingahan kauja maos buku cariyos ingkang isinipun nyariyosakên lêlampahan aéng-aéngan utawi lêlucon thok, margi punika ingkang dipunrêmêni, jêr cocog kaliyan dhêdhasaranipun, punika kadadosanipun kirang prayogi sangêt, awit prasasa-</p>	
<p>-90-</p> <p>-t ngasah panyipta ingkang sampun landhêp, anjalari sêmbrana panggu réndaning pamikir, nuwuhakên kajêng anèh-anèhan. Laré sêdhihan bilih maos cariyos ingkang nglangut ngêrês-êrêsi botên prayogi sangêt, mindhak ngindhakakên sêdhihanipun. Sêrat ingkang makatên punika prayoginipun kacêpêngakên ing laré bingahan, supados rumaosa, yèn tiyang punika botên sajêgipun gêsang tansah sagêd bingah-bingah. Wajibing ngagêsang kêdah ihtiyar nglara ati.</p> <p>Sampun cêkap samantên kémawon atur kula, para mardi sèwaya tamtunipun ing sapunika sampun nyakup pratikêlipun tiyang nyaèkakên wêwatêkaning laré. Ugêr niyat têngtu lajêng sagêd pados akal sanèsipun malih ingkang nuntun dhatêng kautaman.</p>	<p>-90-</p> <p>-t ngasah panyipta ingkang sampun landhêp, anjalari sêmbrana panggu réndaning pamikir, nuwuhakên kajêng anèh-anèhan. Laré sêdhihan bilih maos cariyos ingkang nglangut ngêrês-êrêsi botên prayogi sangêt, mindhak ngindhakakên sêdhihanipun. Sêrat ingkang makatên punika prayoginipun kacêpêngakên ing laré bingahan, supados rumaosa, yèn tiyang punika botên sajêgipun gêsang tansah sagêd bingah-bingah. Wajibing ngagêsang kêdah ihtiyar nglara ati.</p> <p>Sampun cêkap samantên kémawon atur kula, para mardi sèwaya tamtunipun ing sapunika sampun nyakup pratikêlipun tiyang nyaèkakên wêwatêkaning laré. Ugêr niyat têngtu lajêng sagêd pados akal sanèsipun malih ingkang nuntun dhatêng kautaman.</p>	Kaca 90

Asilipun Transliterasi Standar	Asilipun Suntingan Standar	Kaca
Wasana pamuji kula, mugi para putra saha para muridipun priyantun-priyantun ingkang ngarsakakên maos lan nyinau buku punika kalampahan dados tiyang pêthingan, yèn mangsanipun sawêg sênêng kadosa laré bingahan, yèn gadhah sêdya utami kêncênga kados laré kêra-	Wasana pamuji kula, mugi para putra saha para muridipun priyantun-priyantun ingkang ngarsakakên maos lan nyinau buku punika kalampahan dados tiyang pêthingan, yèn mangsanipun sawêg sênêng kadosa laré bingahan, yèn gadhah sêdya utami kêncênga kados laré kêra-	
-91- -san, yèn marsudi ing kawruh tlatosa ¹⁵ kasos laré sêdhihan, lan mêmahanipun tansah sagêda sabar kados laré sarèhan.	-91- -san, yèn marsudi ing kawruh tlatosa ¹⁵ ka(d)os laré sêdhihan, lan mêmahanipun tansah sagêda sabar kados laré sarèhan.	Kaca 91

Lampiran 2. Ukara-Ukara ingkang Ngewrat Jinis Kapribaden Lare saha Cara Panggulawenthahipun

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Saenipun Jinis Kapribaden Bingahan utawi *Sanguinis* ing *Naskah DWM*

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
1.	Saged micara utawi cariyos bab menapa kemawon	... punapa ingkang wontên ing batos inggih katingal wontên ing pasêmoning rai, pramila laré ingkang watêk bingahan punika pintêr sangêt yèn cariyos. Dhasar inggih micara, so-	12
		-lah luwês, nênirokaké mèmper, pasêmon kaangsalakên, tur kinodrat ragi baut, nglucu, anjalari sagêd damêl sênênging manahipun ingkang mirêngakên.	13
2.	Gadhah kapribaden ingkang <i>optimis</i> , remen gegujengan, remen cariyos, saha gampil remen dhateng tiyang sanes	Yèn dolanan rêmên ingkang mawi ramé-ramé surak-surak, mlajêng-mlajêng, lajêng jingklak-jingklak, kêplok-kêplok, rêmên ubyang-ubung grubyag-grubyug kaliyan kanca.	12
		Sabên-sabên mawi kasêlan ing gujêng latah-latah, tanganipun tansah srawéyan nirokakên. Malah botên namung tanganipun kémawon, badanipun sakojur ébah sadaya tumut ngréncangi ngêdalakên ciptaning manah.	12
		Laré ingkang adhasar bingahan punika kajêngipun, punapa kémawon kédah dipunsumêrêpi, ingkang pancèn dèrèng pêrlu ngrêtos sampun dipunsinau, nanging ingkang mêsthinipun kaparsudi malah kalirwatakên,	16
3.	Preduli dhateng kawontenan sakupengipun, saged paring panglipur, saha tiyangipun <i>ekspresif</i>	Mênggah mêmanahanipun laré bingahan punika tipisan atên, énggal trênyuhipun, nanging anggènipun kakênan namung sapanginang. Yèn wontên laré kasakitan, agé-agé têtulung margi kraos wêlas. Mênawi mirêng cariyos ingkang ngêrês-êrêsi lajêng prêbêng-prêbêng badhé nangis,...	17

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		<p>Dhatêng tiyang kêkirangan utawi kasangsan, wêlasan sangêt, yèn dédana tanpa dipunétang, sasagêd-sagêd badhé nyukani kathah.</p> <p>Déné omongipun kumrêsêk tanpa kêsêl, malah yèn kapurih kèndêl kémawon botên sagêd. Sabên-sabên mawi kasêlan ing gujêng latah-latah, tanganipun tansah srawéyan nirokakên. Malah botên namung tanganipun kémawon, badanipun sakojur ébah sadaya tumut ngréncangi ngêdalakên ciptaning manah.</p>	<p>19</p> <p>12</p>
4.	Gampil <i>adaptasi</i> amargi kathah kagiyatan saha pepenginan	-	
5.	Gadhah manah ingkang tulus	<p>Dhatêng barang gêgadhahanipun, laré bingahan punika botên éman-émanên, watêkipun lèrwèh, pramila loma sarta blaba sangêt, pêrlunipun namung badhé adamêl bingahing</p> <p>kanca, barang sakêdhik kémawon dipundum-dumakên, tarkadhang badanipun piyambak trimah botên kaduman.</p> <p>Dhatêng tiyang kêkirangan utawi kasangsan, wêlasan sangêt, yèn dédana tanpa dipunétang, sasagêd-sagêd badhé nyukani kathah.</p>	<p>18</p> <p>19</p> <p>19</p>
6.	Remen dhateng bab ingkang sipatipun dumadakan		
7.	Gampil paring pangapunten saha boten dendam		
8.	Limrahipun dados tiyang ingkang pinunjul	Piwulang ingkang dipunsagêdi laré dhasar bingahan punika namung ingkang prasasat kénging kasambi dolanan utawi kénging kanggé omong-omong tuwin sênêng-sênêng. Dados yèn prakawis nêmbang, <i>mênyanayi</i> , babad, anggambar, nyêrat, ingkang mêsthi pintêr, ngungkuli kanca-kancanipun, ...	17

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
9.	Remen kempal manunggal saha gineman	... nênirokaké mèmper, pasêmon kaangsalakên, tur kinodrat ragi baut, nglucu, anjalari sagêd damêl sênênging manahipun ingkang mirêngakên. Punika murugakên dipunsênengi ing kanca, wontên ing pundi-pundi ya karubung-rubung, lah ing ngriku mêsthi gêr-gêran.	13
10.	Sacara <i>fisik</i> saged nguwaosi pamirengipun, <i>emosional</i> , saha <i>demonstratif</i>	Laré bingahan punika kajawi tansah pasang mripat utawi ajêg pasang kuping, wontên swara sakêdhik kémawon dipuntiling-tilingakên kapéngin badhé mirêngakên. Yèn ing jawi wontên sabawa punapa-punapa, tamtu énggal mêdal ungak-ungak. Yèn wontên tiyang omong, nyanthêk mirêngaken, lajêng nyambêti, saya mênawi wontên kabar ingkang radi anèh utawi kirang pantês, manahipun kados katarik, lajêng nêgês-nêgês, pêrlunipun supados kénginga kadamêl cariyos dhatêng laré sanès.	14
11.	Greget anggenipun nindakaken satunggaling bab saha <i>ekspresif</i>	Déné omongipun kumrêsêk tanpa kêsêl, malah yèn kapurih kèndêl kémawon botên sagêd. Sabên-sabên mawi kasêlan ing gujêng latah-latah, tanganipun tansah srawéyan nirokakên. Malah botên namung tanganipun kémawon, badanipun sakojur ébah sadaya tumut ngréncangi ngêdalakên ciptaning manah.	14
12.	Bingah saha gadhah raos kepengin mangretos	Laré bingahan punika kajawi tansah pasang mripat utawi ajêg pasang kuping, wontên swara sakêdhik kémawon dipuntiling-tilingakên kapéngin badhé mirêngakên. Yèn ing jawi wontên sabawa punapa-punapa, tamtu énggal mêdal ungak-ungak. Yèn wontên tiyang omong, nyanthêk mirêngaken, lajêng nyambêti, saya mênawi wontên kabar ingkang radi anèh utawi kirang pantês, manahipun kados katarik, lajêng nêgês-nêgês, pêrlunipun supados kénginga kadamêl cariyos dhatêng laré sanès.	14

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		Laré ingkang adhasar bingahan punika kajêngipun, punapa kémawon kédah dipunsumêrêpi, ingkang pancèn dèrèng pêrlu ngrêtos sampun dipunsinau, nanging ingkang mêsthinipun kaparsudi malah kalirwatakên, ...	16
13.	Gesang kathi nglarasaken kaliyan pangrembakanipun jaman	... dados botên maton pikajênganipun, nanging yèn dhatêng panganggé tamtu milih ingkang saé, modhèl-modhèlan, ...	20
14.	Gampil kekancan saha remen dhateng tiyang sanes	Yèn dolanan rêmên ingkang mawi ramé-ramé surak-surak, mlajêng-mlajêng, lajêng jingklak-jingklak, kêplok-kêplok, rêmên ubyang-ubyang grubyag-grubyug kaliyan kanca.	12
15.	Remen dipunalem saha kepengin dipunwigatosaken	Dhasar inggih micara, so-lah luwês, nênirokaké mèmper, pasêmon kaangsalakên, tur kinodrat ragi baut, nglucu, anjalari sagêd damêl sênênging manahipun ingkang mirêngakên. Punika murugakên dipunsênengi ing kanca, wontên ing pundi-pundi ya karubung-rubung, lah ing ngriku mêsthi gêr-gêran.	12 13
16.	Ngremenaken saha gampil dipuncemburoni tiyang sanes		
17.	Saged uwal saking bab-bab ingkang bosenaken	... yèn omong-omongan lincak gagak, mencolot-mencolot, ingkang kacariyosakên botên manggèn, tansah sontan-santun, pramila laré ingkang adhasar bingahan punika yèn dipunajak rêrêmbagan prakawis pêrlu botên kénging, namung yèn omong kosong kémawon botên badhé katêlasan bab, tur baud ngathik-athik méwah-méwahi.	16

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Bingahan utawi *Sanguinis* ing *Naskah* DWM

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
1.	Sedayanipun boten karantam		
2.	Boten saged ngemut-emut satunggaling rantaman utawi nama	... nanging botên wontên rêmbag ingkang dipunraosakên saèstu sarta dipungagas panjang, tumèmplèkipun ing pangangên-a-ngên namung kumambang, kados upaminipun pawêdhèn, dipungambari punapa kémawon gampil, nanging ugêr kanginan sawatawis agêng sampun waradin malih tanpa wontên larinipun, ingkang dipunsênengi sarta kaêngêt-êngêt laré bingahan punika namung prakawis ingkang anèh aéng sarta lucu, pêrlu kadamêl cariyos, andadosna katarik lan gujêngipun ingkang mirêngakên.	14
			15
		Parêng badhé nglairakên kajêng inggih botên sagêd turut, yèn omong-omongan lincak gagak, mencolot-mencolot, ingkang kacariyosakên botên manggèn, tansah sontan-santun, pramila laré ingkang adhasar bingahan punika yèn dipunajak rêrêmbagan prakawis pêrlu botên kénging, ...	16
3.	Boten saged temen anggenipun nindakaken satunggaling bab	... sanadyan wontên ing pamulangan, mangka ing jawi wontên wêwarnan katingal, tamtu lajêng jlalat ungak-ungak. Yèn sagêd inggih kédandapan mêdal badhé ningali. Upami sawêg sinau utawi nyambut damêl, mangka sumêrêp punapa-punapa, kadosta lalêr wontên ing tèmbo, lajêng agahan badhé dipuncêlani. Yèn dipunélikakên, sanadyan botên siyos nyêlak, mripatipun inggih taksih nginjêng kémawon, ...	13
		... ingkang kacariyosakên botên manggèn, tansah sontan-santun, pramila laré ingkang adhasar bingahan punika yèn dipunajak rêrêmbagan prakawis pêrlu botên kénging, namung yèn omong kosong kémawon botên	16

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		badhé katêlasan bab, tur baud ngathik-athik méwah-méwahi. Ingkang punika, sanadyan micara, solah bawa luwês, sarta pasêmon angsal, yèn omong abên kenalaran kêrêp anggêlani, jalaran gagasanipun èmpèh, malah kêrêp kémawon adamêl anyêling manah, awit yèn sawêg wiwit anglairakên pamanggih punika sêmunipun pêrlu, katingal saking grêgêt sautipun, nanging dhawah ing prakawis sapélé.	
4.	Pitados dhateng tiyang kangge nindakaken pakaryan		
5.	Gampil dipunapusi saha tasih kados lare alit.		
6.	Gampil kesupen	Yèn wontên têtingalan saé, polatanipun asri, wah gumun sarta sênêng sangêt, anggenipun ngalêm gumricik, nanging ing sanès dintên, ingkang dipunwastani saé wau sampun botên adamêl kagèndhèng utawi gumunipun, tarkadhang malah dipuncacad.	18
7.	Crigis	Déné omongipun kumrêsêk tanpa kêsêl, malah yèn kapurih kèndêl kémawon botên sagêd. Sabên-sabên mawi kasêlan ing gujêng latah-latah, tanganipun tansah srawéyan nirokakên. Malah botên namung tanganipun kémawon, badanipun sakojur ébah sadaya tumut ngréncangi ngêdalakên ciptaning manah.	12
8.	Boten <i>disiplin</i>		
9.	Munggel pangandikanipun tiyang sanes	Yèn wontên tiyang omong, nyanthêk mirêngaken, lajêng nyambêti, saya mênawi wontên kabar ingkang radi anèh utawi kirang pantês, manahipun kados katarik, lajêng nêgês-nêgês, pêrlunipun supados kénginga kadamêl cariyos dhatêng laré sanès.	14
10.	Migatosaken dhiri pribadi		
11.	Boten wicaksana anggenipun	Upami sawêg sinau utawi nyambut damêl, mangka sumêrêp punapa-punapa, kadosta	13

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
	tumindak	lalêr wontên ing tèmbo, lajêng agahan badhé dipuncêlani.	
12.	Gadhah sipat kesesa	... sanadyan wontên ing pamulangan, mangka ing jawi wontên wêwarnan katingal, tamtu lajêng jlalat ungak-ungak. Yèn sagêd inggih kêdandapan mêdal badhé ningali. Upami sawêg sinau utawi nyambut damêl, mangka sumêrêp punapa-punapa, kadosta lalêr wontên ing tèmbo, lajêng agahan badhé dipuncêlani.	13
13.	Swanten saha gumujengipun seru	Laré bingahan punika laré ingkang gampil bingahipun, katawis saking polahipun. Yèn dolanan rêmên ingkang mawi ramé-ramé surak-surak, mlajêng-mlajêng, lajêng jingklak-jingklak, kêplok-kêplok, rêmên ubyang-ubyang grubyag-grubyug kaliyan kanca. ... tansah cêkakakan, ramé-ramé ngantos tilar dêdugi, kêsupèn dhatêng wajib, dhawuh tuwin pêpacuh.	12 19
14.	Ngageng- ngagengaken satunggaling bab utawi kadadosan		
15.	Boten saged kendel	Déné omongipun kumrêsêk tanpa kêsêl, malah yèn kapurih kèndêl kémawon botên sagêd. Sabên-sabên mawi kasêlan ing gujêng latah-latah, tanganipun tansah srawéyan nirokakên. Malah botên namung tanganipun kémawon, badanipun sakojur ébah sadaya tumut ngréncangi ngêdalakên ciptaning manah.	12
16.	Gampil kaparibawan dening kawontenan saha tiyang sanes	Dhatêng tiyang kêkirangan utawi kasangsaran, wêlasan sangêt, yèn dêdana tanpa dipunétang, sasagêd-sagêd badhé nyukani kathah. Nanging yèn sampun mêngkêr, sampun ical wêlasipun, malah lajêng nirok-nirokaken sarta ingkang kasangsaran wau kacariyos-cariyosakên kadamêl gêgujêgan.	19
17.	Salebeting makarya langkung remen	Laré bingahan punika ingkang dipunmanah inggih namung angènipun badhé bingah-	19

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
	gineman dados kesupen kaliyan kawajibanipun	bingah, yèn sawêg sênêng sampun botên ngèngêti sanèsipun, tansah cêkakakan, ramé- ramé ngantos tilar dèdugi, kêsupèn dhatêng wajib, dhawuh tuwin pêpacuh. Yèn dhatêng prakawis padamêlan, laré bingahan punika tansah kèthèr, botên tuwujuh. Satêngah-têngahipun nyambut damêl, yèn sumêrêp utawi mirêng punapa- punapa sakêdhik kémawon kèndêl, pèrlu namatakên utawi mirêngakên, padamêlan nuntên dipun tilar.	19
18.	Gadhah sipat ingkang gampil ewah	Yèn wontên têtینگalan saé, polatanipun asri, wah gumun sarta sênêng sangêt, anggenipun ngalêm gumricik, nanging ing sanès dintên, ingkang dipunwastani saé wau sampun botên adamêl kagèndhèng utawi gumunipun, tarkadhang malah dipuncacad. Dhatêng tiyang kêkirangan utawi kasangsaran, wêlasan sangêt, yèn dèdana tanpa dipunétang, sasagêd-sagêd badhé nyukani kathah. Nanging yèn sampun mêngkêr, sampun ical wêlasipun, malah lajêng nirok-nirokaken sarta ingkang kasangsaran wau kacariyos-cariyosakên kadamêl gègujêngan.	18 19
19.	Boten saged netepi wekdal		
20.	Boten saged bedakaken bab ingkang wigati menapa dene bab ingkang boten wigatos	... sanadyan wontên ing pamulangan, mangka ing Jawi wontên wêwarnan katingal, tamtu lajêng jlalat ungak-ungak. Yèn sagêd inggih kèdandapan mèdal badhé ningali. Upami sawêg sinau utawi nyambut damêl, mangka sumêrêp punapa-punapa, kadosta lalêr wontên ing tèmbo, lajêng agahan badhé dipuncêlani.	13
21.	Dados pinunjul ing satunggaling pacelathon saha boten saged mirengaken kanthi premati		

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Sanguinis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Bingahan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
22.	Asring cawe-cawe dhateng prakawisipun tiyang sanes	Yèn wontên tiyang omong, nyanthêk mirêngaken, lajêng nyambêti, saya mênawi wontên kabar ingkang radi anèh utawi kirang pantês, manahipun kados katarik, lajêng nêgês-nêgês, pêrlunipun supados kênginga kadamêl cariyos dhatêng laré sanès.	14
23.	Asring ngambali cariyos ingkang sami		
24.	Langkung remen blanjakaken arta tinimbang dipuncelengi		

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Saenipun Jinis Kapribaden Kerasan utawi *Koleris* ing *Naskah DWM*

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Koleris</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Kerasan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
1.	Cocog dados pangarsa.	Laré ingkang anggadhahi dhasar kêrasan punika tamtu kêndêl, wantêr, botên gadhah sumêlang utawi ajrih. Sêdyanipun tansah badhé ngungkuli laré sanèsipun, botên trimah papak ing sêsami, kedah muluk.	28
		Wah, pancèn mêngahaken ngêrèh laré ingkang kêrasan, nanging yèn kalêrêsan pamardinipun badhé dados tiyang pinunjul, tiyang agêng ingkang misuwur asmanipun kêdugi anggayuh ing ngaluhur, sagêd anjunjung dlajating bangsa. Alit-alitipun sagêd dados tiyang kajèn kéringan punjul ing ngapapak, ngangkat kaluhuraning anak putu, ngrambat kara ajênganing sadhèrèk, ngayomi ing sanak kadang, murakabi ing ngakathah.	37
2.	<i>Kreatif</i> , trengginas, sengkud, <i>mandiri</i> , saha <i>aktif</i>	Laré ingkang anggadhahi dhasar kêrasan punika tamtu kêndêl, wantêr, botên gadhah sumêlang utawi ajrih. Sêdyanipun tansah badhé ngungkuli laré sanèsipun, botên trimah papak ing sêsami, kedah muluk.	29

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Koleris</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Kerasan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
		Dhêdhasaring utêkipun laré kêrasan punika lantip, waspada, mawas. Yèn purun sinau inggih marsudi saèstu, botên trimah ngrêtos-ngrêtosan, kêdah matêng, botên trimah yèn namung angsal katrangan namung tidha-tidha utawi èpèh.	34
3.	Tumindak kangge mujudaken gegayuhanipun saha pinter anggenipun ngrampungaken prakawis	Saénipun: cablak, ambêk darma, blaka, landhêp panggagasipun, kêncêng kajêngipun, rêmên anggayuh ingkang agêng luhur.	38
4.	Boten ajrih ngadhepi menapa kemawon ingkang kadadosan	Upami dipunukum tamtu gêtêm-gêtêm muring, mogok ambêguguk ngutha waton, ing pasêmon katingal bilih awrat badhé nurut. Yèn dipuntangani, ngantos sabiru èrêm, bilur ajur gêgêripun, mangsa kalampahana nangis, awit rumaos isin ngêdalakên êluh, anggêpipun: kaya dudu wong lanang. Yèn kêlampahan nangis, punika malah mratandhani yèn sangêt muringipun, dados botên saking sakitipun. Sabibaripun kaukum botên kapok, malah anjarag, awit pigêting manah anggènipun kaasorakên dèrèng sagêd ical, dèrèng lêga manahipun, manawi dèrèng gêntos malês ukum, sarana damêl gêgujêngan utawi mangkêling manah.	31 32
5.	Boten patos mbetahaken pambiyantunipun tiyang sanes	Dhasaripun laré kêrasan punika prawira, botên purun gadhah lampah siliban, lêlampahanipun sanadyan awon utawi saé, tamtu dipundhadhagi, purun blaka tanpa tèdhèng aling-aling, ...	33
6.	Gadhah pamanggih bilih dinten menika kedah langkung sae tinimbang kala wingi		
7.	Gadhah greget anggenipun nindakaken satunggaling bab	Mênggah bab angên-angênipun, laré kêrasan punika botên tadhahan, dados sasêrêpanipun botên pêpak, nanging ingkang sampun tumancêb, inggih kamanah èstu, pramila botên sugih kêkajêngan nèh-nèh, nanging	34

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Koleris</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Kerasan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		<p>yèn gadhah niat inggih dipunantêpi, kédah kalampahan, dèrèng kèndêl-kèndêl pangudinipun. Yèn ingkang sinêdya wau dèrèng karêgêm ing tangan.</p> <p>Nanging yèn wontên ingkang dipunsênêngi, inggih kaudi èstu, botên sagêd kêmba pamarsudinipun. Samantên ugi mênggahing padamêlan. Manawi kawajiban anglampahi ingkang botên dados sarjuning manah, inggih gêlêm ora-ora panggarapipun, daya-daya rampunga, lajêng katilar kédah, botên praduli awon saénipun. Nanging yèn padamêlanipun kalêrêsan dados condhonging manah, we: lah, sampun kénging kapasthèkakên badhé saé kadadosanipun, tur rampungipun inggih énggal.</p>	35
8.	Saged tumindak ingkang trep dhateng kawontenan ingkang dumadakan kadaden		
9.	Langkung <i>fokus</i> dhateng ngasilaken satunggaling bab		

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Kerasan utawi *Koleris* ing *Naskah* DWM

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Koleris</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Kerasan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
1.	Enggal duka saha boten sabar	Yèn botên dipunturut kajêngipun lajêng mutung, botên purun tumut, nuntên kèsah, amargi suthik manut kajênging sanès. Yèn kancanipun sampun wiwit, lah ing ngriku nêdya ngatingalakên sêrik sarta kakêndêlanipun, nuntên ambêbêd, ngisin-isin, ingkang dipunpurih namung cuwa saha bibaripun ingkang sami dolanan.	29

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Koleris</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Kerasan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
		<p>Kaliyan kanca, anggêr botên rujuk inggih incim-inciman, gèsrèk sakêdhik kémawon nantang kêrêngan. Dhatêng kéwan rêmên sangêt ngarubiru utawi misakit. Yèn wontên sêgawon langkung, kaoyak dipunbandhêmi, sumêrêp pêksi kasawat utawi kaplinthêng, wontên munyuk botên punapa-punapa inggih kabêbêd, dados watêkipun ragi siya.</p> <p>Manawi gadhah kamurkan, laré ingkang kêrasan punika angèl sangêt kapêkak. Mênggah ingkang dados kamurkanipun wau ingkang sumrambah: kajèn kéringaning nama. Lêrês kamurkan punika sêmunipun botên patosa, nanging yèn sampun nama kamurkan ing sajatosipun, mangka sampun mangsanipun mêmêng, lajêng botên tolih sintên-sintêna, bêbasan: rawé-rawé rantas, malang-malang putung. Mangga, kula aturi ngèngêti para priyagung utawi ratu ingkang makatên wêwatêkan tuwin kamurkanipun, botên tolih kawula abdi, botên tolih nyawa. Nêlasna bandha sarta kawula sampun botên kagalih, ingkang kabajêng namung luhuring karatonipun, tuwin jêmbaring jajahan lan misuwuring asmanipun.</p>	<p>30</p> <p>36</p>
2.	Ngraos gadhah kuwaos saha remen paring dhawuh	<p>Sêdyanipun tansah badhé ngungkuli laré sanèsipun, botên trimah papak ing sêsami, kedah muluk. Taksih laré sampun nêdya nyamèni tiyang sepuh, pramila suthik kongkulan ing kanca, botên rêmên dipunang-</p> <p>-gêp laré, solah bawa tuwin swara dipungagah-gagahakên, kados nguwasan-nguwasani kancanipun. Yèn angsal alêm lajêng agêng manahipun. Wataking laré punika katawisipun sangêt yèn sawêg dolanan, dados manawi nuju kraos umbar. Samantên ugi laré awatêk kêrasan, inggih katingal kémawon. Dolanan sênêng sangêt, nanging kajêngipun tansah badhé ngêpalani.</p>	<p>28</p> <p>29</p>

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Koleris</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Kerasan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		Yèn sawêg badhé wiwit dolanan, ingkang milih dolananipun, ingkang dipunsênêngi ingkang anggladhi kaprawiran sarta karosan supados ngototakên badan, kadosta: raton, bintên. Nuntên mranata, matahi dhatêng kancanipun. Patrapipun sampun kados upsir kumêndhir. Yèn botên dipunturut kajêngipun lajêng mutung, botên purun tumut, nuntên kèsah, amargi suthik manut kajênging sanès. Yèn kancanipun sampun wiwit, lah ing ngriku nêdya ngatingalakên sêrik sarta kakêndêlanipun, nuntên ambêbêd, ngisin-isin, ingkang dipunpurih namung cuwa saha bibaripun ingkang sami dolanan.	
3.	Tansah ngraos langkung leres, kirang saged nampi pamanggihipun tiyang sanes	Solahipun laré awatak kêrasan punika sampun anggirisakên kémawon. Kaliyan kanca, anggêr botên rujuk inggih incim-inciman, gèsrèk sakêdhik kémawon nantang kêrêngan.	30
4.	Boten remen nglimpahaken tanggel jawab dhateng tiyang sanes	Wataking laré punika katawisipun sangêt yèn sawêg dolanan, dados manawi nuju kraos umbar. Samantên ugi laré awatêk kêrasan, inggih katingal kémawon. Dolanan sênêng sangêt, nanging kajêngipun tansah badhé ngêpalani. Yèn sawêg badhé wiwit dolanan, ingkang milih dolananipun, ingkang dipunsênêngi ingkang anggladhi kaprawiran sarta karosan supados ngototakên badan, kadosta: raton, bintên. Nuntên mranata, matahi dhatêng kancanipun. Patrapipun sampun kados upsir kumêndhir.	29
5.	Asring meksa tiyang sanes lajeng nuwuhaken padudon	Laré kêrasan tamtu dipunajèni ing kancanipun, awit yèn ngantos wontên ingkang badhé nyênyami utawi kamipurun malangi kajêng tuwin mahoni polahipun, tamtu alitipun lajêng dipunsongoli, agêngipun dipuntangani, awit laré kêrasan punika anggadhahi dhasar siyalan rêmên munasika.	31
6.	Boten remen dhateng bab-bab ingkang	Yèn wontên wulangan ingkang botên dipunsênêngi, o, sampun, sêngitipun kêpatos, tansah grunêngan, déné kêpêksa	35

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Koleris</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Kerasan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
	dipunanggep kirang wigati utawi bab ingkang ricik	sinau. Nanging yèn wontên ingkang dipunsênêngi, inggih kaudi èstu, botên sagêd kêmba pamarsudinipun. Samantên ugi mênggahing padamêlan. Manawi kawajiban anglampahi ingkang botên dados sarjuning manah, inggih gêlêm ora-ora panggarapipun, daya-daya rampunga, lajêng katilar kêdah, botên praduli awon saénipun. Nanging yèn padamêlanipun kalêrêsan dados condhonging manah, we: lah, sampun kênging kapasthèkakên badhé saé kadadosanipun, tur rampungipun inggih énggal.	
7.	Linuwih sanget gregetipun anggen makarya	Mênggah bab angên-angênipun, laré kêrasan punika botên tadhahan, dados sasêrêpanipun botên pêpak, nanging ingkang sampun tumancêb, inggih kamanah èstu, pramila botên sugih kêkajêngan nèh-nèh, nanging yèn gadhah niat inggih dipunantêpi, kêdah kalampahan, dèrèng kèndêl-kèndêl pangudinipun. Yèn ingkang sinêdya wau dèrèng karêgêm ing tangan.	34
8.	Boten gampil nyuwun pangapuntên, menapa malih ngakeni kakirangan utawi kalepatan piyambakipun	... botên ajrih tampi paukuman, awit sadaya ingkang linampahan mêdal saking kêkêncênganing kajêng, pramila yèn kalêpatakên botên purun. Sadaya, dalasan ingkang awon pisan, pancên sampun kasêdyakakakên kanggé andurgèni kajêng saé tujuning sêdyanipun. Yèn kapurih nêdha pangapuntên kalêpatanipun: suthik, nanging yèn kapêksa-pêksa, mangka botên sagêd ambangkang, margi rumaos kandhah, inggih purun, malah botên mawi simpên wados, gêcos, gêcos, sadaya kalairakên. Ing polatan mêksa kêtingal, bilih anggèning ngakèni kalêpatanipun punika botên mêdal saking kêduwunging manah, namung margi saking kêpêksa, tandhanipun déné tatag, ulat botên ébah. Yèn sampun kalilan mundur, sirah andêngèngèk, gèmbèlèng-gèmbèlèng késah, dèrèng katingal kèndhak manahipun.	33
9.	Tumindak menapa kemawon kangge	Yèn botên dipunturut kajêngipun lajêng mutung, botên purun tumut, nuntên kèsah,	29

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Koleris</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Kerasan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
	nggayuh pepeginanipun	<p>amargi suthik manut kajênging sanès. Yèn kancanipun sampun wiwit, lah ing ngriku nêdya ngatingalakên sêrik sarta kakêndêlanipun, nuntên ambêbêd, ngisin-isin, ingkang dipunpurih namung cuwa saha bibaripun ingkang sami dolanan.</p> <p>Sabibaripun kaukum botên kapok, malah anjarag, awit pigêting manah anggènipun kaasorakên dèrèng sagêd ical, dèrèng lêga manahipun, manawi dèrèng gèntos malês ukum, sarana damêl gègujêngan utawi mangkêling manah. Laré ingkang makatên punika kêrêp kémawon anjarag dhatêng guru, ugal-ugalan wontên ing pamulangan sadangunipun kawulang, pêrlunipun supados gurunipun muring, yèn kalampahan makatên, ing batos lajêng lêga, sanadyan sumêrêp yèn badhé kaukum malih inggih mêksa botên purun mundur.</p>	32
10.	Asring kesesa anggenipun mendhet kawicaksanan saha grusa-grusu	Sabibaripun kaukum botên kapok, malah anjarag, awit pigêting manah anggènipun kaasorakên dèrèng sagêd ical, dèrèng lêga manahipun, manawi dèrèng gèntos malês ukum, sarana damêl gègujêngan utawi mangkêling manah. Laré ingkang makatên punika kêrêp kémawon anjarag dhatêng guru, ugal-ugalan wontên ing pamulangan sadangunipun kawulang, pêrlunipun supados gurunipun muring, yèn kalampahan makatên, ing batos lajêng lêga, sanadyan sumêrêp yèn badhé kaukum malih inggih mêksa botên purun mundur.	32
11.	Kirang saged nedahaken raos welas asih dhateng sanès	Solahipun laré awatak kêrasan punika sampun anggirisakên kémawon. Kaliyan kanca, anggêr botên rujuk inggih incim-inciman, gèsrèk sakêdhik kémawon nantang kêrêngan. Dhatêng kéwan rêmên sangêt ngarubiru utawi misakit. Yèn wontên sêgawon langkung, kaoyak dipunbandhêmi, sumêrêp pêksi kasawat utawi kaplinthêng, wontên munyuk botên punapa-punapa inggih kabêbêd, dados watêkipun ragi siya.	30

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Saenipun Jinis Kapribaden Sedhihan utawi *Melankolis* ing *Naskah DWM*

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
1.	Sadaya bab dipunmanah estu	Laré sêdhihan punika yèn manah kalêbêt, sagêd sarèh saha tlatos. Bêtahipun anggagas-gagas, ngraos-ngraosakên ngébot-éboti, pintên-pintên dintên sagêd manah dhatêng barang satunggal, pramila rêmênanipun inggih dhatêng padamêlan ingkang ngêdalakên pikiran èstu, ...	49
2.	Tumata, tertib, kasusun miturut rantaman, saha remen bab ingkang princi.	Laré sêdhihan punika yèn manah kalêbêt, sagêd sarèh saha tlatos. Bêtahipun anggagas-gagas, ngraos-ngraosakên ngébot-éboti, pintên-pintên dintên sagêd manah dhatêng barang satunggal, pramila rêmênanipun inggih dhatêng padamêlan ingkang ngêdalakên pikiran èstu, botên rêmên dhatêng prakawis èmpèh-èmpèhan.	49 50
3.	<i>Genius</i> , prigel, saha trampil	Ingang dados jalaranipun laré sêdhihan rêmên namatakên punapa ingkang katingalan utawi ngraos-ngraosakên punika makatên: sabên sumêrêp tuwin mirêng punapa-punapa lajêng tuwuh sêdyanipun badhé nyumêrêpi ingkang kalayan têrang, supados sagêda namtokakên badhé wontên damêlipun punapa botên, yèn mikantuki lowung, yèn dhatêng prakawis ingkang makatên, inggih punika samukawis ingkang maédahi utawi migunani, panggagasipun rikat, landhêp mawi pramana.	49
4.	Tansah ngatos-atos anggenipun kekancan	Dhatêng kanca, laré ingkang sêdhihan punika botên sagêd supêkêt, ngalèr ngidul kaliyan laré bingahan. Rêmênipun miyambak gêlak-gêlik, têbih saking pêraméyan tuwin gêgêmbyakan. Mitra saé sampun botên gadhah pisan-pisan, awit rumaosipun, kancanipun sadaya sami sêngit, botên wontên ingkang rêmên, pramila trimah nêbih, déné awakipun piyambak inggih botên sagêd trêсна dhatêng kanca, sadaya-sadaya kamanah botên saé, bok manawi gadhah pangangkah	43

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
		ba- -dhé adamêl pituna ing badanipun.	44
5.	Tansah gemati kaliyan ingkang dipuntresnani	Dhatêng barang darbèkipun inggih pramati sangêt sarta gêmî, tansah ngatos-atos ajrih yèn kapitunan utawi kêkirangan, yèn badhé gadhah sêdya punapa-punapa tansah kalimbang-limbang, ...	43
6.	Kedah rikat anggenipun ngrampungaken satunggaling bab	Pikiranipun laré awatêk sêdhihan punika randhat, nanging punapa ingkang dipunsagêdi inggih kaudi èstu, dhatêng samukawis ingkang gumêlar botên sênêng nêni-	48
		-ngali, nanging samukawis ingkang katingalan inggih katamatakên èstu. Samantên ugi bab pamirêng: botên sagêd yèn kapurih anggatos-gatosakên sawarnining prakawis, nanging punapa ingkang kamirêngakên mawi kalimbang ing manah. Ingkang dados jalaranipun laré sêdhihan rêmên namatakên punapa ingkang katingalan utawi ngraos-ngraosakên punika makatên: sabên sumêrêp tuwin mirêng punapa-punapa lajêng tuwuh sêdyanipun badhé nyumêrêpi ingkang kalayan têrang, supados sagêda namtokakên badhé wontên damêlipun punapa botên, yèn mikantuki lowung, yèn dhatêng prakawis ingkang makatên, inggih punika samukawis ingkang maédahi utawi migunani, panggagasipun rikat, landhêp mawi pramana.	49
7.	Gadhah sipat <i>idealis</i> saha <i>perfeksionis</i> satemah kepengin sadaya pakaryanipun tansah sampurna	Laré sêdhihan punika yèn manah kalêbêt, sagêd sarèh saha tlatos. Bêtahipun anggagas-gagas, ngraos-ngraosakên ngébot-éboti, pintên-pintên dintên sagêd manah dhatêng barang satunggal, pramila rêmênanipun inggih dhatêng padamêlan ingkang ngêdalakên pikiran èstu, botên rêmên dhatêng prakawis èmpèh-èmpèhan.	49 50
8.	Tansah ayam bilih boten uwal saking tradisi ingkang sampun kalampahan		

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
9.	Tiyangipun tansah gampil ngraosaken punapa ingkang dipunraosaken tiyang sanes		
10.	Pados cara kangge ngrampungaken prakawis kanthi cara ingkang <i>kreatif</i>	... sabên sumêrêp tuwin mirêng punapa-punapa lajêng tuwuh sêdyanipun badhé nyumêrêpi ingkang kalayan têrang, supados sagêda namtokakên badhé wontên damêlipun punapa botên, yèn mikantuki lowung, yèn dhatêng prakawis ingkang makatên, inggih punika samukawis ingkang maédahi utawi migunani, panggagasipun rikat, landhêp mawi pramana.	49
11.	Anggenipun ngrampungaken prakawis menika kanthi cara ingkang trep	Ingkang dados jalaranipun laré sêdhihan rêmên namatakên punapa ingkang katingalan utawi ngraos-ngraosakên punika makatên: sabên sumêrêp tuwin mirêng punapa-punapa lajêng tuwuh sêdyanipun badhé nyumêrêpi ingkang kalayan têrang, supados sagêda namtokakên badhé wontên damêlipun punapa botên, yèn mikantuki lowung, yèn dhatêng prakawis ingkang makatên, inggih punika samukawis ingkang maédahi utawi migunani, panggagasipun rikat, landhêp mawi pramana. Saénipun: gagasan lêpas, yèn manah sarèh, tlatos, sabaran.	49 50
12.	Kiyat anggenipun nyepeng kapitadosanipun, temen anggenipun mujudaken pepenginanipun	Laré sêdhihan punika yèn manah kalêbêt, sagêd sarèh saha tlatos. Bêtahipun anggagas-gagas, ngraos-ngraosakên ngébot-éboti, pintên-pintên dintên sagêd manah dhatêng barang satunggal, pramila rêmênanipun inggih dhatêng padamêlan ingkang ngêdalakên pikiran èstu, botên rêmên dhatêng prakawis èmpèh-èmpèhan.	49 50
13.	Remen dhateng seni		
14.	Ngendikakaken pamikiranipun piyambak		

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sedhihan utawi *Melankolis* ing *Naskah DWM*

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
1.	Boten minangka tiyang ingkang gampil srawung	Dhatêng kanca, laré ingkang sêdhihan punika botên sagêd supêkêt, ngalèr ngidul kaliyan laré bingahan. Rêmenipun miyambak gêlak-gêlik, têbih saking pêraméan tuwin gêgêmbyakan. Mitra saé sampun botên gadhah pisan-pisan, awit rumaosipun, kancanipun sadaya sami sêngit, botên wontên ingkang rêmên, pramila trimah nêbih, déné awakipun piyambak inggih botên sagêd trêсна dhatêng kanca, sadaya-sadaya kamanah botên saé, ...	43
2.	Gampil ngraos susah	Sadaya gagasanipun tansah adamêl susahing manahipun piyambak, prasasat botên naté bingah, sabên-sabên unjal ambêkan, margi ngêsahing kabatosan.	42
3.	Sadaya ingkang boten kalampahan miturut samestinipun dipunpenggalih kanthi temen	Yèn laré sêdhihan sampun botên ma-ntra-mantra makatên, samukawis anjalari bunêking pikir sumpêging manah. Wontên ing pundi-pundi raosipun botên jêjêg, tansah kuwatos bok manawi badhé manggih kacilakan.	42 43
4.	Anggenipun nindakaken satunggaling bab kedah kanthi cara ingkang leres saha lempeng		
5.	Ngginakaken kathah wekdal kangge ndamel rantaman anggenipun nindakaken satunggaling bab		
6.	Ningali prakawis saking awonipun kemawon saha asring <i>dendam</i>	Upaminipun nujoni dintên riyadi, angsal sandhangan punapa ganjaran saking tiyang sêpuh, guru utawi bêtaranipun, punika ing wiwitan mripatipun botên kobêr ningali bêtahanipun, tansah	45

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		<p>namataken dhatêng gadhahanipun ing sanès, nuntên katandhing kaliyan gadhahanipun piyambak, ciptanipun: ah, si embok, (guruku utawi bandaraku) iku ora adil, adhi-adhi lan kakang-kakangku apa déné bakyu (kancaku) padha olèh apik-apik, aku kok diwènèhi sing ala dhéwé.</p> <p>Yèn wontên têtêpangan sanja ing griyanipun, ing batos sampun sumêlang, bok bi-</p> <p>-lih kancanipun wau gadhah mélik. Pramila yèn gègadhahanipun katingalan, ing batos sampun sumêdhot, saya gèk dipuncandhak mawi dipuniling-ilingi, énggal anggènipun nututi nyêpêng sasishipun, kuwatos yèn kabêkta késah. Manawi kancanipun wau dangu botên sumingkir, lajêng pados lamuran ngajak mèdal saking ing griya, sadumugining jawi cêngkèlak wangsul piyambakan pêrlu andhêlikakên sadaya gègadhahanipun.</p> <p>Manawi tampi paukuman, laré sêdhihan punika katingalipun kados narimah, kèndêl kémawon, nanging batosipun muring, pangajabipun dhatêng ingkang nyukani paukuman namung ingkang botên éca-éca, upami sagêda makatên badhé malês sanalika, nanging rèhning botên sagêd, narimah mêmujèkakên awon, mugi-mugi angsala piwalês, sukur ing têmbé sagêd malês piyambak.</p>	<p>45</p> <p>46</p> <p>47</p>
7.	Gampil ngraos dipunsingkiri dhateng kancakancanipun	Dhatêng kanca, laré ingkang sêdhihan punika botên sagêd supêkêt, ngalèr ngidul kaliyan laré bingahan. Rêmênipun miyambak gèlak-gèlik, têbih saking pêraméyan tuwin gègêmbyakan. Mitra saé sampun botên gadhah pisan-pisan, awit rumaosipun, kancanipun sadaya sami sêngit, botên wontên ingkang	43

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		rêmên, sadaya-sadaya kamanah botên saé, bok manawi gadhah pangangkah ba-dhé adamêl pituna ing badanipun.	44
		... sabên wontên tiyang rêrêmbagan utawi krumpul-krumpul tamtu mirêng-mirêngaken, bok manawi ngraosi, utawi gadhah sêdya awon dhatêng piyambakipun, nanging ajrih nyêlak, namung incang-incêng saking katêbihan mawi pasang kuping. Ingkang makatên wau nuwuhakên manah drêngki. Kancakancanipun kathah ingkang kasêngit, margi saking pamanggihipun piyambak, mèn sadaya tiyang gadhah cipta awon, dados sêngit dhatêng badanipun.	44
		Rêringanipun laré sêdhihan punika kathah sangêt, ing manah tansah mêlang-mêlang. Yèn wontên tiyang gumujêng, pangraosipun anggêgujêng, yèn dipunalêm, ing batos manah muring, margi anggadhahi panyipta yèn dipunumpak kajlomprongakên, yèn dipunajak sambranan, rumaosipun badhé kadamêl cêngèsan, saé-stu yèn ngèwêdakên.	46
			47
8.	Boten gampil paring pangapuntèn dhateng tiyang ingkang lepat kaliyan piyambakipun	Manawi tampi paukuman, laré sêdhihan punika katingalipun kados narimah, kèndêl kémawon, nanging batosipun muring, pangajabipun dhatêng ingkang nyukani paukuman namung ingkang botên éca-éca, upami sagêda makatên badhé malês sanalika, nanging rêhning botên sagêd, narimah mêmujèkakên awon, mugi-mugi angsala piwalês, sukur ing tênggê sagêd malês piyambak. Manawi ingkang ngukum sampun mêngkêr késah, lah ing ngriku kawêdaling kabatosan, grundêlan mungêl-mungêl boten kantênan sampun botên wontên kèndêlipun. Yèn ingkang ngukum dhatêng malih, anggènipun	47

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		kadumêlan lajêng lirih botên cêtha, yèn dipuntakèni botên sumaur, manawi kasêntak inggih kèndêl, nanging ulat tansah pêtêng, yèn katilar kèsah malih, anggènipun grundêlan inggih lajêng wiwit malih. Manawi êcrah kaliyan kanca, dipunungêl-ungêlakê- -n inggih kèndêl kémawon, botên purun mabêni, nanging ing batos ngincim-incim badhé malês mirangakên. Sadangunipun dèrèng sagêd kalampahan pangancamipun, trimah anjothak ngèndêlaken, sêriking manah tansah karêndhêm, angèl icalipun.	48
9.	Asring mendhem raos boten remen amargi runtik kaliyan tiyang sanès	Upaminipun nujoni dintên riyadi, angsal sandhangan punapa ganjaran saking tiyang sêpuh, guru utawi bêndaranipun, punika ing wiwitan mripatipun botên kobêr ningali bêbahanipun, tansah namataken dhatêng gadhahanipun ing sanès, nuntên katandhing kaliyan gadhahanipun piyambak, ciptanipun: ah, si embok, (guruku utawi bandaraku) iku ora adil, adhi-adhi lan kakang-kakangku apa déné bakyu (kancaku) padha olèh apik-apik, aku kok diwènèhi sing ala dhéwé.	45
10.	Asring nyuwun kawigatosan ingkang langkung anggenipun ngajengi prakawis ingkang boten wigatos		
11.	Kirang gadhah raos pitados dhateng dhiri pribadi		
12.	Boten gampil pitados dhateng tiyang sanès	Mêmanahanipun laré sedhihan punika inggih anggèsèhi piyambak, sajêg jumlêk botên naté sagêd rujuk kaliyan kanca, nanging ing batos tansah kapéngin sangêt sumêrêp dhatêng mêmanahaning sanès,	44

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		sabên wontên tiyang rêrêmbagan utawi krumpul-krumpul tamtu mirêng-mirêngaken, bok manawi ngraosi, utawi gadhah sêdya awon dhatêng piyambakipun, nanging ajrih nyêlak, namung incang-incêng saking katêbihan mawi pasang kuping. Ingkang makatên wau nuwuhakên manah drêngki. Kancakancanipun kathah ingkang kasêngit, margi saking pamanggihipun piyambak, mèn sadaya tiyang gadhah cipta awon, dados sêngit dhatêng badanipun.	
13.	Remen ngginakaken wekdal piyambakan, boten srawung kaliyan tiyang sanes	Dhatêng kanca, laré ingkang sêdhihan punika botên sagêd supêkêt, ngalèr ngidul kaliyan laré bingahan. Rêmênipun miyambak gêlak-gêlik, têbih saking pèraméyan tuwin gègêmbyakan. Mitra saé sampun botên gadhah pisan-pisan, awit rumaosipun, kancanipun sadaya sami sêngit, botên wontên ingkang rêmên, pramila trimah nêbih, déné awakipun piyambak inggih botên sagêd trêсна dhatêng kanca, sadaya-sadaya kamanah botên saé, bok manawi gadhah pangangkah ba-	43
		-dhé adamêl pituna ing badanipun. Pramila yèn kancanipun sami sênêng-sênêng dolanan sarta ramé-ramé, milalah dhêlak dhêlêg nêbih utawi andhêlik.	44
14.	Tansah dendam kaliyan tiyang ingkang gadhah kalepatan kaliyan piyambakipun	Manawi êcrah kaliyan kanca, dipunungêl-ungêlakê-	47
		-n inggih kèndêl kémawon, botên purun mabêni, nanging ing batos ngincim-incim badhé malês mirangakên. Sadangunipun dèrèng sagêd kalampahan pangancamipun, trimah anjothak ngèndêlaken, sêriking manah tansah karêndhêm, angèl icalipun.	48
		Laré sêdhihan punika lêngus, cugêtan manah sangêt, kêcênthok sakêdhik kémawon mrêngut, kèndêl sarwi pasang ulat, yèn dipunpitakèni sababipun inggih	48

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Melankolis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
		mêksa kèndêl kémawon, botên purun mangsuli, sanadyan kacêlakana ing tiyang sêpuh, inggih mléngos ngungkurakên. Mangkêling manah angél icalipun, sadangunipun tansah mrêngut kèndêl kémawon, dalasan ingkang botên kêlêpatan inggih kakèndêlakên. Yèn wancinipun nedha botên purun sarêng, kêdah ngantuni, malah tarkadhang botên nêdha babar pisan, dipunataga inggih nékad mogok.	

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Saenipun Jinis Kapribaden Sarehan utawi *Plegmatis* ing *Naskah DWM*

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Plegmatis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Sarehan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
1.	Sabar	Laré sarèhan punika inggih nrimahan, pramila sagêd rukun kaliyan kanca. Dipuncêngès inggih botên purun muring, dipunpoyoki tèblèg, yèn kaobong dipunojok-ojoki kapurih nêpsu, wangsulanipun: pêrluné apa kêrêngan, tiwas lara ora olèh apa-apa, wong dipoyoki ora kêlong bae. Yèn wontên dundum-dunduman, angsal sakêdhik piyambak inggih narimah, dados wontên punapa-punapa purun ngawon.	60
2.	Gampil sawung	Laré sarèhan punika inggih nrimahan, pramila sagêd rukun kaliyan kanca. Dipuncêngès inggih botên purun muring, dipunpoyoki tèblèg, yèn kaobong dipunojok-ojoki kapurih nêpsu, wangsulanipun: pêrluné apa kêrêngan, tiwas lara ora olèh apa-apa, wong dipoyoki ora kêlong bae. Yèn wontên dundum-dunduman, angsal sakêdhik piyambak inggih narimah, dados wontên punapa-punapa purun ngawon.	60
3.	Tansah jenjem anggenipun	Laré sarèhan punika inggih nrimahan, pramila sagêd rukun kaliyan kanca.	60

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Plegmatis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Sarehan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
	ngrampungaken prakawis	Dipuncêngès inggih botên purun muring, dipunpoyoki tèblèg, yèn kaobong dipunojok-ojoki kapurih nêpsu, wangsulanipun: pêrluné apa kêrêngan, tiwas lara ora olèh apa-apa, wong dipoyoki ora kêlong bae. Yèn wontên dundum-dunduman, angsal sakêdhik piyambak inggih narimah, dados wontên punapa-punapa purun ngawon.	
4.	Saged meper hawa nepsunipun satemah boten grusa-grusu anggenipun tumindak	Kêndho ing panggagas la ing damêl, botên patos gadhah wêlasan, botên sagêd supêkêt kaliyan kanca, saenipun: sabaran, sarèh, purun ngawon.	64
5.	Gadhah kaprigelan bab <i>administrasi</i> saha sedaya bab tansah karantam		
6.	Saged dados panengah ing salebeting prakawis	Sarèhning manah tansah sarèh, yèn wontên baya pakêwêd utawi prakawis ruwêd asring kênging dipunpinta sraya, awit pikiran ajêg kados adat sabênipun, sagêd sarèh, sagêd langkung wêning tinimbang kaliyan tiyang sanés.	63
7.	Dados pamireng ingkang sae.		
8.	Tiyangipun ngremenaken, boten remen ngawonaken tiyang sanes, saha remen kaliyan kawontenan ingkang guyup rukun	Dhatêng dolanan ingkang ngêdalakên kringêt, laré sarèhan punika sampun botên rêmên babar pisan, nanging yèn kaajak inggih purun, namung pêrlu nglêgani ka-nca.	60 61
9.	Pinter anggenipun nyimpen menapa ingkang sejatosipun dipunraosaken		
10.	Ayem, pinter, boten crigis, saha	Dhatêng dolanan ingkang ngêdalakên kringêt, laré sarèhan punika sampun	60

No.	Saenipun Jinis Kapribaden <i>Plegmatis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Saenipun Jinis Kapribaden Sarehan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
	wicaksana	botên rêmên babar pisan, nanging yèn kaajak inggih purun, namung pêlu nglêgani ka- -nca. Nanging anggènipun dolanan inggih namung sasakécanipun. Bilih botên kalêrêsan, mangka lajêng dipunsrêngêni, wangsulanipun: wong aku ora bisa dolanan jênèh diêjak.	61
11.	Minangka tiyang ingkang purun paring pamanggih		
12.	<i>Simpatik</i> , sae manahipun, welas asih, saha preduli		
13.	Saged nampi pamanggihipun utawi pepenginanipun tiyang sanes		
14.	Boten gampil kapilut bab ingkang awon	Dipuncêngès inggih botên purun muring, dipunpoyoki tèblèg, yèn kaobong dipunojok-ojoki kapurih nêpsu, wangsulanipun: pêrluné apa kêrêngan, tiwas lara ora olèh apa-apa, wong dipoyoki ora kêlong bae.	60
15.	Gampil narimah kawontenan menapa kemawon	Yèn wontên dundum-dunduman, angsal sakêdhik piyambak inggih narimah, dados wontên punapa-punapa purun ngawon.	60
16.	Boten nate ngandharaken utawi nyebabaken kawontenan ingkang boten ngremenaken		
17.	Gadhah raos syukur	Rasukan suwèk, utawi bêtêd lungsêd, inggih saé nganggé, botên isin botên punapa, dipunlokakên, wangsulanipun inggih éca kémawon, ...	59

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sarehan utawi *Plegmatis* ing *Naskah* DWM

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Plegmatis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sarehan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
1.	Kirang wigatos dhateng bab-bab ingkang enggal ing panggesangan	Mênggah bab pikiranipun, laré sarèhan punika kèndho, sumêrêp utawi mirêng punapa-punapa botê- -n purun namatakên utawi anggatosakên, wêgah anggagas-gagas, bêbasan: mata mlorok ora andêlok, kuping mênga ora ngrungokaké, tur taksih kawêwahan botên gadhah kêkêncênganing manah, sêdya luhur malih gadhaha, trimah pathok urip.	62 63
2.	Asring ngraos boten ayem batosipun ananging saged boten ngetingalaken menapa ingkang dipunraos dhateng tiyang sanes		
3.	Tiyangipun kirang aktif	Laré ingkang kados makatên punika, botên pradulên sangêt, kancanipun sami dolanan pêplajêngan pating gêdêbug utawi surak-surak sênêng-sênêng, inggih botên purun tumut, nrimah ngécal-écal thênguk-thênguk kaliyan omong-omongan, utawi mlampah-mlampah ambonda tangan ningali kancanipun dolanan, tarkadhang ngadêg sèndhèyan kasambi udut parpor, mênggah anggènipun ningali wau kok kagatosakên botên, namung kadamêl sambèn, ingkang kapêrlokakên anggènipun ngéca-ngéca nganggur, botên sayah, upami sawêg thênguk-thênguk, wontên têtingalan punapa-punapa, kancanipun sami rêbut dhucung ningali, inggih mêksa ngéwa- éwa anjêgogos, yèn purun mênyat inggih namung satitahipun. Laré sarèhan punika katêranganipun kêsèd, suthik nyambut damêl, namung	58 59 61

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Plegmatis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sarehan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		badhé nganggur, majêngipun yèn dhatêng tilêm utawi nêdha. Yèn tilêm bêtah sangêt, trimah sadhawah-dhawahipun, botên kumêdah milih papan. Yèn sagêd angsal papan saé langkung utami, botênipun, sanadyana tilêm wontên ing parumputan kémawon, wontên ing sêla lètèr abantal rasukan, mangka gèk mawi ayom, raosipun sampun kados wontên ing tênggah kasur cukèn kaapit ing guling kalih.	62
4.	Endha saking prakawis saha boten tanggel jawab	Pangrimatipun dhatêng barang gêgadhahanipun pating bêsasik, bukunipun rêgêd pating dlêmok. Manawi dipunsaruwé: wangsulanipun: alah, ngarah apa, bésuk yèn kobêr rak iya kêna ditata manèh.	59 60
5.	Kirang rikat anggenipun nindakaken satunggaling bab	Yèn dipunsrêngêni, upami margi crobonipun, botên mabêni nanging inggih botên mogok, namung mangsuli gloyam-glayêm nuntên glyak-glyak anglampahi dhawuh. Manawi nêdha, laré sarèhan punika inggih alon, dangu sangêt, tur taksih mawi anjarag dipunéca-éca, nanging télap-télêp, wusananipun têlas kathah piyambak, dados ludhuk namanipun. Sampun tadhahipun lathah, anggènipun nêdha rindhik, pramila lajêng rampung kantun piyambak, pramila sapunika kènging kanggè titikan. Laré ingkang dangu anggènipun nêdha punika pancèn laré sarèhan, dados ing sabarang damêl inggih randhat.	60 62
6.	<i>Pesimis.</i>	Mênggah bab pikiranipun, laré sarèhan punika kêndho, sumêrêp utawi mirêng punapa-punapa botê- -n purun namatakên utawi anggatosakên, wêgah anggagas-gagas, bêtasan: mata mlorok ora andêlok, kuping mênga ora ngrungokaké, tur taksih kawêwahan botên gadhah kêkêncênganing manah,	62 63

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Plegmatis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sarehan ing <i>Naskah</i> DWM	Kaca
		sêdya luhur malih gadhaha, trimah pathok urip. Dados laré sarèhan punika awis ingkang sagêd muluk.	
7.	Ngraos menawi piyambakipun menika ingkang langkung leres	Pangrimatipun dhatêng barang gêgadhahanipun pating bêsasik, bukunipun rêgêd pating dlêmok. Manawi dipunsaruwé:	59
		wangsulanipun: alah, ngarah apa, bésuk yèn kobêr rak iya kêna ditata manèh.	60
8.	Tiyangipun boten preduli	Laré ingkang kados makatên punika, botên pradulèn sangêt, kancanipun sami dolanan pêplajêngan pating gêdêbug utawi surak-surak sênêng-sênêng, inggih botên purun tumut, nrimah ngécal-écal thênguk-thênguk kaliyan omong-omongan, utawi mlampah-mlampah ambonda tangan ningali kancanipun dolanan,	58
		tarkadhang ngadêg sèndhèyan kasambi udut parpor, mênggah anggènipun ningali wau kok kagatosakên botên, namung kadamêl sambèn, ingkang kapêrlokakên anggènipun ngéca-ngéca nganggur, botên sayah, upami sawêg thênguk-thênguk, wontên têtینگalan punapa-punapa, kancanipun sami rêbut dhucung ningali, inggih mêksa ngéwa-éwa anjêgogos, yèn purun mênyat inggih namung satitahipun.	59
		Dhatêng panganggé, laré sarèhan punika botên sagêd bêsus, malah kapara ékroh. Rasukan suwèk, utawi bêtêd lungsêd, inggih saé nganggé, botên isin botên punapa, dipunlokakên, wangsulanipun inggih éca kémawon, rambutipun botên mêtthi dipunjungkati, mawul-mawul kakèndêlakên kémawon, namung yèn lêga sawêg purun jungkatan, yèn ikêt-ikêtan anjêbobog kados susah, anggènipun bêtêdan pating sêmboyot. Pangrimatipun dhatêng barang gêgadhahanipun pating bêsasik, bukunipun rêgêd pating dlêmok.	59

No.	Kakiranganipun Jinis Kapribaden <i>Plegmatis</i>	Ukara ingkang Ngewrat Kakiranganipun Jinis Kapribaden Sarehan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
	nindakaken satunggaling bab		
14.	Asring ngraos sumelang, sedhih, saha boten jenjem		

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Cara Panggulawenthah Kapribaden Bingahan utawi *Sanguinis* ing *Naskah DWM*

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Sanguinis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Bingahan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
1.	Wicara kanthi greget saha <i>antusias</i>	Kanggé nyudakakên krambyanging gagasan, anggènipun mulang kêdah ingkang nyênêngakên, supados manahing laré kêtarika. Kadhang kawis dipunsêlani nglucu inggih prayogi. Anggènipun omong pun guru kêdah ngrêsêpakên, yèn cariyos mawi rumpakan ingkang saé, yèn nêrangakên ing sasagêd-sagêd kêdah dipunwujud, mawi pitulungan barang utawi gambar. Saupami guru punika anggènipun mulang botên makatên, namung anggêtêm kémawon, kêtanggor wulanganipun angèl, bangsa ngêdalakên pikiran kathah, o, pun laré bingahan botên bêtah mirêngakên, kraos sangêt bosênipun.	23
2.	Ngginakaken tetembungan ingkang saged ndadosaken greget saha boten ngawon	Yèn wontên laré bingahan ingkang kêladuk anggèni- -pun bingah-bingah utawi gêgujêngan ngantos gumêdêr, guru sampun lajêng muring. Yèn laré wau têtambungipun wontên ingkang nylêkit dhatêng manahipun guru utawi juru mardi séwaya sanèsipun, sampun katampi sêrik. Laré bingahan punika pancèn sagêd damêl bingahipun manahing sanès, nanging tarkadhang ngakên-nakên manah. Sarèhning anggènipun anjèngkêlakên botên kaliyan sinêdya, namung margi botên kamanah rumiyin punapa ingkang badhé kawêdalakên ing lambé, pramila	21 22

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Sanguinis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Bingahan ing Naskah DWM	Kaca
		upami dipuntampi kalayan sêrênging manah, sarta laré kaukum awrat, lajêng kêlara-lara.	
3.	Ngginakaken gambar utawi <i>ilustrasi</i> nalika njlentrehaken	... yèn nêrangakên ing sasagêd-sagêd kêdah dipunwujud, mawi pitulungan barang utawi gambar. Saupami guru punika anggènipun mulang botên makatên, namung anggêtêm kémawon, kêtanggor wulanganipun angèl, bangsa ngêdalakên pikiran kathah, o, pun laré bingahan botên bêtah mirêngakên, kraos sangêt bosênipun.	23
4.	Paring pangalem kanthi tulus		
5.	Mangun sesrawungan kadosta kancanipun, boten kaken tumindakipun	Guru inggih prayogi ing sawatawis tumut dolanan utawi ginêman, nanging sampun kasupêkêtên, laré bingahan punika wau dangu-dangu mindhak lajêng nranyak, anggêpipun nuntên kados kanca. Prayoginipun, yèn guru tumut dolanan kaliyan laré, punika kasumêrêpna, bilih pêrlunipun badhé adamêl bingahipun, lah punika pun laré bingahan malah lajêng kraos trêсна dhatêng gurunipun, ing batos sangêt matur nuwun.	21
6.	<i>Fokus</i> kaliyan menapa ingkang dipunngendikakaken, boten asring gegujengan	Guru inggih prayogi ing sawatawis tumut dolanan utawi ginêman, nanging sampun kasupêkêtên, laré bingahan punika wau dangu-dangu mindhak lajêng nranyak, anggêpipun nuntên kados kanca. Prayoginipun, yèn guru tumut dolanan kaliyan laré, punika kasumêrêpna, bilih pêrlunipun badhé adamêl bingahipun, lah punika pun laré bingahan malah lajêng kraos trêсна dhatêng gurunipun, ing batos sangêt matur nuwun.	21
7.	Boten remen <i>detail</i> satunggaling bab		
8.	Ewahipun badan kedah greget	Anggènipun omong pun guru kêdah ngrêsêpakên, yèn cariyos mawi rumpakan ingkang saé, yèn nêrangakên ing sasagêd-sagêd kêdah dipunwujud, mawi pitulungan barang utawi gambar. Saupami guru punika anggènipun mulang	23

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Sanguinis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Bingahan ing Naskah DWM	Kaca
	3) Paring pangalem utawi bebingah bilih lare <i>sanguinis</i> saged matur jujur.		
	4) Ngekahaken sesrawungan kaliyan lare <i>sanguinis</i> menika saged nuwuhaken raos pitados saha sami ngaosi.	Prayoginipun, yèn guru tumut dolanan kaliyan laré, punika kasumêrêpna, bilih pêrlunipun badhé adamêl bingahipun, lah punika pun laré bingahan malah lajêng kraos trêсна dhatêng gurunipun, ing batos sangêt matur nuwun.	21
	5) Paring pangretosan saha andharan bab tundhon ingkang dipuntuwuhaken amargi dora.		
	6) Paring ukuman ingkang sipatipun sae	<p>... pramila upami dipuntampi kalayan sêrênging manah, sarta laré kaukum awrat, lajêng kêlara-lara. Rumaosipun botên kalêpatan, jêbul kasiksa. Paukuman makatên punika botên pêrlu, awit larénipun piyambak, yèn sampun rumaos lêpatipun, tamtu lajêng purun nêdha pangapuntên.</p> <p>Lah wêwatêkan kados makatên punika yèn kêlantur sampun botên kênging dipuntututi, laré wau dados panjang tanganipun, pramila kêdah dipunulatakên sarta dipunanggêri ing sawatawis, nanging botên kênging lajêng dipunawisi kêras. Mênggah sababipun botên kênging, tiyang sampun kodratipun thik-thikan thus- thusan, kêdah pados-pados ngantos angsal dolanan. Yèn dipunkêncengi anggêripun, nuwuhakên manah slingkuh, jalaran pun laré kêdah pados dolanan, mangka dipunawisi kêras, dados, nglimpèk- nglimpèkakên, yèn dipundakwa lajêng mukir.</p>	<p>22</p> <p>27</p>
	7) Paring pangretosan bilih		

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Koleris</i>	Cara Panggulawenthah Lare Kerasan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
		méncla-ménclé, têmbungipun botên kénging kapitados, wusana kasapèlèkakên.	40
3.	Sampun ngginakaken tembung ingkang dereng mesthi		
4.	Sampun paben	Yèn badhé muring dhatêng laré ingkang kêrasan punika sadèrèngipun inggih kêdah kamanah, sampun ngantos ujug-ujug mampang-mampang mungêl-mungêl, yèn kêblowok ngalamat badhé dados gêgujêngan, awit yèn wontên lêpating basa, kirang titining pamriksa, inggih sakêcap sami sakêcap dipunplèsèdakên utawi dipunwangsul.	40
5.	Paring kalodhangan dhateng lare <i>koleris</i> kangge mahyakaken pamanggih utawi pamikiranipun		
6.	Paring pangalem	Anggènipun ngajêngakên laré ingkang kêrasan punika kalêbêt gampil awit dhasaripun pancèn badhé muluk kémawon, pramila kala mangsa, bilih garapanipun saé utawi katingal srêgêp anggènipun sinau, prayogi kaalêm, supados mongkog, tamtu saya srêgêp lan marsudinipun.	41
7.	<i>Menyentuh logika</i> saha pikiran	Pamardinipun laré kêrasan punika botên gampil, kêdah kapêrlokakên èstu kanthi kêncênging manah, tan kénging sinangga miring. Inggih sagêd mênêk kajêngipun laré kêrasan punika namung tiyang ingkang dipunajèni, pramila inggih kêdah tiyang ingkang katingal sagêd, pasêmon ngajrihi, sampun ngantos pun laré purun nêracak, sabên-sabên nêdya anjajagi utawi nganggé gêgujêngan, juru mardhi kêdah ngatingalakên kasagêdan lan kuwasanipun, supados pun laré purun manut, awit rumaos yèn pancèn kawon ing sadayaning prakawis.	38 39

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Koleris</i>	Cara Panggulawenthah Lare Kerasan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
8.	Mangun raos pitados dhateng dhiri	Anggènipun ngajèngakên laré ingkang kêrasan punika kalêbêt gampil awit dhasaripun pancèn badhé muluk kémawon, pramila kala mangsa, bilih garapanipun saé utawi katingal srêgêp anggènipun sinau, prayogi kaalêm, supados mongkog, tamtu saya srêgêp lan marsudinipun.	41
9.	Ngaosi pepenginan lare		
10.	Nanemaken <i>citra</i> dhiri ingkang sae		
11.	Dados pamireng ingkang sae		
12.	Dipunangkahaken ing kagiyatan ingkang dipunremeni lare		
13.	Sampun kesesa paring paukuman	Yèn badhé muring dhatêng laré ingkang kêrasan punika sadèrèngipun inggih kêdah kamanah, sampun ngantos ujug-ujug mampang-mampang mungêl-mungêl, yèn kêblowok ngalamat badhé dados gêgujêngan, awit yèn wontên lêpating basa, kirang titining pamriksa, inggih sakêcap sami sakêcap dipunplèsèdakên utawi dipunwangsul.	40
14.	<i>Mengontrol</i> kapitadosan dhirinipun lare	Punapa ingkang murugakên punjul ing sêsami, sanadyan awrat inggih katêmah, sampun botên étang kangêlan. Nanging manawi kêrêp-kêrêp kaalêmbana sagêd andadosakên bibrahing laré, jalaran lajêng suthik marsudi, awit déning gadhah cipta, bilih sampun pintêr sangêt, utawi lajêng nuwuhakên manah kumalungkung, nginakakên ing sêsami, tiyang dhasaripun pancèn gampil anggènipun gumêdhé, taksih alit kémawon manawi paréntah ngêdir-êdirakên, kados ratu dhatêng kawulanipun.	41
15.	Paring <i>stimulasi</i> <i>kepemimpinan</i>	Yèn para mardi séwaya sampun kalêksanan sagêd ambirat watêkipun laré ingkang kumingsun wau, larènipun gadhangan sawung patohan: mêmmanahan	41

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Koleris</i>	Cara Panggulawenthah Lare Kerasan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
		santosa, mêm pêng dhatêng tindak utami, sasêdyanipun badhé kadugèn tur inggih murakabi ing ngakathah, kalaran botên wêgahan, purun ngorbanaken badan pêlu mitulungi ing sanès, botên tolih pakêwêt. Saya kathah rêribêdipun lan awrat sanggènipun, malah saya anggrêgut, saya kêndêl, nir baya nir wikara ing sawantahipun.	42

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Cara Panggulawenthah Kapribaden Sedhihan utawi *Melankolis* ing *Naskah DWM*

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Melankolis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
1.	Ngginakaken <i>fakta</i> saha <i>data</i> ingkang leres		
2.	Ngirangi gegujengan ingkang linuwih	Gurunipun piyambak inggih ngêmbul lan omong-omong kasêlanana panglucu, supados laré-laré sami sênêng gêr-gêran, pamurihipun laré ingkang sêdhihan wau danguning dangu inggih kêtularan sagêd gadhah manah bingahan ing sawatawis, sudaa sêdhihanipun, ananging mênggah panglucu wau, kêdah ngatos-atos, sampun ngantos lantaran nyêngès utawi nyêmoni, ingkang prayogi cariyos lucon utawi lêlampahan ingkang anggumujêngakên.	53
3.	Ngginakaken tetembungan ingkang <i>realistis</i> saha <i>faktual</i>		
4.	Paring wekdal dhateng lare sasampunipun paring wejangan		
5.	Paring kalodhangan dhateng lare supados saged ngaturaken pamanggihipun		

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Melankolis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
	ngengingi satunggaling bab		
6.	Sampun nedahaken pasuryan ingkang bosen utawi boten remen kaliyan menapa ingkang dipunaturaken		
7.	Sampun ngendika ngginakaken tetembungan ingkang sipatipun paring <i>motivasi</i> ingkang linuwih	Guru kêdah sagêd mênindhêt manahing laré, pasêmon saé têmbungipun ngêtingalna trêsnanipun, supados laré sagêd kagèndèng, sanadyana larénipun mingkar- mingkar, inggih kêdah dipuntlatosi, nanging botên kénging tilar pangatos-atos, sampun ngantos larénipun malah lajêng êncag-êncagan, sabên badhé dipuncêlaki malah lajêng klépat késah, margi bosên mirêng pangarih-arihipun. Dados guru botên pêrlu nandukakên têmbung kathah- kathah, panariking manah kêdah saking sakêdhik, yèn brêgandangan kasêsa-sêsa malah anjêpat.	52
8.	Paring pangretosan		
9.	Mangun kapitadosan dhiri lare		
	1) Sampun ngajrih- ajrihi		
	2) Sampun dukani tanpa dhasar ingkang weca	Manawi wontên laré sêdhihan kalêpatan, sampun agé-agé dipunsrêngêni utawi dipunukum, kêdah ngatos-atos, sampun ngantos sagêd adamêl sêriking manah, mindhak lajêng mutung, yèn laré kêtingal ambêsêngut, kêdumêlan, prayogi éthok- éthok botên sumêrêp, sampun dipunungêli kathah-kathah. Laré sêdhihan punika botên kènging kacêngès, mindhak lajêng sêngit dhatêng guru, ...	52
	3) Ngajak lare supados saged ngrampungaken prakawis		
	4) Sampun nguja pepenginanipun	Laré sêdhihan punika mutungan, guru kê- dah ngatos-atos. Saumpamipun juru mardi	53 54

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Melankolis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
	lare	sèwaya lajêng ngarih-arìh, ngrêrapu, malah botên prayogi sangêt, awit larénipun nuntên tuman, saya kêrêp mutungipun dados ngani-ani. Sarananipun ingkang saé piyambak inggih punika kakapokakên lantaran éthok-éthok botên sumêrêp yèn pun sêdhihan sawêg muring, kaanggêp kados botên wontên prakawis punapa-punapa.	
	5) Tansah njagi sesrawungan	Mênggahing guru sarana ingkang prayogi piyambak kanggé nyênyuda cacadipun laré sêdhihan punika botên wontên sanèsipun namung tlatos, sabar, dados botên kénging wêgah lajêng botên purun mraduli, yèn ngantosa wêgah klintu sangêt, nama botên anglampahi wajib. Guru kédah sagêd mênindhêt manahing laré, pasêmon saé têmbungipun ngêtingalna trêsnanipun, supados laré sagêd kagèndhèng, sanadyana larénipun mingkar-mingkar, inggih kédah dipuntlatosi, ...	51 52
	6) Mbiyantu lare kangge manggihaken karemenanipun		
	7) Nggulawenthah supados gadhah sipat remen paring pangapunten		
	8) Ngemutaken lare bilih sesrawungan menika wigati	... rékanipun makatên: juru pamardi kédah nuladhani wêlasan dhatêng tiyang ingkang kêmlaratan, upami tiyang ngêmis. Yèn wontên tiyang pêpriman ingkang mêmêlas, kadosta: cala hina, cacad ingkang anjalari botên sagêd nyambut damêl, jompo sêsaminipun, kédah dipundanani, kadhang kawis larénipun ingkang awatêk sêdhihan punika ingkang kapurih ngulungakên, yèn wontên laré nangis, tumut ngênêng-ênêngi sarana kapadosakên utawi kasambutakên dolanan, kasukanan têtêdhan lan sapanunggilanipun. Yèn	56 57

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Melankolis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sedhihan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
	13) Caos panyaruwe tanpa nyakiti manah	Larè sêdhihan punika botên kènging kacêngès, mindhak lajêng sêngit dhatêng guru, kawastanan guru na-mung badhé adamêl pangéwan-éwan kémawon, sarta malih guru botên kènging adamêl pitunaning laré ingkang makatên, awit yèn damêla kapitunan, guru wau lajêng botên kajèn, kawastanan: guru mélikan.	52 53
	14) Paring wekdal kangge lare piyambakan	Upami wontên laré mutung, sampun mangsanipun nêdha têka botên purun nêdha, namung mrêngut ambêgogok kémawon, punika inggih botên kènging kaarih-arih supados purun nêdha, laré wau kaataga nêdha kados adat sabênipun, nanging yèn botên purun ngadêg, inggih sampun kaparduli, sanadyan ngantos sadintên utawi langkung inggih lajêngipun. Manawi sampun luwé, mangké ing mangsanipun nêdha inggih kaatag kados sabên, rak inggih lajêng purun. Sanadyan taksih prêngat-prêngut, sêrikipun rak sampun suda. Salajêngipun inggih kakêndêlna kémawon ngantos padhang piyambak langitipun, sampun dipunpituturi utawinipun srêngêni, rak sampun kapok piyambak.	54 55

Tabel Ukara-Ukara ingkang Ngawrat Cara Panggulawenthah Kapribaden Sarehan utawi *Plegmatis* ing *Naskah DWM*

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Plegmatis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sarehan ing <i>Naskah DWM</i>	Kaca
1.	Sampun nywanten seru nalika ngandharaken satunggaling bab		
2.	Boten prelu paring semangat ingkang linuwih	Panyamêthining laré punika limrahipun mawi têmbung pangalêman, ganjaran utawi srêngên. Nanging yèn laré sarehan	65

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Plegmatis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sarehan ing Naskah DWM	Kaca
		dipunmakatênakên, botên badhé têdhas, awit laré kirang pradulên, dipunalêma inggih botên sagêd mongkog, lan botên lajêng mêmêng murih angsal pangalêmbana malih. Dipunganjara inggih botên majêng, jalaran botên angsal ganjaran inggih botên prihatos. Kasrêngênan inggih namung mlèngèh. Jampinipun ingkang sayogi: paukuman. Namung paukuman wau botên pisan kènging mêdal saking sêrênging manah, botên sanès amung saking kêbêtahipun, dados saking sucining sêdya.	
3.	Sampun rikat bilih badhe ngandharaken wosing prakawis	Panuntunipun laré saréhan punika kédah kanthi tlatos saking sakêdhik, botên kènging kêpanjangên jangkah, prayogi alon-alon. Yèn maringi garapan sampun kangèlên, sampun kêkathahên, mindhak wêgah, satêmah padamêlanipun wau kalêrwakakên babar pisan, awit dhasaring laré pancèn kêsèd, wêgahan, radi bodho mawi kirang kêncênging manah.	64
4.	Paring wekdal kangge mangretosi menapa ingkang bibar guru andharaken	Tiyang mulang la-ré punika kédah ngêmong, katurutakên dhêdhasaranipun. Déné pangêmongipun laré saréhan punika sarananipun tlatos, glyak-glyak anggêr tumindak, dangu-dangu rak inggih kédugèn ingkang sinêdya.	64 65
5.	Tansah <i>konsisten</i> amargi lare <i>plegmatis</i> bakal emut menapa ingkang guru nate andharaken		
6.	Sampun micara bab ingkang ngewrat kathah prakawis		
7.	Teges dhateng kawicaksanan ingkang badhe dipunpendhet	Kasrêngênan inggih namung mlèngèh. Jampinipun ingkang sayogi: paukuman. Namung paukuman wau botên pisan kènging mêdal saking sêrênging manah, botên sanès amung saking kêbêtahipun,	65

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Plegmatis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sarehan ing Naskah DWM	Kaca
		dados saking sucining sêdya. Awrat ènthènging paukuman mêsthi kémawon kamurwat kaliyan undha-usuking kalêpatanipun, utaminipun sampun awrat sangêt-sangêt, samantên punika bilih botên pancèn kêsangêtên larénipun, mila paukuman sagêd ngajêngakên, amargi laré sarèhan punika kasênênganipun badhé ngéwa-éwa, dados ajrih dhatêng paukuman, sarèhning sampun badhé manggih rêkaos, mila lajêng milih nglampahi kuwajiban, awit punika langkung ènthèng tinimbang kaukum, wusana ngindhakakên kasrêgêpan.	66
8.	Paring semangat		
	a) Paring panyengkuyung	Jaman sapunika jaman majêng, ugêr badhé wontên iksamên, kadosta iksamên, kwiksêbul, nungsang jêmpalik kados têmpaling polahipun laré ingkang sami badhé nglêbêti, murih sagêd dipunkatampên. Gurunipun inggih tumut prihatos, kêncêng sangêt pamardinipun, wulanganipun kawangsulan tapis, yèn nyukani garapan ka-	66
	b) Sinau sinambi dolanan	-thah, para murid ngantos sami nglêmbur sinau.	67
	c) Ngancani siswa sinau	Ingang makatên punika ngrisakakên badan, ngêndhokakên èngêtan, para sarjana kathah ingkang botên cocog dhatêng pamardi ingkang kêncêng-kêncêng sangêt, nanging tumrap laré sarèhan, pamardi ingkang makatên wau prayogi, dados laré kêpêksa marsudi, yèn botên makatên awang-awangên sarta wêgah ngudi piyambak, sanadyana badhé iksamên inggih ngéca-éca, batosipun: wong iksamên iku rak bégjan, ora mêsthi anggêr pintêr dadi, anggêr bodho mlêndho. ... sarêng laré sarèhan wawratipun kapêksa-pêksa marsudi kémawon mêksa	67

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Plegmatis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sarehan ing Naskah DWM	Kaca
		botên purun, mëndah puna kakèndêlna kémawon tènèh malah saya kèsèd.	68
	d) Sesrawungan ing kang raket		
	e) Mangayu bagya	Nanging wusana sarananipun ngajêngakên laré sarèhan punika: paukuman thok, botên. Sarana sanèsipun tamtu inggih mitulungi, upami têngbung pangalêmbana, katandukakên sasampunipun laré kêtêngal ragi majêng. Malah yèn larénipun sampun kêtêngal gadhah sênêng dhatêng kawajibanipun, utawi ngrêtos dhatêng wajib, paukuman punika prayogi kasudaa anggènipun ngêcakakên.	66
9.	Paring bebungah	Nanging wusana sarananipun ngajêngakên laré sarèhan punika: paukuman thok, botên. Sarana sanèsipun tamtu inggih mitulungi, upami têngbung pangalêmbana, katandukakên sasampunipun laré kêtêngal ragi majêng. Malah yèn larénipun sampun kêtêngal gadhah sênêng dhatêng kawajibanipun, utawi ngrêtos dhatêng wajib, paukuman punika prayogi kasudaa anggènipun ngêcakakên.	66
10.	Nggulawenthah lare supados boten gampil pitados dhateng tiyang sanes		
11.	Sabar	Panuntunipun laré sarèhan punika kédah kanthi tlatos saking sakêdhik, botên kènging kêpanjangên jangkah, prayogi alon-alon. Yèn maringi garapan sampun kangèlên, sampun kêkathahên, mindhak wêgah, satêmah padamêlanipun wau kalêrwakakên babar pisan, awit dhasaring laré pancèn kèsèd, wêgahan, radi bodho mawi kirang kêncênging manah.	64
12.	Ngaosi lare	Tiyang mulang la- -ré punika kédah ngêmong, katurutakên dhêdhasaranipun. Déné pangêmongipun laré sarèhan punika sarananipun tlatos, gliyak-gliyak anggêr tumindak, dangu-	64 65

No.	Cara Panggulawenthah Lare <i>Plegmatis</i>	Cara Panggulawenthah Lare Sarehan ing Naskah DWM	Kaca
		dangu rak inggih kêdugèn ingkang sinêdya.	
13.	Ngadhepi sipat <i>keras</i> <i>kepala</i> kanthi wicaksana		

॥ သာသနာတံ နိဗ္ဗာနာနာနာနာနာနာနာနာနာ ॥

[illegible]

H. R. M. ကုလသမဂ္ဂ

ကျကျမိ

R. K. KWEEKSCHOOL

၈၅ ကံ ကု နှစ်

॥ பிரிந்த பிடியு னகிந்த கிணறு நனவு கிணறு வாயு டு உறுதுழை

1912 No. 600.

॥ ကမ္ဘာတစ်ကမ္ဘာလုံးသော သနားမှုနှင့် နှေးနှေး

တပေါ်၊ တခေါ၊ တနာ၊ ထံတကာ၊ ယုပျ၊ ငှေက၊

အိ.အင်္ဂါ - အနာဘယ - (စံပီရိက ဟူ၏)

[illegible]

ရကလရဘ ခွဲစိတပယိယိတိတိ၊ နာဗျရသဒ္ဓိရက
ယမိပ္ပက ဘိဇာဏိယသံဘဒ္ဓိပ္ပန၊

|| ဧက၊ ပြုကမိပ္ပိယတိ၊ နာဗျရက၊ ပုဂ္ဂိကသမိပ္ပက
ကလိယသိယသံဘဒ္ဓိရက၊ ယရကသဘိကိ၊ ရက
ရကသ၊ ယကကက၊ ပုဂ္ဂိကမိ၊ နာဗျရက၊ ယကိ၊ ယကိ၊
ယကိ၊ နာဗျရက၊ သဟပမိယသံဘဒ္ဓိပ္ပန၊ ရက
ကက၊ နာဗျရက၊ ပုဂ္ဂိကသယသိ၊ နာဗျရက၊ ယရကသ၊
ဧက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊

|| ပုဂ္ဂိပ္ပက၊ နာဗျရက၊ ရကကက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊
ယကိ၊ ယကိ၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊
ရကသကလိယသံဘဒ္ဓိပ္ပန၊ သဟပမိယသံဘဒ္ဓိပ္ပန၊
ယ၊ ယကကက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊
နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊

|| ရကကက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊
ပုဂ္ဂိပ္ပက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊
ရကသကလိယသံဘဒ္ဓိပ္ပန၊ သဟပမိယသံဘဒ္ဓိပ္ပန၊
ယ၊ ယကကက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊
နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊ နာဗျရက၊

[illegible]

ထိရောက်စွာ စေတနာသဘောပေါ်၍ နိဗ္ဗာန်သို့
ပဉ္စကမ္မိကပရိယာယ်တို့ကို စေတနာသဘော
ကုသလတို့ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘော
ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍
စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘော
ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍
စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘော
ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍

၇ ဟူ၍ နိဗ္ဗာန်သို့ ပဉ္စကမ္မိကပရိယာယ်တို့ကို
စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘော
ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍
စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘော
ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍
စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘော
ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍
စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘော
ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍
စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘော
ကို နှစ်သက်၍ စေတနာသဘောကို နှစ်သက်၍

Daḍasaraṇiṅ wewatekanipoen manoesa.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

KEMENTERIAN RISET, TEKNOLOGI, DAN PENDIDIKAN TINGGI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

PROGRAM PASCASARJANA

Jalan Colombo Nomor 1 Yogyakarta 55281

Telp. Direktur (0274) 550835, Asdir/TU (0274) 550836 Fax. (0274) 520326

Laman: pps.uny.ac.id Email: pps@uny.ac.id, humas_pps@uny.ac.id

Nomor : 208 /UN34.17/LT/2019

Hal : Izin Penelitian

4 Januari 2019

Yth. Pimpinan Museum Perpustakaan Dewantara Kirti Griya Yogyakarta
Jalan Tamansiswa Wirogunan Mergangsan Yogyakarta 55151

Bersama ini kami mohon dengan hormat, kiranya Bapak/Ibu/Saudara berkenan memberikan izin kepada mahasiswa jenjang S-2 Program Pascasarjana Universitas Negeri Yogyakarta:

Nama : BUNGA CANDRA NUR ARINI
NIM : 16714251012
Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

untuk melaksanakan kegiatan penelitian dalam rangka penulisan tesis yang dilaksanakan pada:

Waktu : 8 s.d 11 Januari 2019
Lokasi/Objek : Museum Perpustakaan Dewantara Kirti Griya Yogyakarta
Judul Penelitian : Kapribaden Lare wonten ing Naskah Dhedhasaraning
Wewatekanipun Manungsa minangka Pandom
Panggulawenthah dening Guru
Pembimbing : Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum.

Demikian atas perhatian, bantuan dan izin yang diberikan, kami ucapkan terima kasih

Wakil Direktur I,

Tembusan:
Mahasiswa Ybs.

Sugito, MA.
NIP 19600410 198503 1 002

PERMOHONAN MEMBUAT SURAT IZIN VALIDASI

No. Surat
(diisi petugas)

NAMA : Bunga Candra Nur Arini
NIM : 16714251012
PRODI S2/S3 : S2 Pendidikan Bahasa Jawa
PEMBIMBING : Prof. Dr. Endang Nurhayati, M. Hum.

1. _____
2. _____

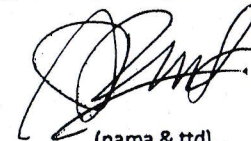
REKOMENDASI VALIDATOR :

1. Dr. Sri Harti Widyastuti
2. _____
3. (Validasi ~~Hart~~ Materi)
4. _____

JUDUL TESIS/DISERTASI :

Kapribaden Lare saba Cara Panggulawenthahipun wonten ing Naskah
Dhedhasaraning Wewatekanipun Manungsa minangka Pandom
Panggulawenthah dening Guru

Yogyakarta, 18 Juni 2019

(nama & ttd)

KEMENTERIAN RISET, TEKNOLOGI DAN PENDIDIKAN TINGGI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
PROGRAM PASCASARJANA

Jalan Colombo Nomor 1 Yogyakarta 55281

Telepon (0274) 550835, 550836, Fax (0274) 520326

Laman: pps.uny.ac.id E-mail: pps@uny.ac.id, humas_pps@uny.ac.id

Nomor : 6763 /UN34.17/LT/2019

20 Juni 2019

Hal : Izin Validasi

Yth. Bapak/Ibu Dr. Sri Harti Widyastuti

Dosen Universitas Negeri Yogyakarta

Kami mohon dengan hormat, Bapak/Ibu bersedia menjadi validator materi pembelajaran bagi mahasiswa:

Nama : Bunga Candra Nur Arini

NIM : 16714251012

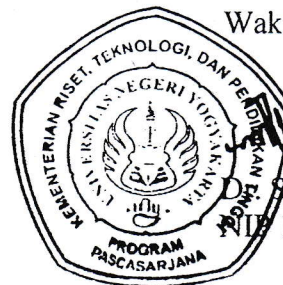
Prodi : Pendidikan Bahasa Jawa

Pembimbing : Prof. Dr. Endang Nurhayati

Judul : Kepribadian Lare saha Cara Panggulawethahipun wong ing Naskah
Dhedasaring Wewatekanipun Manungsa minangka Pandom
Panggulawenthah dening Guru

Kami sangat mengharapkan Bapak/Ibu dapat mengembalikan hasil validasi paling lama 2 (dua) minggu. Atas kerjasama yang baik dari Bapak/Ibu kami sampaikan terima kasih.

Wakil Direktur I,

Dr. Sugito, M.A.

NIP. 19600410 198503 1 002

KEMENTERIAN RISET, TEKNOLOGI DAN PENDIDIKAN TINGGI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
PROGRAM PASCASARJANA

Jalan Colombo Nomor 1 Yogyakarta 55281

Telepon (0274) 550835, 550836, Fax (0274) 520326

Laman: pps.uny.ac.id E-mail: pps@uny.ac.id, humas_pps@uny.ac.id

SURAT KETERANGAN VALIDASI

Yang bertanda tangan di bawah ini:

Nama : Dr. Sri Harti Widyastuti
Jabatan/Pekerjaan : Dosen
Instansi Asal : Universitas Negeri Yogyakarta

Menyatakan bahwa materi pembelajaran dengan judul:

Kapribaden Lare saha Cara Panggulawenthahipun wonten ing Naskah Dhedhasaring
Wewatekanipun Manungsa minangka Pandom Panggulawenthah dening Guru
dari mahasiswa:

Nama : Bunga Candra Nur Arini
Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa
NIM : 16714251012

(sudah siap/belum siap)* dipergunakan untuk penelitian dengan menambahkan beberapa saran
sebagai berikut:

1. Inventarisasi kirang cetha, Tundhonipun badhe milih setungg
naskah, pramila mawi edisi/metode landasan. Bab tetandingan
2. kalampahi sakderingipun deskripsi awit namung badhe milih
setunggal, lajeng deskripsi lan transliterasi. Ubl panaliten
karebat mawi bagan / tabel

Demikian surat keterangan ini kami buat untuk dapat dipergunakan sebagaimana mestinya.

Yogyakarta, 21 Juni..... 2019

Validator,

Dr. Sri Harti Widyastuti

*) coret yang tidak perlu

KEMENTERIAN RISET, TEKNOLOGI, DAN PENDIDIKAN
TINGGI

UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
PROGRAM PASCASARJANA

Jalan Colombo Nomor 1 Yogyakarta 55281

Telepon (0274) 550835, 550836 Fax. (0274) 520326

Laman: pps.uny.ac.id Email: pps@uny.ac.id, humas_pps@uny.ac.id

Nomor : 7067/UN34.17/LT/2019

3-7-2019

Hal : Penunjukan *Reviewer*

Yth. Bapak/Ibu.

Prof. Dr. Suwardi

Dosen Universitas Negeri Yogyakarta

Kami mohon dengan hormat, Bapak/Ibu bersedia me-*review* tesis bagi mahasiswa:

Nama : Bunga Candra Nur Arini
Nim : 16714251012
Prodi : Pendidikan Bahasa Jawa (S2)
Pembimbing : Prof. Dr. Endang Nurhayati
Judul : KAPRIBADEN LARE SAHA CARA
PANGGULAWENTHAHIPUN WONTEN ING NASKAH
DHEDHASARANING WEWATEKANIPUN
MANUNGSA MINANGKA PANDOM
PANGGULAWENTHAH DENING GURU

Kami sangat mengharapkan, Bapak/Ibu dapat mengembalikan hasil *review* paling lambat 1 (satu) minggu. Atas perhatian dan kerjasama yang baik dari Bapak kami ucapkan terima kasih.

Wakil Direktur I,

GDE Sigitto, MA.

19600410 198503 1 002

LEMBAR PEMERIKSAAN TESIS

Nama Mahasiswa : Bunga Candra Nur Arini
 No. Mahasiswa : 16714251012
 Judul Tesis : KAPRIBADEN LARE SAHA CARA PANGGULAWENTHAHIPUN
 WONTEN ING NASKAH DHEDHASARANING WEWATEKANIPUN
 MANUNGSA MINANGKA PANDOM PANGGULAWENTHAH DENING
 GURU
 Pembimbing : Prof. Dr. Endang Nurhayati

HASIL PEMERIKSAAN

No	Komponen	Penilaian*	Rekomendasi
1	Rumusan Masalah	✓	<i>Beberapa kutipan belum dituliskan secara detail</i>
2	Sumber Asing :	✓	
	a. Textbooks	✓	
	b. Artikel jurnal ilmiah/hasil penelitian	✓	
3	Metode	✓	
4	Temuan	✓	
5	Kesimpulan	✓	
6	Daftar Pustaka	✓	

*) diisi dengan ✓ serta komentar singkat

Keterangan:

- Konsisten antara perumusan masalah, pertanyaan penelitian/hipotesis dan kesimpulan
- Sumber untuk membahas konsep per variabel:
 - Minimal 5 textbooks
 - Minimal 10 artikel jurnal ilmiah atau hasil penelitian
 *Keduanya berbahasa Inggris/Asing terbaru yang terbit dalam 8 tahun terakhir
- Metode Penelitian
 - Kuantitatif : (1) penentuan populasi dan sampel, (2) bukti validitas dan reliabilitas instrumen, (3) teknik analisa data
 - Kualitatif : (1) jenis data, (2) sumber data, (3) teknik pengumpulan dan analisa data, (4) keabsahan data
- Bab IV
 - Temuan
 - Pembahasan
 - Keterbatasan
- Bab V memuat
 - Kesimpulan: 1-2 halaman memuat jawaban masalah penelitian
 - Implikasi
 - Saran berdasar kesimpulan
- Daftar pustaka yang ditulis harus dikutip, dan semua kutipan harus ada dalam daftar pustaka.

Penilaian dilakukan terhadap persyaratan administrasi bukan substantif

Menyetujui Perbaikan
 Pembimbing

Prof. Dr. Endang Nurhayati

Yogyakarta,
 Pemeriksa

Prof. Dr. Suwardi